

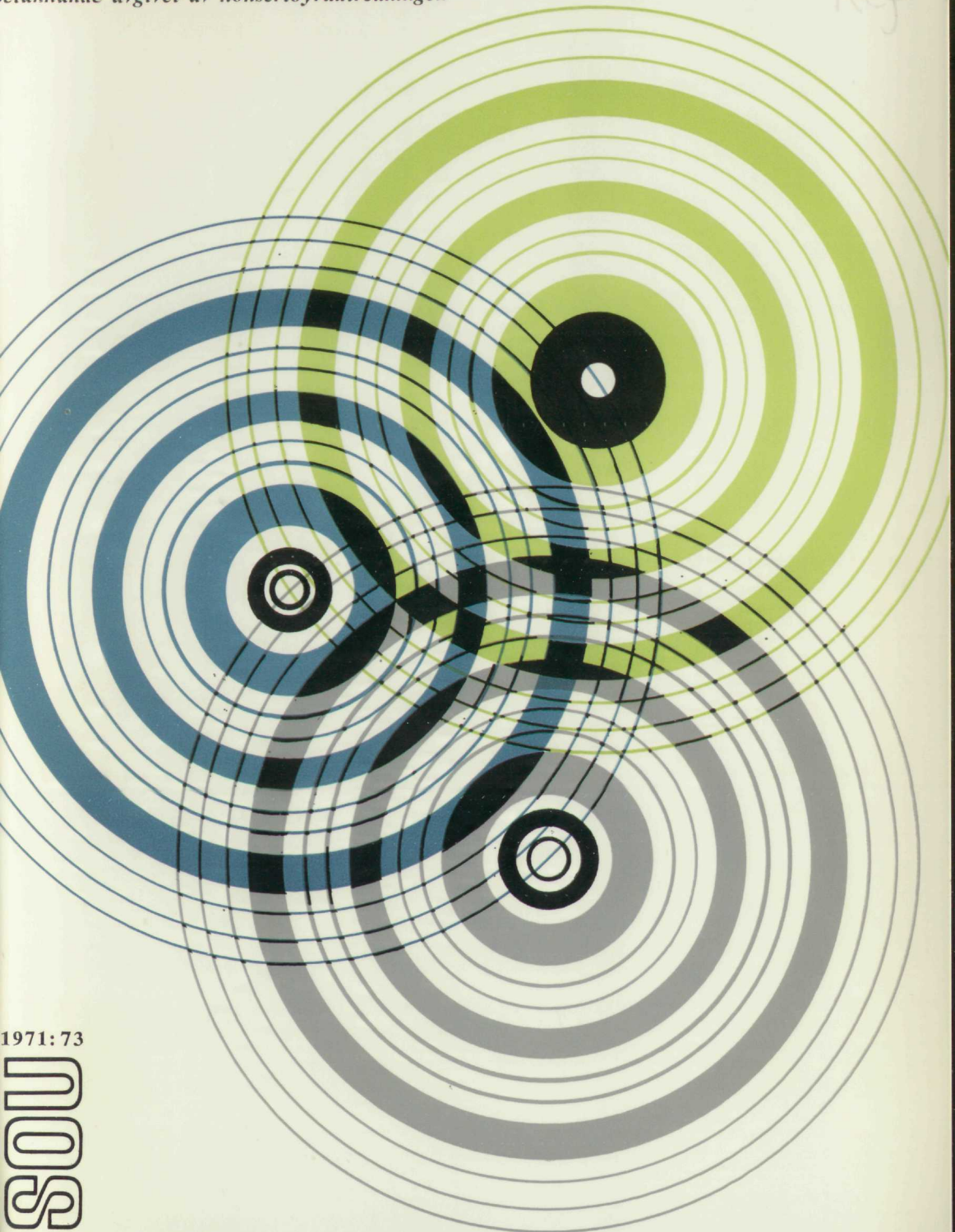
**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Fonogrammen i musiklivet

Betänkande avgivet av konserthyråutredningen

Ref

1971: 73

SOU

Statens offentliga utredningar

1971: 73

Utbildningsdepartementet

Fonogrammen i musiklivet

Betänkandet avgivet av
konsertbyråutredningen (KBU)
Stockholm 1971

Till Statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Genom beslut den 11 maj 1962 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för dåvarande ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga för att verkställa utredning angående inrättande av en statlig konsertbyrå och därmed sammanhängande spörsmål.

Med stöd av nämnda bemyndigande tillkallades såsom sakkunniga direktören Hans Nordmark, tillika ordförande, kapellmästaren Gunnar Hahn, studieombudsmannen Allan Malmgren, byråchefen Hans Poppius och docenten Martin Tegen. Genom sedermera fattat beslut kallades även förbundsordföranden Freddy Anderson till ledamot av utredningen fr. o. m. den 5 april 1963. Sedan direktören Hans Nordmark medgivits begärt entledigande från sitt uppdrag inom utredningen kallade departementschefen i stället departementsrådet Roland Pålsson att fr. o. m. den 20 januari 1970 såsom ordförande leda kommitténs arbete.

De sakkunniga antog namnet konsertbyråutredningen (KBU).

KBU har tidigare framlagt tre betänkanden. Dessa är Rikskonserter (ecklesiastikdepartementet 1962: 8, stencil). Förmedling av tonkonstnärer (ecklesiastikdepartementet 1965: 1, stencil) samt Rikskonserter (SOU 1967: 9). Det sistnämnda är KBU:s huvudbetänkande.

Konsertbyråutredningens huvudbetänkande innehöll förslag om att den försöksverksamhet med rikskonserter, som på utred-

ningens förslag bedrivits i huvudsakligen fyra län sedan budgetåret 1963/64, måtte fr. o. m. den 1 juli 1968 inrättas och utbyggas som en permanent verksamhet. Beslut härom fattades sedermera av 1968 års riksdag (prop. 1968: 45, SU 114, rskr 263). Kommittén anmälde i sitt huvudbetänkande sin avsikt att senare inkomma med en promemoria, belysande vissa med framställning och saluförande av grammofonskivor sammanhängande spörsmål. Under arbetet med denna promemoria har kommittén funnit det värdefullt att ge en tämligen ingående beskrivning av den svenska fonogrambranschen och vissa förhållanden inom vissa näraliggande områden. Promemorian har därför fått en sådan omfattning att den nu överlämnas som ett fjärde betänkande rörande musiklivet och fonogrammen. Därmed är utredningsuppdraget slutfört.

Under olika skeden av arbetet med det nu framlagda betänkandet har KBU biträttats av följande experter: advokaten Sven Harald Bauer, musikkritikern Åke Brandel, civilingenjören Stig Carlsson, förste sekreteraren Gösta Forsström, fil. lic. Bengt Hambræus, redaktören Per-Anders Hellquist, redaktören Folke Hähnel, fil. kand. Göran Lanegren, civilingenjören Lennart Ljungberg, professorn Seve Ljungman, numera konserthuschefen Nils L. Wallin, numera professor Bo Wallner och intendenten Karl-Gunnar Wirén.

Förste sekreteraren Gösta Forsström har

kontinuerligt deltagit i utredningsarbetet och särskilt medverkat vid utarbetandet av kapitel 2 i det nu föreliggande betänkandet.

Utredningens sekreterare har följande personer varit: numera konserthuschefen Nils L. Wallin (t. o. m. den 30 juni 1967), numera regionsintendenten Sigfrid Strand (fr. o. m. den 1 juli 1967 t. o. m. den 14 november 1969) och fil. kand. Nils Johansson (fr. o. m. den 15 november 1969). Under år 1970 har assistenten Rolf Karlsson tidvis arbetat inom utredningens sekretariat, under tiden 1 juli till 30 september såsom biträdande sekreterare.

Därtill anmodade har de sakkunniga sedan föregående betänkande avlämnades avgivit följande remissyttranden:

den 28 februari 1968 över skolöverstyrelsens förslag angående översyn av läroplan för grundskolan (november 1967),

den 13 maj 1968 över skrivelse från Kulturarbetarnas socialdemokratiska förening angående förslag till inrättande av ett statligt kulturserviceorgan,

den 12 juli 1968 över 1965 års musikutbildningskommittés betänkande (SOU 1968: 15) Musikutbildning i Sverige,

den 16 december 1968 över ett i Nordiska rådet väckt medlemsförslag om utredning av möjligheterna för ett ökat nordiskt musiksamarbete genom stöd åt produktion och distribution av nordisk musik på fonogram,

den 3 februari 1969 över 1965 års musikutbildningskommittés betänkande II (SOU 1968: 49) Musikutbildning i Sverige. Tim- och kursplaner samt

den 12 september 1969 över dåvarande teater- och orkesterrådets förslag Orkesterorganisationen i Sverige m. m.

Utbildningsdepartementet har den 8 november 1968 till konsertbyråutredningen överlämnat en skrivelse från Föreningen Svenska tonsättares internationella musikbyrå (STIM) angående ersättning till upphovsmännen vid utlåning av musikaliska verk att - efter samråd med 1968 års litteraturutredning - tagas i beaktande vid fullgörandet av det åt utredningen lämnade uppdraget. Utbildningsdepartementet har

vidare enligt Kungl. Maj:ts förordnande den 20 februari 1970 till 1968 års litteraturutredning överlämnat statsutskottets utlåtande 1969: 163 med anledning av de likalyande motionerna I: 205 och II: 224 till 1969 års riksdag om ersättning till upphovsmän vid utlåning av musikalier. Litteraturutredningen har att i samråd med konsertbyråutredningen taga statsutskottets ovan nämnda utlåtande under övervägande vid fullgörandet av sitt uppdrag.

Med anledning härav har konsertbyråutredningen i skrivelse den 26 april 1971 till 1968 års litteraturutredning framlagt sina synpunkter på de ersättningsfrågor som uppkommer i samband med offentlig utlåning av musikalier. Denna skrivelse bifogas betänkandet som bilaga.

Stockholm den 21 juni 1971.

Roland Pålsson

Freddy Anderson

Allan Malmgren

Martin Tegen

Gunnar Hahn

Hans Poppius

/Nils Johansson

Innehåll

Kapitel 1 <i>Utredningsuppdraget</i>	7	Kapitel 4 <i>Utredningar och förslag som berör fonogramområdet</i>	36
Kapitel 2 <i>Historik över fonogrammens utveckling och roll inom musiklivet</i>	9	4.1 Föreningen Fylkingens förslag till statlig produktion av grammofon-skivor	36
2.1 Inledning	9	4.2 Motion angående statligt stöd till svensk grammofonskiveproduktion	38
2.2 Utvecklingen fram till 1920-talet	9	4.3 Kommittén för television och radio i utbildningen	39
2.3 Utvecklingen från 1920-talet	14	4.4 1969 års radioutredning	40
2.4 Fonogrammens roll	17	4.5 TOR:s förslag »Orkesterorganisa-tionen i Sverige m. m.»	41
Kapitel 3 <i>Vissa förutsättningar för utredningen och vissa institutionella förändringar i musiklivet sedan år 1962</i>	20	4.6 Dataarkiveringskommittén	42
3.1 Skattelagstiftning	20	4.7 Musikhistoriska museets planer	43
3.2 Copyright och avtal	20	4.8 Nordiskt musiksamarbete	43
3.2.1 Gällande rätt — <i>Upphovsrätt — S. k. angränsande rättigheter — Import och internationellt skydd</i>	20	4.9 Nordisk kommitté för översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen	46
3.2.2 Organisationer och avtal — <i>Parter — Gällande avtal</i>	23	Kapitel 5 <i>Den svenska fonogrambran-schen</i>	48
3.3 Rikskonserten	25	5.1 Produktion	48
3.3.1 Utredningsförslaget	25	5.1.1 Producentstruktur	48
3.3.2 Remissvaren	26	5.1.2 Tillverkning av grammofon-skivor	48
3.3.3 Propositionen	27	5.1.3 Produktionskostnader	49
3.3.4 Institutets för rikskonserten ut-veckling	28	5.1.4 Helt kommersiell utgivning	50
3.4 Regionmusiken	29	5.1.5 Subventionerad utgivning — <i>Olika former av subventioner — STIM:s skivutgivning — Sveriges Radios skivutgivning — IRK:s skivutgivning — Övriga subventionskällor — Subven-tionernas inriktning</i>	51
3.5 Sveriges Radio	30	5.2 Fonogramutbudet i Sverige	56
3.5.1 Allmänt	30	5.2.1 Inhemskt — utländskt	56
3.5.2 Ljudradion	31	5.2.2 Utvecklingen under 1960-talet	57
3.5.3 Televisionen	35		
3.6 Elektronmusikstudion	35		

5.2.3 Svenska tonkonstnärer på fonogram	57	8.2.5 Produktionens tekniska förutsättningar	96
5.2.4 Fonogramarkiv — <i>Allmänt — Sveriges Radios grammofonarkiv — Nationalfonoteket — Svenskt visarkiv — Övriga arkiv</i>	60	8.2.6 Produktionens avtalsmässiga förutsättningar	98
5.3 Distribution	62	8.3 Distribution	98
5.3.1 Grossistled	62	8.3.1 Allmänt	98
5.3.2 Detaljhandel	63	8.3.2 Reguljär handel	99
5.3.3 Postorderförsäljning	63	8.3.3 Postorder	99
5.4 Pris på fonogram	64	8.4 Konsumentinformation	101
5.5 Fonogramapparatur	65	8.4.1 Information om fonogram	101
		8.4.2 Information om fonogramapparatur	104
Kapitel 6 <i>Fonogrammens spridning</i>	67	8.5 Dokumentation och forskning	105
6.1 Kanaler till konsumenten	67	8.5.1 Inspelning och bevarande av ljudande material	105
6.1.1 Detaljhandel	67	8.5.2 Katalogisering	107
6.1.2 Postorderförsäljning	67	8.5.3 Forskning	107
6.1.3 Bibliotek	68	8.6 Vissa organisatoriska frågor	109
6.1.4 Skola	69	8.6.1 Inledning	109
6.1.5 Studieförbund	70	8.6.2 Fonogramråd	109
6.1.6 Konsumentinformation — <i>Fonogram — Fonogramapparatur</i>	71	8.6.3 Bedömggrupp för konsumentinformation	110
6.2 Sociologiska undersökningar	73	8.7 Kostnader	111
6.2.1 Inledning	73		
6.2.2 Några resultat — <i>Tillgång till skivspelare och bandspelare i hemmet — Tillgång till grammofonskivor i hemmet — Utnyttjande av grammofon och bandspelare — Lyssnande på musik i radio — Sambandet mellan olika musikaliska aktiviteter — Sammanfattning</i>	74	Kapitel 9 <i>Sammanfattning</i>	114
		9.1 Allmänt	114
Kapitel 7 <i>Utgångspunkter och principiella överväganden</i>	80	9.2 Fonogramproduktion	114
7.1 Utgångspunkter	80	9.3 Fonogramdistribution	115
7.1.1 Fonogrammet och den »levande» musiken	80	9.4 Konsumentinformation	115
7.1.2 Utvecklingstendenser	82	9.5 Dokumentation och forskning	115
7.2 Principiella överväganden	83	9.6 Övriga förslag	116
		9.7 Organisatoriska frågor	116
Kapitel 8 <i>Förslag</i>	86	9.8 Kostnader	116
8.1 Allmänt	86		
8.2 Produktion	89	<i>Bilaga</i> Skrivelse från konsertbyråutredningen till litteraturutredningen rörande ersättning vid utlåning av musikalier från bibliotek	117
8.2.1 Inledning	89		
8.2.2 Repertoarkompletterande produktion	90		
8.2.3 Pedagogisk produktion	91		
8.2.4 Informerande produktion — <i>Allmänt — Snabbutgivning — Information om svensk musik — Fonogrammet som information kring estradevenemang</i>	93		

1 Utredningsuppdraget

Våra direktiv – meddelade av dåvarande departementschefen i maj 1962 – återfinns i sin helhet i vårt huvudbetänkande Rikskonserter (SOU 1967: 9). Den huvudsakliga delen av vårt arbete är redovisat i tidigare betänkan. I det betänkande som nu framläggs, uppehåller vi oss vid fonogram.

Vi begränsar oss till sådana fonogram som huvudsakligen är bärare av musik. Med undantag för fonogram som framställs av dokumentära skäl, uppehåller vi oss vidare endast vid fonogram som är avsedda för massdistribution. Fonogram som givits andra syften, t. ex. att avspelas vid enstaka tillfällen i samband med konsertframträdanden eller eljest förutsätter speciella avlyssningssituationer, berör vi endast perifert.

De avgränsningar som gjorts innebär att vi främst uppehåller oss vid musik som distribueras via grammofonskivor, ljudband och ljudkassetter. Vi uppehåller oss även kortfattat vid videoband (TV-kassetter) i den mån de huvudsakligen förmedlar musik. Sådana videoband är enligt vår mening från kulturpolitisk synpunkt att betrakta som fonogram, även om de från tekniska och juridiska synpunkter i första hand bör hänföras till en annan typ av medium. Med »fonogram» förstås således i det följande grammofonskivor, ljudband, kassetter och andra ljudmedier som huvudsakligen återger musik och som är avsedda för massdistribution.

Våra förslag berör inte direkt samtliga de områden som tas upp i beskrivningen av nuvarande förhållanden inom musiklivet eller i redogörelsen för förslag och utredningar inom detta fält. Vi har emellertid funnit det motiverat att lämna en relativt fyllig redovisning för vissa institutioner inom musiklivet samt för musikpolitiska och andra frågor som aktualiserats genom initiativ i olika sammanhang. De förslag vi för fram föregriper heller inte resultaten av det arbete som pågår i de utredningar, som ingår i redovisningen.

Innan vi går över till en närmare redogörelse för våra överväganden och förslag vill vi anlägga några principiella synpunkter på frågan om ett samhälleligt engagemang i produktionen och saluförandet av fonogram.

Under utredningsarbetets gång har en påtaglig förändring skett i den allmänna inställningen till fonogrammen. I direktiven för konsertbyråutredningens arbete framstår grammofonskivan och andra tekniska medier som en konkurrent och hämsko för »den levande musiken» och dess utövare. Sålunda anfördes i allmänna beredningsutskottet utlåtande (1962: 16) över motionen II: 625 till 1962 års riksdag, vari förslag väcktes om inrättande av en statlig konsertbyrå, att »den kraftiga expansionen i fråga om radio, TV och grammofon medfört särskilda svårigheter för många, även högt kvalificerade utövare av levande musik, att

få ge konserter, samtidigt som expansionen också stimulerat till ökat musikintresse». Statsrådet anknöt här till i sin sammanfattning i direktiven: »... flera samverkande omständigheter försvårar en utveckling av musiklivet i den riktningen att så många människor som möjligt i tillräcklig utsträckning får uppleva musik, förmedlad direkt av högt kvalificerade tonkonstnärer. Några av dessa omständigheter är iögonfallande. Den snabba utvecklingen av tekniska media – främst grammofon, radio och television – har i och för sig givit musiklivet enastående breddningsmöjligheter, men samtidigt skapat en olycklig dominans för den indirekta upplevelsen».

Som en följd av denna delvis avståndstagande syn på nämnda tekniska medier lades tonvikten i utredningsuppdraget på nödvändigheten att finna former för en statlig konsertbyråverksamhet, där framföranden av musik genom tonkonstnärer inför publik skulle vara det väsentliga.

Under 1960-talet har – som antytts ovan – en påtaglig förändring skett i inställningen till fonogram och deras samband med podiemusiken. Marknaden har breddats, såväl till storlek som sortiment. På det tekniska området har framsteg gjorts i riktning mot en allt bättre ljudåtergivning. Undersökningar har visat att den musik som distribueras genom massmedier i stället för att vara en hämsko för konsertmusiken i verkligheten är ett integrerat inslag i musiklivet. I Göran Nylöfs undersökning »Musikvanor i Sverige» (bilaga till vårt betänkande SOU 1967: 9 Rikskonserter) framhålls, att de människor som går på konserter, också lyssnar på reproducerad musik i större utsträckning än de, som inte beivrar konserter. Fonogrammet kommer vidare att alltmer uppfattas som en självständig, mediaegen musikform – det finns i dag exempel på musik som enbart är avsedd för fonogram.

I de förslag som vi nu framlägger, och som avser vissa statliga insatser, återspeglas den förändrade synen på fonogrammen. Det är emellertid angeläget att betona, att de åtgärder som nu föreslås inte står i mot-

sättning till våra tidigare förslag och de samhälleliga insatser som föranletts av dessa. Som närmare framgår av kapitel 7 och 8 är de åtgärder som nu rekommenderas att se som en komplettering av de redan gjorda i syfte att också fonogrammen skall få det stöd, som motiveras av deras ställning i musiklivet.

Vi vill i detta sammanhang även hänvisa till vad dåvarande chefen för utbildningsdepartementet anförde i fråga om massmediedistribuerad musik i prop. 1968: 45 angående rikskonserter m. m. Departementschefens synpunkter refereras i avsnitt 3.3.3.

2 Historik över fonogrammens utveckling och roll inom musiklivet

2.1 Inledning

I den följande redogörelsen för fonogrammens tekniska utveckling återges i stora drag både de olika inspelningsförfaranden som kommit till användning och de ekonomiska samband som upprättats – ofta på multinationell basis – för exploatering av dessa uppfinningar. Avslutningsvis antyds att fonogrammen inte på långt när fått samma stora betydelse för den kvalificerade musiken som för populärmusiken.

2.2 Utvecklingen fram till 1920-talet

I och för sig är det ett märkligt förhållande att en tekniskt sett så ofullkomlig uppfinning som Edisons fonograf kunde mottas med ett så påfallande intresse och bli föremål för omfattande affärstransaktioner. Men 1870-talet, under vilket de första primitiva fonograferna kom i användning, var i eminent grad ett uppfinningarnas och upptäckternas decennium. Riskvilligt kapital fanns tillgängligt för många tekniska nyheters exploatering – främst i USA, dit många europeiska uppfinnare sökte sig.

Någon gång under hösten 1877 lät den redan berömde uppfinnaren Thomas Alva Edison en medarbetare montera den första ljudupptagnings- och ljudåtergivningsapparaten. Den byggde på principen att en nål, som medelst ett membran bringas att vibre-

ra i takt med ljudvågor från tal eller musik, kan registrera dessa ljudvågor i ett spår. När nålen tvingas följa samma spår, får den membranet att svänga och återge samma ljud, som den registrerat. Den apparat som Edison låtit färdigställa tilldrog sig ett enormt intresse; barnramsan »Mary had a little lamb», som var de första ord som registrerades på detta sätt, försvann visserligen efter några få gångers uppspelning, men på dem som bevitnade uppfinningens debut gjorde det hela ett desto outplånligare intryck. Edison sökte och erhöll patent på sin uppfinning år 1878. I en artikel i North American Review i juli detta år angav Edison de tio möjliga användningsområden som fonografen erbjöd. De var följande: 1. Brevskrivning och andra slag av diktering utan hjälp av stenograf. 2. Fonografisk bok som kan tala till blinda utan några ansträngningar från deras sida. 3. Undervisning i muntligt framträdande. 4. Reproduktion av musik. 5. Familjekrönika – ett register över yttranden, minnen etc. av medlemmar av en familj med deras egna röster; sista orden från döende personer. 6. Speldosor och lek-saker. 7. Klockor som i tydliga ord anger när det är tid att gå hem, att gå till måltider etc. 8. Bevarande av språk i exakt reproduktion av gällande uttalsvanor. 9. Utbildningssyften – sådana som bevarande av en förklaring från en lärare så att en elev kan referera till den när som helst, vidare stavnings- och andra regler som in-

talats på fonografen för att bevaras i minnet. 10. I förbindelse med telefonen för att göra detta instrument till ett hjälpmedel i överförandet av permanenta anteckningar i stället för att vara mottagare av en momentan och flyktig kommunikation.

Den fonograf som förespåddes dessa tiofaldiga uppgifter var emellertid långtifrån rustad att möta dem. Tennfoliet som var anbringat runt en pappcylinder var ingen idealisk mottagare av ljudskriften. Somliga bokstäver hördes utomordentligt dåligt, andra kunde lätt förväxlas sinsemellan. Cylindern måste vevas för hand, vilket gav nyckfulla och godtyckliga hastighetsväxlingar. Ett aktiebolag grundades under namn av Edison Speaking Phonograph Company.

I teorin var samma uppfinning redan gjord i Frankrike, när Edison började sina experiment. En ung man och bohem vid namn Charles Cros nedtecknade i april 1877 en utförlig redogörelse för ett ljudupptagningsförfarande av samma slag som Edisons och deponerade den hos franska vetenskapsakademien – sannolikt i syfte att bevara prioriteten till uppfinningen. Hans skrift föredrogs vid ett sammanträde i akademien i december samma år, men då fanns fonografen redan i sinnevärlden.

Intresset för Edisons fonograf blev utomordentligt stort över hela USA. Men den ursprungliga modellens många bristfälligheter gjorde att Edison under en följd av år ägnade sig åt andra uppslag och idéer, bland dem den elektriska glödlampan.

Edisons medtävlare på uppfinningarnas område Alexander Graham Bell fortsatte utvecklingsarbetet på fonografen. Den förbättrades i många hänseenden. Tennfoliet ersattes med en vaxad yta, den primitiva drivanordningen fick ge plats för en elektrisk motor. Den nya apparaten patenterades år 1886 under namnet »graphophone». Bell och hans medhjälpare sökte samarbete med Edison, som emellertid avböjde anbudet. I stället utvecklade han en förbättrad modell av sin fonograf som i många hänseenden liknade konkurrenternas.

Den förbittrade patentstrid som seglade upp bilades emellertid, när en amerikansk

affärsman Jesse H. Lippincott köpte ensamrätten till fortsatt exploatering av båda uppfinningarna för en för den tiden enorm summa – en halv miljon dollar. Han grundade i juli 1888 North American Phonograph Company och investerade ytterligare \$ 200 000 i företaget.

Fonografen kom alltså redan på detta tidiga stadium i sin utveckling att representeras på marknaden av ett monopolistiskt företag.

Fonografen sändes nu ut över hela världen av talföra agenter. Den blev en stor sensation på Kristallpalatset i London år 1888. Den förevisades för den tyske kejsaren och andra notabiliteter i Berlin. Också svenska hovet bereddes tillfället att höra den märkliga maskinen. Lunkans »Du gamla du friska» stod på repertoaren. Den erbjuds hugade spekulanter men den var dyr; den kostade 700 kr. år 1889, samma år som järnhandlare Slöör, bokförläggare Bonnier och instrumentmakare Stille taxerades för 12 000 kr. inkomst vardera.

Lippincott hade själv inga djärvare föreställningar om fonografens användningsmöjligheter. Han trodde att dess framtid låg inom affärslivet, där den kunde användas som diktafon. Han grundade filialföretag i de olika delstaterna som skulle ägna sig åt uthyrning av fonografer à \$ 40 per år. Men spekulationen slog fel, och Lippincott överlämnade företaget till Edison. Också han hade samma föreställningar om fonografens framtida bruk men kunde inte förhindra att dotterbolagen började sälja fonografer som musikautomater. Dessa fungerade som sena tiders juke-boxar; man lade i en 5-centare som startade motorn och så kunde man i hörslangar avlyssna ett stycke underhållningsmusik på högst ett par minuter. Som diktafon kunde fonografen inte nå någon större marknad; framtiden låg i musikreproduktionen. Filialbolaget Columbia Phonograph Company blev på detta område det framgångsrikaste av de många dotterbolagen. Den populäraste repertoaren utgjordes av Sousa-marscher, talketcher av berömda komiker och framträdanden av konstvislare.

Edison försatte sitt bolag North American

Phonograph Company (NACP) i konkurs, då det blev ohanterligt att upprätthålla förbindelserna med de många dotterbolagen. American Graphophone Company – det ursprungliga Bell-bolaget i branschen – kvarstod emellertid som självständig part på marknaden och inledde ett nära samarbete med Columbia Phonograph Company. Tillsammans exploaterade de marknaden med en i jämförelse med Edison-produkterna avsevärt billigare fonografmodell som drevs med urverksmotor.

Sedan Edison kunnat lösgöra sig ur de många juridiska komplikationer som uppstått genom NACP:s konkurs, grundade han i januari 1896 ett nytt bolag, National Phonograph Company. Det tog upp konkurrensen med det nu helt självständiga Columbia Phonograph Company. Under det följande decenniet fick fonografen en vidsträckt utbredning i USA och annorstädes som musikinstrument i hemmen och olika möteslokaler. Columbia- och Edisongrupperna behärskade nu marknaden duopolistiskt.

Samtidigt med att Edison återkom till marknaden med sitt nya företag började den tyskfödde teknikern Emile Berliner exploatera den uppfinning, som han under en lång följd av år arbetat med, nämligen grammfonen. Berliner använde cirkelrunda zinkskivor som bärare av ljudskriften. Denna inristades horisontellt på skivan i ett spår som löpte spiralformigt från periferin in mot centrum. Efter några år utbyttes metallskivan mot en vaxöverdragen platta, från vilken man kunde tillverka pressmatriser för upprepad reproduktion av inspelningen. Detta innebar en enorm förbättring i förhållande till Edisons fonografullar, som måste reproduceras genom individuella omtagningar.

Efterfrågan på grammfoner och gramfonoskivor blev mycket stor, och Berliners företag fick svårt att hålla jämna steg med den. Grammfonorepertoaren inriktades liksom fonografrepertoaren på de populära artisterna. Ofta uppträdde dessa ömsom på grammfon, ömsom på fonograf. Några exklusivavtal hade ännu inte slutits mellan artister och producenter. Det företag i Ber-

liner-gruppen, som tillverkade grammfonerna och som leddes av Frank Seaman, stämde inför rätta av Columbia Phonograph Company för patentintrång. Seaman bröt sig loss från Berliner-gruppen och började en egen produktion av grammfonartiklar. I maj 1900 träffade Seamans företag ett avtal med Columbia-gruppen (dvs. National Graphophone Corporation och Universal Talking Machine Company å ena sidan och Columbia Phonograph Company och American Gramophone Company å den andra). I avtalet fastslogs att grammfonpatentet de facto utgjorde ett intrång i Bells patent och att som en följd härav de bolag som kontrollerade Bells patent också ägde befogenhet att utnyttja grammfonpatentet på marknaden.

Eldridge R. Johnson, som övertagit produktionen av grammfonartiklar åt Berliner-gruppen, kunde nu inte längre uppträda som leverantör, sedan domstolarna godkänt överenskommelsen mellan Columbia- och Seaman-företagen. Johnson hade emellertid börjat exploatera ett förbättrat inspelningsförfarande och grundade ett nytt företag, som först kallades Consolidated Talking Machine Company (senare Victor Talking Machine Company). I mars 1901 upphävdes det leveransförbud som ålagts honom och han kunde nu åter gå ut på marknaden utan risk för rättsliga komplikationer.

Johnson hade emellertid på inrådan av sina bolagsjurister avsiktligt avstått från att patentanmäla sina förbättringsmetoder. Uppfinningarna stals av en tillfälligt anställd som anmälde anspråk på och även erhöll patent på dem. Columbiagruppen köpte upp patenten för \$ 25 000. De duopolistiska företagen stod nu i en situation, där båda hade ungefär likvärdiga patenträttigheter, som de ej kunde utnyttja utan att göra intrång på konkurrentens. Sedan båda parter rustat sig för en förbittrad rättslig strid, beslöt de sig år 1902 för en förlikning och slog samman sina patent. Härigenom kom de att behärska samtliga patent som gällde framställning av grammfoner och gramfonoskivor. Men längre än så sträckte sig

inte överenskommelsen; konkurrensen på marknaden bestod. Än i våra dagar är Victor och Columbia de två största företagen på grammfonmarknaden i USA.

Fonografen blev aldrig lika betydelsefull som handelsvara i Europa som i USA. Undantaget blev Frankrike, där bröderna Pathé tog upp tillverkning och försäljning av fonografartiklar. När verksamheten nådde sin största omfattning producerade deras anläggning, där 3 200 man var anställda, 500 fonografer och 50 000 rullar per dag. På Avenue des Italiens i Paris inrättade Pathé Frères år 1899 en »Salon du Phonographe», ett ovanligt elegant etablissemang, där golven täcktes av tjocka mjuka mattor. Kunderna tog plats i röda sammetsfåtöljer framför skåp med hörslangar. På skåpet fanns en skiva, där varje kund kunde ange sitt val, som han sedan fick lyssna på när han betalt sina 15 centimes. Pathé Frères förtjänade 1 000 francs per dag på denna salong – en förmögenhet på den tiden.

Grammofonen nådde däremot mycket snabbt en stor utbredning i det övriga Europa. I England grundades år 1898 The Gramophone Company – senare benämnt »The Gramophone and Typewriter Ltd» – som erhöll ensamrätten till exploateringen av den europeiska marknaden men måste köpa sina grammofonverk från Eldridge Johnsons företag i USA. I Tyskland grundades Deutsche Grammophon Gesellschaft och i Frankrike Compagnie Française du Gramophone med gemensam chef i amerikanen Alfred Clark. Grammofonskivorna framställdes och pressades i Europa, och repertoaren var helt oberoende av den amerikanska. En skivfabrik grundades i Hannover under ledning av Emile Berliners bror Joseph Berliner. Man lade stor vikt vid operarepertoaren, franska chansons, wienervalser och musik av s. k. schrammelkvartetter.

De största intäkterna kom från de ryska dotterföretagen. Redan år 1900 fanns det luxuösa och välsorterade grammfonaffärer i alla större städer i Ryssland. Det var ett av många tecken på den ryska musikmark-

nadens starka beroende av det europeiska kulturlivet. Operahusen i S:t Petersburg och Moskva hämtade sina stjärnartister från hela Europa. Den ryska marknaden efterfrågan på grammfonskivor var så stor att man måste anlägga en särskild pressfabrik i Riga för att kunna tillgodose det ständigt växande behovet. Här uppkom också metoden att förse grammfonskivorna med pappersetiketter som angav fabrikat, inspelning och artister. Tidigare hade dessa uppgifter pressats in i centrumfältet.

Kampen mellan Columbia-Seaman-gruppen och Johnsons företag fördes nu vidare till den europeiska marknaden. Även här blev Columbia och Victor de betydelsefullaste konkurrenterna; Victor övergick efter några år till varumärket His Master's Voice (HMV) efter en världsberömd reklamållning för det engelska företaget. Varumärket fick med tiden stor spridning – i Frankrike La Voix de son Maître, i Tyskland Die Stimme seines Herren, i Sverige Husbondens Röst, i Danmark och Norge Sin Herres Stemme, i Italien La Voce del Padrone osv. Men de båda företagen fick år 1901 en konkurrent om den europeiska marknaden. Då etablerades ett nytt bolag i Tyskland International Zonophone Company med F. M. Prescott som ledare. På kort tid lyckades Prescott bygga upp en omfattande och differentierad repertoar som väl kunde mäta sig med vad The Gramophone Company kunde erbjuda. Zonophone var det första företag som producerade dubbelsidiga grammofonskivor.

De konkurrerande företagen inledde nu en sorts produktdifferentiering. Genom olika färger och bilder på skivetiketterna kunde man skilja mellan olika skivkategorier. Zonophones ljusblå och Gramophones röda etiketter angav en repertoar för den anspråksfulla och köpkraftiga publiken, mest operamusik. Vissa ryktbara artister fick alldeles egna etiketter och priser. Så var fallet med Francesco Tamagno, Nellie Melba, Adelina Patti och andra.

Zonophonegruppen i Europa övergick år 1903 till The Gramophone Company och i USA till Victor. Etiketten användes av bå-

da företagen ända fram till år 1930 för lågprisinspelningar. Prescott som dittills lett Zonophone-företaget grundade nu ett nytt företag som fick namnet Odéon. Pathé Frères som dittills uteslutande producerat fonografer och fonografrullar började nu ta upp tillverkningen av grammofonskivor. Till skillnad från de övriga grammofonföretagen producerade Pathé under en lång följd av år sina inspelningar med vertikal ljudskrift, motsvarande den som användes på fonografrullarna, det s. k. »berg- och dal»-förfarandet.

Ett par år före sekelskiftet tog en svensk mekaniker Carl Lindström upp tillverkningen av tal- och musikapparater i Berlin. Lindström var bättre mekaniker än affärsman, och år 1903 måste han sälja sitt företag till ett konsortium med Max Straus som ekonomisk ledare. Firman behöll namnet Carl Lindström, och själv återgick Lindström till den tekniska avdelningen. Max Straus fann snart att operettens lätta musa kunde erbjuda många inspelningsobjekt, och en ström av grammofonskivor sökte sig ut till en köpvillig allmänhet. Carl Lindström AG blev på kort tid en allvarlig konkurrent till de redan etablerade concernerna. I 24 olika länder etablerade firman dotterföretag av högst skiftande storlek och omfattning. Straus började efter några år köpa upp ett antal konkurrenter – 1910 övertog han Beka och Parlophon. År 1911 fick han fast fot i England genom att förvärva Odeon, som i sin tur haft inflytande på den engelska marknaden. Det italienska kvalitetsföretaget Fonotopia förvärvades samma år, och ytterligare ett antal smärre företag övergick senare till Carl Lindström AG. Mängder av patent och exklusivavtal med kända artister ingick i köpen och gav moderfirman än större inflytande på branschen.

Victor i USA och The Gramophone Company i England satsade stora resurser på sin sångrepertoar. Det gav företagen stor prestige om än till en början inte stora intäkter. Victors katalog över s. k. Red Label-skivor innehöll år 1912 redan 600 inspelningar. Dess operakatalog samma år upptog bl. a. sex olika inspelningar av Van-

sinnesarian ur Donizettis »Lucia di Lammermoor» – gjorda av Nellie Melba, Luisa Tetrazzini, Marcella Sembrich, Maria Galvany, Graziella Pareto och Maria Michailova, alla ryktbara sångerskor. Columbia-företaget kom under det följande decenniet prestigemässigt nära nog i skymundan, då man här inte vågade konkurrera med Victor till följd av den lägre räntabiliteten för dessa inspelningar. Men Columbia hade ännu hållit fast vid produktionen av fonografrullar och lagt lika stor vikt härvid som vid skivproduktionen. Man konkurrerade med Edison-företaget National Phonograph Company i USA och med Pathé Frères i Europa.

Fonografrepertoaren bestod nästan uteslutande av populär musik, virtuosnummer för klockspel och xylofon och liknande. Redan år 1905 hade emellertid försäljningen av fonografer och fonografrullar börjat minska. Pathé övergav denna produktion och satsade i fortsättningen uteslutande på grammofonskivor. Tillverkningen av fonografer upphörde i USA omkring år 1913 men ända fram till år 1929 fortsatte Edison-företaget att spela in fonografrullar för den runda miljon fonografer som ännu fanns i bruk i USA. Då sopade den stora ekonomiska krisen undan förutsättningarna för en fortsatt tillverkning och försäljning.

Under 1900-talets andra decennium började man – framför allt i Europa – utge även större musikverk på grammofonskiva. Inte sällan presenterade man symfonier och större orkesterverk på ett par skivsidor i ett således ytterst förkortat och stympat skick. Schuberts »ofullbordade» symfoni, som normalt har en speltid av ca 23 minuter, arrangerades i miniatyrformat på 8 minuter. De relativt ljudsvaga stråkinstrumenten ersattes med blåsinstrument som kunde illudera stråkklangen.

År 1914 utgick giltighetstiden för de första grammofonpatenten, och bredvid de stora företagen Victor och Columbia började nu en rad mindre företag uppträda på den amerikanska marknaden – Sonora, Vocalion, Brunswick, Okeh m. fl. I USA kom den stora utbredningen av sällskapsdansans-

det att skapa en enorm efterfrågan, på här- för lämpad grammofonmusik.

Under första världskriget förvärvades Deutsche Grammophon AG, det tyska dotterföretaget till det engelska The Gramophone Company, av det helt tyska företaget Polyphon Musikwerke AG, vilket skulle skapa åtskilliga komplikationer, när förbindelserna efter krigsslutet skulle återupptagas. Deutsche Grammophon förbjöds använda etiketten med HMV-hunden och att sälja inspelningar som koncernen gjort i Tyskland av Caruso, Melba, Patti och många andra. Det amerikanska Columbia-företaget avvecklade sitt engelska dotterbolag som förvärvades av en engelsk finansgrupp. Victor bestod bättre pårestningarna; jazzintresset under »the roaring twenties» höll grammofonindustrin vid liv.

Efter oktoberrevolutionen i Ryssland nationaliserades alla där etablerade utländska grammofonföretag. Fabriker och anläggningar var illa åtgångna, men redan efter något åt var produktionen åter i gång. Lenin fäste stor vikt vid att grammofonskivan skulle tas i anspråk för den politiska propagandan. Ett fyrtiotal politiska anföranden spelades in med den bristfälliga apparatur som stod till buds, och skivorna sändes ut till Sovjetunionens olika delar, där de användes på partimötena.

2.3 Utvecklingen från 1920-talet

I början av 20-talet inleddes forskningsarbetena på ett elektro-akustiskt upptagnings- och återgivningsförfarande som framför allt kunde vidga grammofonskivornas frekvensregister. Den akustiska upptagningsmetoden tillät en registrering av toner mellan 168 och 2 000 Hz. Sammantagna kan instrumenten i en symfoniorkester prestera ett register utöver det som det mänskliga örat kan uppfatta, 20 till 20 000 Hz. Arbetena bedrevs i Bell-laboratorierna och hos American Telegraph & Telephone Company (ATT). Också andra elektrokoncerner bedrev forskning på detta område. Rundradion hade just börjat sitt segertåg, och många av de uppfinningar som möjliggjor-

de radioutsändningarna kunde också tas i anspråk för grammofontekniken. Kombinationen radio och grammofon blev möjlig, så snart den elektromagnetiska högtalaren kommit i bruk. Radiogrammofonerna nådde stora försäljningssiffror ända fram till den stora kris som inträffade hösten 1929.

Strax innan hade Radio Corporation of America (RCA) förvärvat Victor och i fortsättningen försålde grammofonartiklarna under det gemensamma varumärket RCA-Victor. RCA som grundats år 1919 ägdes i sin tur av General Electric Company och American Marconi Company.

Det engelska Columbia-bolaget förvärvade aktiemajoriteten i Carl Lindström-gruppen och i det franska företaget Pathé. Under den ekonomiska lågkonjunkturen sammanslogs det engelska Columbia-bolaget med His Master's Voice i en koncern, Electric and Musical Industries Ltd (EMI). Som enda mer betydande konkurrent på kontinenten kvarstod nu Deutsche Grammophon AG. Philips-koncernen som så småningom upptagit tillverkningen av grammofoner, radioapparater, ljudfilmsutrustningar m. m. företrädde på den europeiska marknaden med skivmärkena Polyphon och Ultraphon. Detta sistnämnda märke försålde till Telefunken AG som ingick i AEG-koncernen.

Mitt under den ekonomiska depressionen grundades ett nytt grammofonföretag i England, Decca, som gick ut på marknaden med lågprisskivor. Det nådde en betydande framgång. Något senare grundades också i USA ett företag med samma namn – dock utan att någon förbindelse fanns med det engelska bolaget. Det skaffade sig en mängd exklusivavtal med kända jazz- och underhållningsorkestrar och sålde sina inspelningar till priser som med mer än hälften understeg de eljest gängse (35 cent i stället för 75). De övriga producenterna svarade med att grunda dotterföretag som lanserade helt nya skivmärken i lågprisgenren – ända ned till 25 cent per skiva.

År 1938 förvärvades aktiemajoriteten i American Record Company med skivmärkena Columbia och Brunswick av Columbia Broadcasting System, CBS. Därmed ha-

de också det andra stora grammofonföretaget övergått i radiointressenters ägo. Hösten 1940 sänkte Columbia priserna på sina inspelningar av seriös musik från \$ 2 till \$ 1 och tvingade RCA-Victor till motsvarande åtgärd. Omsättningen på klassisk musik ökade raskt som en följd härav till det 15-dubbla. Först efter USA:s inträde i andra världskriget mattades försäljningen av grammofonskivor – delvis som en följd av restriktionerna i handeln med schellack. All icke-militär användning av denna vara inskränktes till det yttersta.

Under krigsåren drabbades den amerikanska grammofonindustrin av en långvarig konflikt med det amerikanska musikerförbundet, vars ordförande James C. Petrillo i augusti 1942 proklamerade ett totalt inspelningsstopp. Aktionen föranleddes av att inspelad musik i allt större utsträckning börjat ersätta framträdanden av orkestrar och ensembler med arbetslöshet bland musikerna som följd. Så länge skivbolagen kunde ta i anspråk redan gjorda inspelningar kunde de också tillgodose efterfrågan på grammofonskivor. Men i längden var inte detta möjligt, och på hösten 1943 ingick Decca ett avtal med musikerförbundet och fick inspelningsstoppet hävt. Avtalet stipulerade att Decca för varje försäld skiva betalade ett visst belopp till en understöds-kassa hos musikerförbundet. Ett år senare kapitulerade också Columbia och RCA-Victor och ingick motsvarande avtal med musikerförbundet.

En avsevärd förbättring av inspelningstekniken gjordes under kriget av det engelska Decca-bolaget. Den utarbetades under bolagets försök att ge engelska marinen en serie verklighetstroga inspelningar av olika undervattensljud som kunde användas i undervisningen i ubåtsbekämpning. När metoden togs i anspråk för musikinspelningar lanserades de under beteckningen »full frequency range recording», ffr.

En metod att på elektromagnetisk väg registrera ljudvågor var känd alltsedan år 1899 genom den danske uppfinnaren Valdemar Poulsens försök med magnetisering av ett tunt järnband. Hans uppfinning nådde

ingen praktisk användning, då förstärkningen av de magnetiska impulserna visade sig vara ett svårlost tekniskt problem. Först år 1935 kom en tysk uppfinning, kallad magnetofonen, där man använde ett med järnoxid belagt pappersband som impulsbärare. Magnetofonen förbättrades successivt och kunde också användas för upptagning och återgivning av musik. Efter kriget frigav den amerikanska ockupationsförvaltningen i Tyskland magnetofonpatentet, så att envar kunde utnyttja metoden. Magnetofonen och tonbandet – numera av varaktigare beskaffenhet än papper – togs i allmänt bruk i radioverksamheten, då de avsevärt underlättade inspelning och utredigering av radioprogram för en senare uppspelning.

Magnetofonen, eller bandspelaren som den senare kom att kallas, blev så småningom ett oundgängligt hjälpmedel i grammofonindustrin.

Ytterligare en nyhet väntade på att exploateras inom den expanderande grammofonindustrin. Tanken på att förlänga grammofonskivans speltid genom tätare spår och långsammare hastighet prövades redan år 1931 av RCA-Victor, men lämpliga uppspelningsdon fanns inte att tillgå. Åren 1945–1946 började Columbia ett intensivt utvecklingsarbete på en långspelande (LP) skiva. Den nya skivtypen som förelåg på hösten 1947 hade en speltid på 23 minuter och roterade med 33 varv i minuten. Skivan var pressad i ett nytt material, vinylit, som ersatte den dittills brukade blandningen av schellack, stenmjöl och kimrök. Columbia erbjöd RCA-Victor att fritt förfoga över den nya metoden, om man bara accepterade Columbias LP-teknik som norm. RCA-Victor dröjde emellertid med svaret och Columbia lanserade därför under sommaren 1948 ensamt den nya skivtypen. Uppspelningsapparater fanns redan i marknaden, och över en miljon LP-skivor såldes fram till årsskiftet. RCA-Victor presenterade då sin typ av LP-skivor på marknaden. De utgjordes av små skivor som spelades upp med 45 varvs hastighet. Speltden motsvarade de gamla schellackskivornas, dvs. högst 10 minuter per skivside.

Konkurrensen mellan de båda bolagen blev intensiv, och förvirringen hos avnämarna tilltog. Den sammanlagda försäljningen av skivor gick ned. Andra bolag erbjöds att disponera Columbias framställningsmetoder för 33-varvsskivorna, och Mercury jämte amerikanska Decca var bland dem som accepterade anbudet. En ökad efterfrågan på konsertmusik blev följden, då dessa grammofonskivor visade sig i hög grad lämpade för sådana inspelningar.

Först i januari 1950 förklarade RCA-Victor att man ämnade övergå till Columbias 33-varvsteknik. Samtidigt satte man emellertid i gång en stor reklamkampanj för sina egna 45-varvsskivor, på vilken skivtyp en stor del av bolagets populärare repertoar redan var inspelad. Columbia och andra amerikanska grammofonbolag började också producera 45-varvsskivor, s. k. extended play (EP)- eller single play (SP)-skivor. Följden var, att alla grammofonfabrikanter måste utrusta sina grammofonverk för 3 hastigheter – 78, 45 och 33 varv i minuten. Senare tillkom också hastigheten 16 1/2 varv i minuten för att möta en eventuell produktion av talskivor.

I Europa fördröjdes införandet av LP-skivorna avsevärt. EMI-koncernen i England motsatte sig under fyra år övergången till dessa nya skivtyper och producerade ända fram till år 1952 uteslutande 78-varvsskivor. Företagets prestige och omsättning blev i hög grad lidande på denna förhållningsteknik, och konkurrenten, (engelska) Decca-bolaget, som redan börjat framställa LP-skivor, drog betydande fördelar av EMI:s tveksamhet.

Under 1950-talet ökade avsättningen av grammofoner och grammofonskivor högst avsevärt. Orsakerna härtill var många. Det rådde i det hela taget goda konjunkturen med stigande köpkraft i alla folklager. En ökad efterfrågan kom från de nu alltmer självständiga och köpstarka tonåringarna som började utbilda en ofta egensinnig och skarpt profilerad subkultur i samhället. Nya distributionsformer uppträdde – skivklubbar, discount houses och postorderföretag tog över en del av distributionen. Tidiga-

re var grammofonhandeln hårt styrd av producenterna; världsmarknaden var uppdelad i olika revir som de stora trusternas delbolag och även de enskilda grammofonhandlarna måste iakttaga. RCA-Victor sålde matriser till HMV i England, som pressade sina upplagor med HMV:s etiketter och vice versa. Victor-inspelningar fick inte importeras av grammofonhandlare i Europa. Den lätttransporterade LP-skivan gjorde sådana restriktioner onödiga, och det var i många fall omöjligt att förhindra att de överträdde. Bättre kvalitet på inspelningarna skapade ett intresse för bättre uppspelningsapparater bland köparna. Med tiden lanserades också en mängd grammofonkomponenter, som avsevärt bättre kunde återge inspelningarna.

I slutet av 1950-talet kom nästa förändring av grammofontekniken, stereotekniken. Försök att återge inspelningar stereofoniskt hade gjorts redan år 1931, men de kom aldrig över experimentstadiet. År 1956 hade det engelska Decca-bolaget utprövat en stereoteknik som kombinerade den från fonografen hämtade vertikala ljudskriften med den i grammofonsammanhang gängse horisontala i samma spår. När ryktena spred sig om denna uppfinning, uppdrog de amerikanska bolagen RCA-Victor, Decca och Capitol gemensamt åt Western Electric Company att utarbeta ett motsvarande förfaringssätt. Columbia-bolaget valde att experimentera på egen hand. Western Electric framlade inom ett år sin lösning på stereo-problemet, det s. k. 45/45-förfarandet. Impulserna från de båda mikrofonerna ligger här i vardera »väggen» av inspelningsspåret. Den avspelade nålens rörelser uppdelas, när den kommer i kontakt med de båda spårväggarna, i två vektorer som var för sig bildar 45° vinkel mot grammofonskivans yta. Vardera svängningskomponenten förstärkes sedan på sedvanligt sätt och förs över till en separat ljudåtergivningskanal. Columbias tekniker utprovade en metod, som innebar att man utnyttjade summan och skillnaden mellan dessa vektoriella svängningar och på detta sätt skapade de båda informationerna. Grammofonindus-

trins samarbetsorgan i USA, Record Industry Association of America (RIAA), prövade de båda metoderna från Decca och Western Electric och gav sitt förord åt Western Electric, varefter Decca drog tillbaka sitt förslag. Columbia avstod från att konkurrera med sin metod, som dock enligt fackkunskapen kan betraktas som överlägsen den nu anammade.

Sedan man nu kommit till en överenskommelse om att tillämpa en gemensam teknik för stereo, kunde denna exploateras i stor skala. I motsats till vad som inträffade, när den långspelande grammofonskivan lanserades i USA, övertog de europeiska företagen omedelbart den nya tekniken.

Stereoinspelningarna har under 1960-talet praktiskt taget eliminerat marknaden för monoinspelningarna. Avnämarnas behov av apparatur för avlyssning av stereo tillgodoses genom ett omfattande utbud.

Bandspelaren för hembruk har ännu inte kunnat konkurrera med grammofonen i någon högre grad, trots att den erbjuder fler användningsområden. Med bandspelaren har egentligen den av Edison tänkta tiofaldiga användningen av fonografen möjliggjorts, och den brukas också i skilda sammanhang för dessa uppgifter. Av betydelse är att en upptagning som blivit inaktuell omedelbart kan utraderas och ersättas med en ny.

Det som sannolikt gjort bandspelaren mindre attraktiv som uppspelningsapparat är att det ännu är tämligen besvärligt att byta band och hålla reda på var de olika inspelningsavsnitten är belägna på bandet. Räkneverket är sällan exakt inställt, och det blir mer tidsödande att leta sig fram till det önskade avsnittet. På grammofonskivan avgränsas de med några blindspår, som är lätta att urskilja, och det går snabbt att flytta pick-upen till önskat skivfält. På bandspelarens pluskonto står att inspelningarna är mer oömma än grammofonskivans – men avspelningshuvudet i bandspelaren måste hållas i lika perfekt kondition som nålmikrofonen på grammofonen.

En bandspelare i mini-format som utnytt-

jar inspelningar som är inneslutna i en kasset har under de senaste åren börjat konkurrera med grammofonen och bandspelarna i standardformat. Många grammofonföretag saluför redan sina inspelningar på båda slagen av fonogram. Men ännu är tekniken på detta nya område inte helt tillfredsställande. Den låga hastighet som man måste använda för att inte inspelningstiden skall bli alltför kort lägger hinder i vägen för en svaj- och brusfri återgivning. Det kan röra sig om en bristfällighet som relativt snabbt kan avhjälpas. Vissa tekniska förbättringar på själva återgivningsapparaturen förefaller likaledes vara nödvändiga för att kassetten skall kunna bli en konkurrent av betydelse till grammofonskivan. Samma svårigheter att återfinna ett bestämt avsnitt kvarstår beträffande dessa bandinspelningar som för standardbandspelarna. Men också här kan tekniska förbättringar inträffa.

2.4 *Fonogrammens roll*

Av den ovan givna redogörelsen för fonogrammens tekniska och ekonomiska historia framgår att detta slag av uppfinningar mötte ett betydande intresse, redan när de presenterades i ett mycket ofullkomligt skick. De har därför kunnat exploateras i stor skala och med betydande vinster för sina framställare och försäljare. Men sedan från en allmännare synpunkt representerar den totala fonogramindustrins produktvärde endast en bråkdel av bruttonationalprodukten i ifrågavarande länder. Gjorda undersökningar och beräkningar i USA visar t. ex. att grammofonskiveindustrins saluvärde i detaljhandelsledet under perioden 1921–1960 endast två gånger (1921–1922) översteg 1,4 promille, och att konjunkturkänsligheten för dessa varor pressade ned andelen till 0,14 promille under åren 1933–1934. Det rör sig således hela tiden om en marginell företeelse i det stora ekonomiska sammanhanget. Förhållandena torde vara likartade i övriga industrialiserade länder, framgår det av en statistisk uppställning i the International Federation of the Phonographic Industries minnesbok

1959 »The Industry of Human Happiness». Försäljningen av grammofonskivor per individ nådde för året 1957 en högsta siffra i USA med 1,6, närmast följt av England med 1,4 och Västtyskland med 1,0, Australien med 0,9, Frankrike och Danmark med 0,7 samt Sverige, Nederländerna och Belgien med vardera 0,6. Lägst på denna skala stod Indien med 0,01 skiva per individ – vilket innebar att den totala grammofonskivoförsäljningen i Sverige nämnda år översteg siffran för hela Indien.

Just denna ringa andel i totalproduktionen och den påtagliga konjunkturens känsligheten för produkterna har bidragit till att repertoaren på fonogrammarknaden blivit så markerat ensidig. Från de sex inspelningarna av samma operaaria som omnämndes som typiskt redan år 1912 är steget kort till de 25 existerande upptagningarna av Tjajkovskis första pianokonsert. I inledningsskedet av LP-epoken inspelades åtskilliga musikverk som tidigare ytterst sällan – om ens någonsin – förekommit på grammofonskiva. Men denna för musikvänner i allmänhet, för musikkforskare och pedagoger gynnsamma situation blir med tiden allt mindre gynnsam. Antalet »deletions» (strykningar) i de internationella grammofonkatalogerna har en tendens att öka år från år.

När det gäller olika slag av repertoar är det också påfallande hur olika inspelningsföretagen behandlar den kvalificerade och den populära musiken. För den senares vidkommande spar man inga ansträngningar att komma med en aktuell repertoar – i vetskap om att stilar, idoler och ideal växlar ofta över en natt. Massproduktionen av fonogram är inriktad på musikverk som har en snabb omloppstid. En mängd reklamåtgärder drar till sig köparnas intresse; musiken i fråga lanseras utan kraftigare invändningar från radioföretag som eljest står principiellt kallsinniga inför reklaminslag.

Läget är rakt motsatt för den kvalificerade musiken. Antalet inspelningsföretag som ägnar någon avsevärd del av sina resurser åt den aktuella repertoaren är ytterst ringa. Hos de stora, väl etablerade gram-

mofonindustrierna fylls förteckningarna över tillgängliga skivor med upprepade nyinspelningar av några hundratals standardverk. Dessa omfattar ett knappt representativt urval av barockmusik, en försvarlig mängd musik från den romantiska och nationalromantiska perioden och ett knappt rudiment av musik från innevarande århundrade (som redan nu passerats till 7/10). Man kan göra tankeexperimentet att jämföra en internationell bokkatalog med en lista över nyutgivna musikverk för ett slumpvis valt år för att åskådliggöra skillnaden i aktualitet. År 1926 såg bland många andra följande litterära verk dagens ljus: Georges Bernanos: *Le Soleil de Satan*, Louis Bromfield: *Early autumn*, Bruno Frank: *Trenk*, John Galsworthy: *The Silver Spoon*, André Gide: *Les fauxmonnayeurs*, Feodor Gladkov: *Cement*, Gerhard Hauptmann: *Dorotea*, Angermann, Ernest Hemingway: *Fiesta*, Franz Kafka: *Das Schloss*, T. E. Lawrence: *Seven Pillars of Wisdom*, Emil Ludwig: *Bismarck*, Arthur Schnitzler: *Der Gang zu Weiber* och Bruno Traven: *Das Totenschiff* – verk som omedelbart blev tillgängliga för en stor publik i den västliga världen i original och i översättningar. Samma år fick bl. a. följande musikverk sina första framföranden på olika håll i världen: Georges Antheil: *String quartet*, Alban Berg: *Lyrische Suite*, John A. Carpenter: *Sky-scrapers*, Paul Hindemith: *Cardillac*, Zoltan Kodaly: *Hary Janos*, Ernst Krenek: *Orpheus und Eurydike*, Leos Janacek: *The Macropulos Affair*, Darius Milhaud: *Le pauvre Matelot*, Edgar Varèse: *Amériques* och Kurt Weill: *Quodlibet*. Kompositionerna av Berg, Hindemith, Kodaly och Varèse finns (helt eller delvis) på grammofonskiva medan de övriga ännu betraktas som oroande moderna och utmanande och därför osäljbara.

Det är bl. a. mot denna bakgrund som fonogramindustrins konstnärliga framtid måste bedömas som oviss och vansklig. Då det gäller en stor del av den kvalificerade musiken har kundkretsen fått vänja sig vid att inte efterfråga en repertoar som är av detta århundrade – utom i tekniskt hän-

seende. Det är här som de stora förändringarna måste komma till stånd ty annars förvandlas industrin genomgående till en underhållningsproducent.

Vissa förutsättningar för utredningen och vissa institutionella förändringar i musiklivet sedan år 1962

3.1 Skattelagstiftning

Enligt förordning (1948: 85) om försäljningsskatt uttogs sådan skatt på bl. a. gramfonvaror.¹ I början av 1960-talet väcktes vid flera tillfällen motioner om slopande av försäljningsskatten på grammofonskivor. Motionärerna ansåg det anmärkningsvärt att skatt för en viss form av konstnärlig och litterär produktion men ej för annan uttogs. Det förekommer t. ex. ingen beskattning av musik eller annat kulturutbud i radio, TV eller vid konsertframträdanden. Bevillningsutskottet överlämnade ärendet till allmänna skatteberedningen som då utredde frågan om fördelningen mellan direkt och indirekt skatt samt skattesystemets utformning. Den 10 juni 1964 avlämnade allmänna skatteberedningen sitt betänkande Nytt skattesystem (SOU 1964: 25) i vilket bl. a. ingick förslag om slopande av den ovan nämnda försäljningsskatten.

I enlighet med allmänna skatteberedningens betänkande föreslog chefen för finansdepartementet i januari 1965 i prop. 1965: 14 rörande ändringar i skattesystemet slopande av försäljningsskatten på grammofonvaror.

Chefen för finansdepartementet anförde att yrkanden om slopande av den särskilda beskattningen av dessa varor framförts flera gånger, bl. a. i samband med införandet av den allmänna varuskatten. I och med höjningen av den senare fanns det skäl att om-

pröva frågan. Vidare ansåg departementschefen att det här rörde sig om varor av annan karaktär än de mera lyxbetonade som försäljningsskatten i övrigt omfattade. Även från skatteteknisk synpunkt framfördes skäl för att slopa skatten på grammofonvaror, då denna utgick som en styckeskatt med fixerade skattesatser. I enlighet härmed föreslog departementschefen slopande av försäljningsskatten på grammofonvaror fr. o. m. den 1 juli 1965 samtidigt med en höjning av den allmänna varuskatten.

Riksdagen beslöt i enlighet med regeringens förslag (BeU 1965: 14, rskr 1965: 141).

Några förslag om att helt eller delvis befria försäljningen av grammofonvaror från mervärdeskatt har inte väckts.

3.2 Copyright och avtal

3.2.1 Gällande rätt

Upphovsrätt

Den upphovsrätt som tillkommer upphovsmannen till bl. a. musikaliska verk innefattar

¹ I fråga om grammofonvaror utgick skatten enligt följande: grammofonautomater 250 kr. per styck, andra skivväxlare och grammofoner lägst 20 och högst 50 kr. per styck, samt grammofonskivor 0: 50 kr. per spelsida med högst åtta minuters speltid och eljest 1: 50 kr. per spelsida, dvs. normalt en resp. tre kr. per skiva. Denna försäljningsskatt på grammofonvaror beräknades för budgetåret 1965/66 ge en intäkt av ca 10 milj./kr.

tar enligt 2 § upphovsrättslagen (URL) ensamrätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar därav och göra det tillgängligt för allmänheten. Med framställning av exemplar menas även inspelning på fonogram.

Upphovsrätten gäller t. o. m. femtionde året efter upphovsmannens död. Äldre verk är sålunda fria. Under giltighetstiden är upphovsrätten dock underkastad vissa inskränkningar. Av dessa är följande de viktigaste som kan tänkas beröra inspelning av fonogram.

11 § URL föreskriver: »Av offentliggjort verk må enstaka exemplar framställas för enskilt bruk. Vad sålunda framställts må ej utnyttjas för annat ändamål.» Bestämmelsen innebär att det är tillåtet att på en bandspelare i hemmet spela in musik från radio och fonogram men även att ett bibliotek äger rätt att göra en bandupptagning av en skiva för en lånesökandes enskilda bruk samt vidare att en lärare äger dylik rätt för undervisning i sin klass.

I sammanhanget må erinras om att Svenska tonsättares internationella musikbyrå (STIM) med anledning av den väsentligt ökade användningen av bandspelare sedan upphovsrättslagens tillkomst gjort framställning hos Kungl. Maj:t om utredning av frågan huruvida köp eller innehav av bandspelare bör beläggas med avgift i någon form. Sådan avgift utgår i Västtyskland. F. n. arbetar den nordiska kommittén för översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen med förslag till sådana ändringar i lagstiftningen som erfordras för att denna skall bringas i takt med den snabba tekniska utvecklingen.

17 § URL föreskriver: »Inom undervisningsverksamhet må för tillfälligt bruk exemplar av offentliggjort verk framställas genom ljudupptagning; dock må grammofonskiva eller liknande anordning, som framställts i förvärvssyfte, ej direkt eftergöras. Exemplar som framställts med stöd av denna paragraf må ej utnyttjas på annat sätt.»

Innebörden av denna bestämmelse har – efter ett uppdrag av skolöverstyrelsen – analyserats av professor Svante Bergström.

(Vissa upphovsrättsliga frågor i samband med undervisning, SÖ-förlaget 1966, sten-cil.) Beträffande delvis olösta frågor i samband med tillämpningen av 17 § (och 9 §) URL, liksom även betydelsen av den sedan lagens tillkomst väsentligt utökade användningen av bandspelare hänvisas till Bergströms utredning. Här återges blott Bergströms sammanfattning av de förslag i vilka hans utredning utmynnar (s. 51 f):

(1) Genom ändring av URL 9 § bör skydd beredas studiematerial som upprättas inom statlig eller kommunal myndighet. Den pågående utredningen härom bör slutföras så snart som möjligt.

(2) En utredning bör företas om frågan att utvidga 17 § URL till att omfatta även inspelning av bild.

(3) Genom en rundabordskonferens med företrädare för upphovsmän, artister, förläggare, pressen, Sveriges Radio, grammofonindustrin och filmindustrin m. fl. bör stat och kommun söka utröna, om tillräckliga förutsättningar föreligger för att sätta igång förhandlingar om en avtalsreglering av de upphovsrättsliga frågorna på undervisningsområdet.

(4) Om förutsättningar för en sådan avtalsreglering anses föreligga, bör stat och kommun söka träffa en preliminär överenskommelse med motparten om att inga rättsliga åtgärder skall vidtas mot eventuella överträdelser av upphovsrättsens regler inom undervisningsväsendet under den tid som åtgår för att slutföra avtalsförhandlingarna.

(5) Innan mera ingående förhandlingar påbörjas bör tekniska utredningar om avtalets konstruktion och innehåll företas. På båda sidor bör man inventera sina behov och önskemål. Lagens tolkning på olika punkter bör diskuteras. Avtalsregleringen bör lämpligen bygga på förhandstillstånd i vissa fall, avtalslicens i andra. Man bör undersöka två ersättningsalternativ: ersättning till upphovsmännen enligt taxa och ersättning till upphovsmannaorganisation genom en klumpsumma, som denna sedan fördelar mellan sina medlemmar på grundval av rapportering i någon form om vilka verk som utnyttjats.

(6) Man bör inrikta sig på så få avtal som möjligt. Skolans och universitetets förhållanden bör regleras i samma avtal. I vissa fall måste särskilda avtal träffas, såsom med pressen och Sveriges Radio och eventuellt med vissa andra parter, såsom grammofonindustrin och filmindustrin.

(7) Frågan om utnyttjande av utländska verk i mindre kvalificerade fall torde tills vidare få lämnas åsido i avvaktan på att man kan finna någon rimlig lösning.

(8) En viss information om upphovsrätten meddelas inom undervisningsväsendet vid avtalsförhandlingarnas början och en mera utförlig om avtalen och upphovsrätten, när förhandlingarna slutförts.

Chefen för dåvarande ecklesiastikdepartementet tillkallade år 1967 på grund av Kungl. Maj:ts bemyndigande justitierådet Torwald Hesser och professorn Svante Bergström som sakkunniga med uppgift att förhandla om avtalsreglering av de upphovsrättsliga frågorna på undervisningsområdet. Experter från universitetskanslersämbetet, skolöverstyrelsen och statens avtalsverk deltar i arbetet. Uppdraget bedrivs av de sakkunniga och deras experter bl. a. genom rundabordskonferenser med företrädare för upphovsmän, artister, förläggare, press och Sveriges Radio.

Enligt 22 § URL har radio- och televisionsföretag rätt att på vissa villkor göra s. k. efemära inspelningar för bruk vid egna utsändningar.

23 § URL föreskriver: »Sedan litterärt eller musikaliskt verk utgivits, må exemplar, som omfattas av utgivningen, spridas vidare ävensom visas offentligt; dock må noter till musikaliskt verk ej utan upphovsmannens samtycke uthyras till allmänheten.»

Utlåning av fonogram som ett bibliotek förvärvat är sålunda fri. Avspelning av fonogram för utlåning till enskilt bruk är även tillåten (jämför kommentaren ovan till 9 § URL), medan däremot avspelning för bibliotekets eget bruk icke är tillåten på grund av inskränkningen till »exemplar som omfattas av utgivningen». Enskild avlyssning av fonogram på bibliotek är tillåten, medan anordnande av offentlig fonogramkonsert i bibliotek i allmänhet inte är tillåtet utan tillstånd. Tillstånd för såväl avspelning som offentligt framförande i bibliotek erhålles genom standardavtal med STIM mot en mindre årlig avgift, för närvarande 200 kr. per bibliotek.

På grund av utvecklingen mot ökat bruk av musik i biblioteken gjorde STIM år 1968 en framställning hos Kungl. Maj:t om ersättning till upphovsmännen i analogi med författarpennning. Här erinras om att för-

fattare erhåller ersättning av statsmedel för biblioteksutlåning, s. k. författarpennning, genom Sveriges författarfond. Motsvarande ersättning till tonsättare ansågs vid tiden för upphovsrättslagens tillkomst i och för sig berättigad men icke aktuell på grund av den ringa omfattningen av utlåning av musikalier. STIM:s framställning har av utbildningsdepartementet överlämnats till oss för att – efter samråd med 1968 års litteraturutredning – tagas i beaktande vid fullgörandet av utredningsuppdraget.

I detta sammanhang bör vidare nämnas att utbildningsdepartementet enligt Kungl. Maj:ts förordnande till litteraturutredningen överlämnat statsutskottets utlåtande nr 163 år 1969 med anledning av de två likalydande motionerna I: 205 och II: 224 till 1969 års riksdag angående ersättning till upphovsmän vid utlåning av musikalier. Litteraturutredningen har att i samråd med oss taga statsutskottets ovannämnda utlåtande under övervägande vid fullgörande av sitt uppdrag.

Med anledning härav har vi i skrivelse till 1968 års litteraturutredning framfört våra synpunkter i frågan (se bilaga).

Vissa upphovsrättsliga frågor är f. n. under utredning inom den nordiska kommittén för översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen (se avsnitt 4.9).

S. k. angränsande rättigheter (droits voisins)

Upphovsrättslagen inrymmer även visst skydd för upphovsrätten angränsande rättigheter.

Sålunda föreskriver 45 § URL förbud dels mot att sångares, musikers, skådespelares och andra utövande konstnärers originalframföranden utan samtycke inspelas, utsänds i radio eller TV eller genom direkt överföring görs tillgänglig för allmänheten och dels mot att gjorda inspelningar reproduceras utan samtycke. 46 § föreskriver förbud mot kopiering av fonogram som framställts av tillverkare (grammofonfabrikanter). 47 § upptar stadgande om rätt för utövande konstnärer och grammofonfabrikanter till ersättning, då fonogram användes i radio-

och TV-utsändningar. Konstnärernas rätt i detta hänseende företräds av grammofonfabrikanterna. Enligt 48 § åtnjuter radio- och TV-företag skydd mot inspelning och mångfaldigande av utsändning.

Samtliga fall av angränsande rättigheter begränsas av motsvarande inskränkningar i upphovsrätten, bl. a. i fråga om inspelning för enskilt bruk och inom undervisningsverksamhet. (STIM:s ovannämnda standardavtal för biblioteken kompletteras beträffande angränsande rättigheter av motsvarande avtal med svenska gruppen av the International Federation of the Phonographic Industries, IFPI). Skyddstiden gäller i 25 år från det år då inspelningen eller utsändningen ägde rum. I detta avtal representerar svenska gruppen av IFPI jämväl Svenska artisters och musikers intresseorganisation, SAMI, dvs. de utövande artister som medverkat vid inspelningen av berörda fonogram. Ersättningen, f. n. 200 kr. årligen för bibliotek med vilket överenskommelse ingås, delas mellan IFPI:s svenska grupp och SAMI.

Frågan om storleken av ersättning till grammofonfabrikanter och utövande konstnärer enligt 47 § URL har prövats av högsta domstolen i det uppmärksammade målet mellan IFPI:s svenska grupp och Sveriges Radio, som avgjordes genom dom den 22 mars 1968. Domen innebar skyldighet för Sveriges Radio att för budgetåret 1961/62 betala ersättning för utnyttjande av skyddad grammofonmusik. Parterna enades sedermera om storleken av den retroaktiva ersättning som skulle utgå för åren 1962/63 - 1967/68. I februari 1969 träffades nytt avtal att gälla från den 1 juli 1968. Den i ovannämnda dom fastställda ersättningen om 10 kr. per minut i 1961/62 års penningvärde uppräknad med hänsyn till penningvärdeförändringen ligger enligt detta avtal till grund för ersättningens beräkning.

Import och internationellt skydd

Import till Sverige av fonogram »för spridning till allmänheten» är inte tillåten om fonogrammen framställts utomlands under

sådana omständigheter att framställningen skulle varit olaglig i Sverige (53 § andra stycket URL). Bestämmelsen drabbar import av icke blott fonogram som framställts olagligt utomlands utan även fonogram som framställts enligt s. k. tvångslicensbestämmelser i vissa länder. I sistnämnda hänseende har importförbudet i praktiken visat sig äga betydelse särskilt beträffande grammofonskivor som framställts i USA på grund av tvångslicens; jämför högsta domstolens dom i det kända Samsonmålet, NJA 1961: 695.

Till följd av internationella konventioner, främst Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk och Världskonventionen om upphovsrätt, som tillträtts av Sverige och ett mycket stort antal länder, och i enlighet med särskild kungörelse härom (1967: 107) åtnjuter verk av utländska medborgare motsvarande skydd som svenska verk.

3.2.2 Organisationer och avtal

Parter

Marknadsföringen och utnyttjandet av fonogram präglas av starka nationella och internationella intresseorganisationer samt reglering genom standardavtal.

Tonsättarnas intressen företrädes av nationella utföranderättssällskap, i Sverige av STIM. Medlemmarna överlåter till STIM »för inkasso» sin rätt till offentligt utförande och mekaniskt mångfaldigande. Genom överlåtelse inträder STIM i tonsättarens ställe och träffar avtal med sådana som vill utnyttja hans verk. Avtal härom kan avse ett enstaka tillfälle, men den stora musikförbrukningen regleras av löpande avtal med Sveriges Radio och grupper av musikförbrukare om utnyttjande av STIM:s hela repertoar. På grund av STIM:s avtal med utföranderättssällskapen i andra länder om ömsesidig förvaltning av medlemmarnas rättigheter omfattar musikförbrukarnas avtal med STIM även den utländska musikrepertoaren.

Även musikförläggarna tillhör STIM och underkastar sig därigenom de regler för för-

delning av ersättningsmedel som fastställs av organisationen.

Rätten till mekaniskt mångfaldigande förvaltas för STIM:s och övriga nordiska utföranderättssällskaps räkning av stiftelsen Nordisk Copyright Bureau (NCB) i Köpenhamn. NCB:s huvudmän är sålunda utföranderättssällskapen i de nordiska länderna. NCB träffar avtal med grammofonfabrikanter m. fl. om ersättning till upphovsmännen för inspelning av musik på fonogram och film. För grammofonindustrin använder NCB ett standardavtal, enligt vilket ersättning för grammofonskivor utgår i form av royalté, beräknad på detaljhandelspriset av varje försold skiva. Liksom andra länders motsvarande organisationer är NCB ansluten till den internationella organisationen Bureau International des Sociétés gerant les Droits d'Enregistrement et de Reproduction Mécanique (BIEM) med säte i Paris. NCB förvaltar BIEM-medlemmarnas repertoar i Norden och resp. BIEM-medlem förvaltar NCB:s repertoar i övriga länder.

De utövande konstnärernas intressen inom det musikaliska området tillvaratas av Svenska musikerförbundet och Svenska teaterförbundet. Dessa båda organisationer har i sin tur bildat Svenska artisters och musikers intresseorganisation ekonomisk förening (SAMI) med uppgift att företräda Svenska musikerförbundets och Svenska teaterförbundets medlemmars rättigheter enligt 47 § URL, dvs. rätt till ersättning för användning av fonogram i radio och TV (icke organiserade konstnärers ersättning inkasseras och fördelas mot provision). Ersättning från Sveriges Radio som jämlikt nämnda lagrum inkasseras av grammofonfabrikanterna (jämför högsta domstolens ovan åberopade dom av den 22 mars 1968) fördelas enligt överenskommelse lika mellan SAMI och IFPI.

I övrigt framträder Svenska musikerförbundet och Svenska teaterförbundet som förhandlingsorganisationer beträffande bl. a. ersättning till sina medlemmar för inspelning av fonogram och framträdanden i radio och TV. Sålunda föreligger kollektivavtal mellan Svenska musikerförbundet och

svenska gruppen av IFPI angående tariff vid grammofoninspelning (se nedan).

Den övervägande delen av den svenska grammofonproduktionen sker inom företaget organiserade dels i svenska gruppen av IFPI, dels i Grammofonleverantörernas förening. IFPI förhandlar med exempelvis NCB beträffande licensavgift för inspelningar. Grammofonleverantörernas förening bevakar grammofonfabrikanternas gemensamma intressen, bl. a. genom upprätthållandet av ett för branschen enhetligt bonussystem i förhållande till detaljhandeln.

Gällande avtal

Förutsättningarna för musikers medverkan vid grammofoninspelningar regleras genom kollektivavtal mellan svenska gruppen av the International Federation of the Phonographic Industries (IFPI) och Svenska musikerförbundet (»grammofonavtalet»). Med kommersiella grammofonskivor jämföras i avtalet ljudband, som bolag i egen regi låter framställa för försäljning på öppna marknaden. Grammofonavtalet tillämpas via s. k. »hängavtal» – i vissa fall med någon avvikelser – också då inspelningsbolaget inte är anslutet till IFPI:s svenska grupp.

Avtalet reglerar främst ersättningsfrågor varvid förutsätts att repetition skall ingå i den tid för vilken ersättning utgår. »Vid inspelning av färdigrepeterade verk av seriös musik skall särskild uppgörelse om ersättning till musikerna träffas mellan vederbörande bolag och Musikerförbundet» (§ 1, mom. 6). Detta brukar i praktiken innebära att musikerna erhåller viss ersättning för tidigare i annat sammanhang nedlagt repetitionsarbete. Enligt protokollanteckning skall bolag, »som under avtalstiden avser igångsätta inspelningar för icke-kommersiella grammofonskivor, film, television eller annan likartad teknisk återgivning... för överenskommelse om ersättning till i inspelningen deltagande musiker upptaga förhandlingar med Musikerförbundet». Engagerads ersättning med stöd av 47 § lagen om upphovsrätt uppbärs enligt särskilt träffad överenskommelse av Svenska artisters

och musikers intresseorganisation (SAMI).

Det ovan nämnda grammofonavtalet kan sägas vara det grundläggande avtal, som reglerar villkoren för musikers medverkan vid inspelningar för grammofonskivor och tonband. Emellertid har vissa kompletterande avtalsbestämmelser införts i senast träffade kollektiva riksavtal mellan Teatrar-nas riksförbund och Svenska musikerförbun-det avseende orkestermusiker. Till Teatrar-nas riksförbund är följande orkesterföretag anslutna: Kungliga teatern AB, Konsertföre-ningen i Stockholm, Sveriges Radio, Göte-borgs teater- och konsertaktiebolag, Stiftel-sen Malmö konserthus, Norrköpings orkes-terförening, Nordvästra Skånes orkesterföre-ning och Gävleborgs läns orkesterförening. Avtalet tillämpas emellertid även av Insti-tutet för rikskonserter då det samverkar med någon av de till förbundet anslutna institu-tionerna.

Det senast nämnda avtalet (»riksavtalet») innebär bl. a. att »musiker är skyldig tjänst-göra vid alla föranstaltningar (konserter, fö-reställningar, inspelningar m. m.) som kan anses falla inom ramen för företagets na-turliga verksamhetsområde eller som utgör ett led i samarbetet mellan företaget och andra kulturinstitutioner». Med »inspel-ningar m. m.» avses emellertid inte inspel-ningar av grammofonskivor eller andra ins-pelningar med mekaniska hjälpmedel för återgivande av musikers konstnärliga pres-tationer för företagets eller andra företags räkning med mindre särskild överenskom-melse träffats härom eller sådan rätt eljest föreligger (§ 3, mom. 1).

Enligt riksavtalet kan emellertid i trots av vad som tidigare sagts musiker i viss ut-sträckning åläggas att på tjänstetid medverka vid inspelning av kommersiella grammofon-skivor eller tonband. Denna skyldighet är begränsad till högst fem timmars avspel-ningstid per spelår, varvid extra ersättning utgår. Inspekningsarna skall falla in under det verksamhetsområde som angivits i § 3, mom. 1 (se ovan). Härvid gäller bl. a. att högst åtta minuters inspekningsstid må tas ut på varje debiterad tjänstgöringstimm. De avtalslutande parterna har i protokollsan-

teckning förklarat sig beredda att efter be-dömning från fall till fall kunna medge yt-terligare inspelningar för grammofonskiva eller tonband på de i avtalet angivna vill-koren. Denna anteckning har dock hittills inte haft någon praktisk betydelse.

3.3 Rikskonserter

3.3.1 Utredningsförslaget

Enligt förslag i vårt första betänkande (Riks-konserter, ecklesiastikdepartementet 1962: 8, stencil) inleddes efter beslut av 1963 års riksdag försöksverksamhet med rikskonser-ter år 1963. Då inrättades ett centralt kansli. I betänkandet berördes frågan om framställ-ning av grammofonskivor endast perifert och försöksverksamheten inriktades i första hand på konserter (skolkonserter, kvälls-konserter och ungdomskonserter). Vi anför-de emellertid under rubriken »Den fort-satta utvecklingen» (s. 80) att vi i ett slut-skede av rikskonsertverksamhetens utbygg-nad väntade oss att organisationen skulle innefatta bl. a. en press-, reklam- och inspel-ningsavdelning, vars uppgifter dock inte när-mare beskrevs i sammanhanget.

Vi föreslog i vårt huvudbetänkande (Riks-konserter, SOU 1967: 9) att försöksverk-samheten med rikskonserter skulle övergå i en permanent verksamhet med huvudsak-lig inriktning på produktion av kvällskon-serter, ungdomskonserter och skolkonserter samt av grammofonskivor och ljudband. Frå-gan om grammofonskiveproduktion berör-des bl. a. under rubriken »Grammofonski-vor» (s. 91 f).

En utgångspunkt var således att viss fram-ställning av grammofonskivor framledes skulle ingå i det blivande institutets för riks-konserter verksamhet. I betänkandet fram-hölls, att organisationen i ett framtida läge kommer att behöva kompletteras med en grammofonsektion med uppgift att produ-cera grammofonskivor och tonband, varvid initiativ till inspelningar normalt förutsattes komma att tas av andra sektioner (s. 184 f).

I våra kostnadsberäkningar för det tänkta slutskedet (s. 194 ff) föreslog vi för punkt-

insatser och grammofonskiveproduktion ett preliminärt årligt belopp av 300 000 kr. Det anförda beloppet skulle endast markera att ett anslag var nödvändigt. De närmare beräkningarna och övervägandena skulle, som tidigare framhållits, göras i ett avslutande skede av utredningsarbetet.

3.3.2 Remissvaren

Remissinstanserna stödde genomgående den grundtanke som låg bakom våra förslag om försöksverksamhet med rixskonserter, dvs. att samhället borde ta på sig ett ökat ansvar för att genom olika åtgärder förbättra musiklivets situation. En omfattande produktion och distribution av konserter ansågs vara ett av de medel som bör kunna ge gynnsamma återverkningar i form av upprykning och förnyelse på många av musiklivets områden. Förslaget att lägga tyngdpunkten på skolkonserter ansågs riktigt. För folkbildningsorganisationerna skulle en rixskonsertverksamhet innebära en angelägen vidgning av arbetsuppgifterna.

Vi utgick i huvudbetänkandet ifrån att kulturpolitiken för musikens vidkommande måste sättas in med åtgärder i såväl produktions- som distributions- och konsumtionsleden. Vidare framhöll vi att man för att lyckas måste sikta till en integrering av stödåtgärder i de olika leden, med stimulansbidrag och reformer över hela fältet. Trots detta anförde ett stort antal remissinstanser att vi alltför ensidigt koncentrerat oss på traditionella insatser i distributionsledet. Vår tilltro till konsertformen som medel att vidga musikintresset och som distributionsmedium ansågs överdriven. En del remissinstanser ville ge högtalarmusiken absolut prioritet medan andra önskade en rimligare proportion mellan konsertverksamhet och möjligheten att utnyttja massmedier.

I diskussionen om mål och medel intog Föreningen *Fylkingen* den ståndpunkten, att det enda framgångsrika distributionsättet – om man vill undvika ett formalistiskt musikliv – är återgivning genom högtalare. (Fylkingens förslag till statlig fonogramproduktion refereras i avsnitt 4.1.)

I fråga om avvägningen mot andra distributionsmedier och åtgärder för att vidga musikintresset beklagade *Teater- och orkesterrådet – TOR* – (nuvarande Teater- och musikrådet – TMR –) att vi inte sökt att precisera den funktion som radio och TV lämpligen bör ha i den framtida musikspridningen. Vidare ansåg TOR det vara svårt att realistiskt bedöma omfattningen och karaktären av de insatser, som krävs inom det avsnitt vi koncentrerat oss på, nämligen det traditionella konsertlivet, innan något förslag lämnats om grammofonskivans roll i sammanhanget. TOR framhöll att betydelsen av dessa nyare medier ökat om man ser musikområdet ur vidare synvinkel än vi gjort. TOR har sedermera utvecklat sina synpunkter på dessa och näraliggande frågor (Orkesterorganisationen i Sverige m. m., se avsnitt 4.5).

Även *Musikaliska akademien* ansåg att radio, television och andra massmedier i sammanhanget inte beaktats tillräckligt.

Sveriges Radio fann att våra allmänna åsikter om de olika distributionsformernas betydelse var diskutabla. Sveriges Radio ville se hela verksamheten i ett större musikkulturellt sammanhang och ansåg det meningslöst att som vi tala om den slutliga lösningen av problemet inom ett område, att degradera radio, TV och grammofon till »hjälpmedel» och lägga huvudvikten i all konsertverksamhet vid »den personliga kontakten mellan tonkonstnären och ensembler av musiker». Den helt dominerande delen av musikpubliken nås redan nu endast via radio, TV och grammofon. Från både musikaliska och praktiska synpunkter ansåg Sveriges Radio de konsertmöjligheter, som dessa medier erbjuder, vara jämbördiga eller delvis överlägsna de som rixskonserter kan eller planerar att erbjuda. Nya musikformer uppstår som skapats enkom för de nya massmedierna. Sveriges Radio påpekade dock att rixskonsertverksamhet har en betydelsefull roll att fylla i musiklivet.

Svenska institutet underströk att produktion av grammofonskivor ter sig som ett betydelsefullt inslag i rixskonsertverksamheten. De redan utgivna skivorna hade för

institutet utgjort ett värdefullt informationsmaterial om såväl svensk tonkonst som svenskt musikliv. Institutet önskade en fortsatt utbyggnad av produktionsresurserna och fortsatta försök med utländsk distribution.

Kyrkomusikerorganisationernas samarbetskommitté underströk, att konsertlivet måste ses i relation till övriga kanaler för musikkonsumtion. Enligt kommitténs uppfattning byggde såväl direktivens tal om »en olycklig dominans för den indirekta upplevelsen» som våra egna resonemang på en något föråldrad uppfattning. Grammofonskivan ger tillgång till ett rikare urval och ett högklassigare utförande än konserter. Bandspelaren kan ge möjlighet till konservering och långtidsomgång med hela utbudet av musik i radio. Härtill kommer att en inte obetydlig del av den nutida musiken är skapad just för mekanisk återgivning.

3.3.3 Propositionen

I sin prop. 1968: 45 angående rikskonserter m. m. gjorde dåvarande chefen för utbildningsdepartementet en översikt över det kulturpolitiska fältet och satte in vårt utredningsuppdrag i det större sammanhang vari det måste ses. Departementschefen framhöll att det »är genom att medverka till att hela miljön ger så många tillfällen som möjligt till kontakt med konst och till information i lämplig utformning som samhället kan bidra till större förutsättningar för den enskilde att nå kontakt med väsentliga kulturvärden. Det är samhällets uppgift att skapa reella förutsättningar för den enskilde att välja mellan ett större antal fritidsalternativ, där den kulturella aktiviteten finns med i olika former.

Uppenbarligen är denna valfrihet ännu starkt beskuren till följd av geografiska och sociala hinder. Möjligheter att komma i direkt kontakt med konstnärligt syftande teater, musik och bildkonst föreligger i allmänhet endast på ett begränsat antal platser. Verkligt goda valmöjligheter i dessa avseenden föreligger endast i de allra största städerna» (s. 32).

Departementschefen framhöll vidare den betydande roll som radio, TV, film och grammofon här intar. Den omedelbara kontakten är inte den enda möjliga vägen att uppleva konst. Departementschefen pekade på dessa moderna mediers dominerande ställning som förmedlare av konstupplevelser för flertalet människor. Den snabba utvecklingen på detta område tillmätte departementschefen stor betydelse. Men med hänsyn till den breddning av kulturupplevelserna till nya befolkningsgrupper som massmedierna möjliggjort, är det emellertid också viktigt att upprätthålla och förstärka möjligheterna till direkta kontakter med konsten och dess utövare. Detta innebär enligt departementschefen inte någon begränsning av eller inskränkning i den betydelse moderna medier bör tillmätas för kulturförmedlingen. Men ökad satsning på möjligheter till direkta kontakter är att betrakta som ett nödvändigt bidrag till den allsidighet i utbud och möjligheter som bör präglade ett utvecklat samhälle.

Departementschefen tog sedan upp den kritik som riktats från åtskilliga remissinstanser om inriktningen av samhällets musikfrämjande verksamhet. I flera fall hade den av oss utvecklade linjen med huvudsyfte att ge åhörarna direkt kontakt med konstnärerna satts i fråga.

Härvid anförde departementschefen att det inte råder någon tvekan om att massmedierna kommer att få en ständigt ökad betydelse speciellt som förmedlare av musikupplevelser till medborgarna. Samhällets insatser på detta område har också ökat under senare år. Departementschefen erinrade vidare om att vi i vårt fortsatta arbete skulle behandla frågor om ökade insatser för att stimulera framställning av grammofonskivor m. m. Han framhöll att ett av motiven för tillsättandet av konsertbyråutredningen och påbörjandet av försöksverksamheten var, att genom utbud av direkt framförd musik söka åstadkomma en viss balans i förhållande till den genom radio och grammofon återgivna musiken. Dels fick lyssnarna härigenom större valfrihet, dels fick också en inte alltför liten grupp

utövande konstnärer tillfälle att nå direkt kontakt med en publik. Även massmedierna är för sina insatser på kulturområdet beroende härav, menade statsrådet.

Enligt departementschefens mening finns det således ingen motsättning mellan en satsning på direkt kontakt lyssnare-musiker, som rikskonsertverksamheten syftar till, och strävanden att vidga musikutbudet i andra former. De olika vägarna kompletterar varandra. Statsrådet framhöll att samarbete med radio och TV kan bli av väsentlig betydelse för rikskonsertverksamheten.

Den snabba tekniska utvecklingen vad gäller grammofonskivor, ljudband och ljudåtergivning har skapat mycket goda möjligheter att via dessa medier främja musikintresset.

Huvudsyftet med rikskonsertverksamheten bör vara att ge en så stor allmänhet som möjligt ett utbud av musik av konstnärligt hög kvalitet. Utgångspunkten bör vara den direkta kontakten mellan lyssnare och konstnär, men även andra former för presentation av musik bör kunna komma till användning. Grammofonskivor och ljudband bör kunna utnyttjas i kombination med andra metoder. En ständig anpassning måste ske till vunna erfarenheter och till nya förhållanden på musikområdet, framhöll departementschefen.

3.3.4 Institutets för rikskonserter utveckling

Som ovan antytts upptogs inte produktion av grammofonskivor bland de ursprungliga uppgifterna för försöksverksamheten med rikskonserter. Under försöksverksamhetens andra år uppkom emellertid förslag om att statens försöksverksamhet med rikskonserter (SFRK) skulle åta sig huvudmannaskap för framställning av grammofonskivor. En nämnd – nämnden för inspelning av svensk musik (NISM) – tillsattes med uppgift att handlägga frågor rörande statligt subventionerad inspelningsverksamhet. I nämnden ingick representanter för statens försöksverksamhet med rikskonserter, Föreningen Svenska tonsättare, Föreningen Svenska po-

pulärauktorer (SKAP), Svenska tonsättares internationella musikbyrå (STIM), Sveriges Radio samt Grammofonleverantörernas förening. Av administrativa skäl skulle för ändamålet givna anslag tillföras via SFRK. Avsikten var att SFRK skulle samordna sina inspelningar med Sveriges Radios utgivning av grammofonskivor. Denna hade inletts med svensk musik från 1600-talet och den skulle enligt programmet i fortsättningen också omfatta nutida svensk musik.

Denna särskilda nämnd upphörde sedermera och SFRK erhöll departementets uppdrag att inom försöksverksamhetens ram företaga vissa försök med produktion och marknadsföring av grammofonskivor.

SFRK gav ut sin första grammofonskiva våren 1965. Under åren 1965–1966 producerade SFRK sammanlagt åtta långspelande grammofonskivor varav en i samarbete med Nordiska musikförlaget. Grammofonskivorna tillhandahölls på rekvisition direkt hos SFRK och genom försäljning vid konserttillfällena. Priset sattes till 15 kr. per skiva. Den grammofonskiva som framställdes i samarbete med Nordiska musikförlaget såldes också i den reguljära grammofonhandeln till det högre pris – ca 30 kr. – som sådana inspelningar då brukade betinga i handeln.

Produktionen av dessa grammofonskivor mottogs mycket gynnsamt. Under tiden december 1965–september 1966 hade inemot 3 000 exemplar av de fyra första inspelningarna sålts till konsertbesökare i försökslänen, på den årligen återkommande utställningen Expo Norr i Östersund och per post. Detta överstiger vida de upplagor som svenska grammofoninspelningar av musik av motsvarande karaktär eljest brukar uppnå. Förklaringen härtill torde vara ett lågt pris i förening med en gynnsam inköpsituation.

Fram till december 1966 tillhandahölls SFRK:s inspelningar (med det nämnda undantaget) endast genom försäljning vid konserter och per post. Man var angelägen om att pröva denna senare försäljningsform, som för Sveriges del endast tillämpas av vissa skivklubbar samt av Föreningen Fyl-

kingen för de grammofonskivor som föreningen givit ut i samarbete med Sveriges Radio. Efter denna tidpunkt salufördes också SFRK:s grammofonskivor genom den reguljära skivhandeln, sedan vissa riktlinjer för prissättningen dragits upp.

I enlighet med prop. 1968: 45 övergick statens försöksverksamhet med rixskonserter fr. o. m. den 1 juli 1968 till att bedrivas i reguljära former (SU 114, rskr 263). Den centrala delen av rixskonsertverksamheten organiserades därvid i form av en stiftelse, Stiftelsen Institutet för rixskonserter. Stiftelsen leds av en styrelse på tio personer, av vilka hälften utses av Kungl. Maj:t och hälften av olika intressenter inom musikkonivet.

Institutet för rixskonserter anser att distributionen av fonogram är en kulturpolitiskt intressant fråga. På grund av att fonogramsektionen ännu är långt ifrån utbyggd saknar IRK resurser för experimentverksamhet med nya distributionsvägar. Institutet har dock nyligen startat en skivklubb med postdistribution. Mot bakgrund av de erfarenheter man har överväger man att ytterligare undersöka möjligheterna att aktivera försäljningen vid konserter. Man har vidare övervägt att utveckla samarbetet med andra grammofonskiveproducenter genom att låta vissa IRK-fonogram ingå i kommersiella bolags kataloger och försäljningsnät. Erfarenheterna av tidigare samproduktioner visar dock att sådana insatser är förenade med vissa svårigheter. Sålunda låter sig IRK:s prispolitik inte alltid förenas med den vinstmarginal som de rent affärsmässigt arbetande bolagen önskar ta ut. Därigenom har en prisdifferentiering uppkommit, innebärande att skivor försålts av IRK till ett betydligt lägre pris än vad samma skivor betingat i den allmänna handeln. Ett nyligen påbörjat samarbete med Konstfrämjandet kan eventuellt komma att öppna nya distributionsvägar.

En mer ingående redogörelse för Institutets för rixskonserter skivutgivning, dess former och organisation följer i avsnitt 5.1.5.

Det bör även nämnas att IRK nyligen

startat en skivtestgrupp. Gruppen består av tre personer. Avsikten är att gruppen successivt skall förnyas. Den arbetar helt oberoende av IRK bortsett från att institutet arvoderar medlemmarna och är behjälpligt vid materialanskaffningen.

Gruppen har i uppgift att ur den tillgängliga repertoaren göra ett standardurval om 100 skivor till vägledning för konsumenterna. Detta urval avses bli successivt reviderat och kompletterat av gruppen. Resultaten av gruppens bedömningar kommer att publiceras av IRK och tillkännages i pressmeddelanden. De skall också vara tillgängliga på Konstfrämjandets försäljningsställen och förhoppningsvis även hos andra detaljhandlare.

3.4 Regionmusiken

Vi föreslog i vårt huvudbetänkande Rixskonserter (SOU 1967: 9) en omorganisation av militärmusikkårerna så att de i fortsättningen skulle ingå som en integrerad del i rixskonsertverksamhetens orkesterorganisation. I prop. 1968: 45 angående rixskonserter m. m. föreslogs att militärmusikkårerna efter ytterligare utredning skulle omorganiseras för att tillgodose såväl militära som civila behov. Den 5 april 1968 tillsattes en kommitté, 1968 års musikkommitté, med uppgift att utreda frågan om militärmusikkårernas omorganisation. Den 31 mars 1969 avlämnade kommittén sitt betänkande (Regionmusik, SOU 1969: 12). Prop. 1970: 31 angående regionmusik framlades till vårriksdagen 1970. Riksdagen beslöt i enlighet med förslagen i propositionen (SU 121, rskr 282).

Riksdagsbeslutet innebar att den tidigare militärmusiken omorganiserades till en regionmusikorganisation den 1 juli 1971. Regionmusiken får genom beslutet uppgifter såväl inom försvaret som det allmänna musikkonivet, där huvuddelen av insatserna förläggs inom ramen för rixskonsertverksamheten. Viss kapacitet kommer dock att disponeras för direkt lokala insatser. Verksamheten kommer främst att innefatta skolkonserter, framträdanden i föreningsliv och

vid vårdanstalter m. m. samt insatser till stöd för amatörmusiken.

Enligt beslutet kommer organisationen att omfatta 22 musikavdelningar, vilka skall samverka i åtta regioner. Musikavdelningar förläggs i huvudsak till de orter som förut haft militärmusikkårer. Det sammanlagda antalet musiker vid genomförd omorganisation kommer att uppgå till ca 600. Personalen har civil status. Den särskilda militärmusikerutbildningen är under avveckling. Utbildningen till musiker vid regionmusiken liksom till övriga musikyrken kommer att ske inom det allmänna utbildningsväsendet.

För genomförandet av omorganisationen har en organisationskommitté tillkallats.

3.5 Sveriges Radio

3.5.1 Allmänt

Ljudradio- och televisionsverksamhet riktad till allmänheten (rundradioverksamhet) bedrivs i Sverige i former som innebär att ett företag – Sveriges Radio AB – med ensamrätt svarar för programverksamheten.

Den ställning Sveriges Radio har som företag har utformats dels utifrån att programverksamheten skall kunna bedrivas oberoende av utomstående såväl statliga som enskilda intressen, dels utifrån att statsmakterna skall ha ett avgörande inflytande över frågor som sammanhänger med programverksamhetens finansiering, dess totala omfattning och expansionstakt m. m. De allmänna riktlinjer, enligt vilka Sveriges Radio äger bedriva programverksamheten, regleras i enlighet med radiolagen (1966: 755) genom ett avtal mellan Kungl. Maj:t och företaget. (Huvudprinciperna för rundradioverksamheten fastställs dock med riksdagens godkännande.) Nu gällande avtal trädde i kraft den 1 juli 1967 och gäller t. o. m. den 30 juni 1977. I detta sammanhang synes i första hand följande del av överenskommelsens § 7 vara av intresse:

Programmen skall vara omväxlande till karaktär och innehåll. De skall i skälig omfattning tillgodose olika intressen i fråga om

bl. a. religion, musik, teater, konst, litteratur och vetenskap. Programmen skall skänka god förströelse och underhållning med beaktande av olika smakriktningar. Även mindre gruppers intressen av mera särpräglad natur skall i görlig mån tillgodoses.

Sveriges Radios musikutbud sker till övervägande del i radio. TV är av underordnad betydelse. Under radions musikavdelning sorterar huvudsakligen den »västerländska konstmusiken» samt till viss del jazzmusiken, folkmusiken och viss exklusiv popmusik. Det övriga musikutbudet innefattar till största delen lättare underhållningsmusik. Den sorterar under underhållningsavdelningen.

Företaget förfogar numera över endast en fast engagerad orkester, Sveriges Radios symfoniorkester. Hela denna, delar därav och tillfälligt engagerade ensembler används i programproduktionen.

Antalet allmänna mottagaravgifter (avseende såväl radio som TV) var den 31 januari 1971 ca 2 525 000. Därtill kom ca 125 000 avgifter för endast ljudradio. I stort sett torde varje avgift motsvara ett hushåll. Antalet hushåll kan uppskattas till ca 2,9 miljoner, vilket för ljudradions del innebär en täckning av drygt 90 % av hushållen. Sändartäckningen är större. För ljudradions FM-del, den intressanta i musiksammanhang, är täckningen praktiskt taget 100 %. För TV 1 var sändartäckningen vid årsskiftet 1970/71 99,6 % av den totala befolkningen. Motsvarande siffra för TV 2 var 93 %.

Byggnadsstyrelsen framlade år 1963 till Kungl. Maj:t ett förslag till byggnadsprogram avseende nybyggnad av en stor musikstudio för Sveriges Radios räkning. Sveriges Radio har i skrivelse av den 31 maj 1968 anhållit om att Kungl. Maj:t måtte ta upp ifrågasvarande byggnadsprojekt till förnyad prövning. Företaget framhåller att lokalsituationen för dess symfoniorkester är ansträngd. Det är nödvändigt att orkestern får bättre arbetsförhållanden om den skall kunna fullgöra sina uppgifter i framtiden. Detta bör enligt Sveriges Radios uppfattning ske genom uppförandet av en nybyggnad. Den bör enligt företaget förläggas i

anslutning till radiohuset i Stockholm (kvarteret Förrådsbacken).

Studio skall enligt Sveriges Radios framställning i huvudsak användas som sändningslokal, med eller utan publik, för Sveriges Radios symfoniorkesters konserter i radio och TV samt vara orkesterns repetitionslokal. Lokalen skall rymma en publik om ca 1 300 personer. Totalkostnaden har av byggnadsstyrelsen uppskattats till storleksordningen 14 milj. kr. i prisläget den 1 april 1968.

Vi återkommer till ovannämnda förslag i avsnittet Produktionens tekniska förutsättningar (8.2.5). Vi vill i detta sammanhang även hänvisa till våra redogörelser för elektronmusikstudion (avsnitt 3.6) samt för de pågående utredningarna TRU-kommittén (avsnitt 4.3) och 1969 års radioutredning (avsnitt 4.4).

3.5.2 Ljudradion

Ljudradion fick ett andra program (P2) hösten 1955. Fram till hösten 1960 hade båda kanalerna ett blandat programutbud. En samordning skedde dock. Den innebar att de båda kanalerna på samma tid skulle sända program av olika karaktär. Denna växlingsprincip var avsedd att gälla till dess att P2-nätet bedömdes vara tillräckligt utbyggt. Hösten 1960 ansågs P2 nå en så stor del av befolkningen att de båda kanalernas utbud enligt planerna kunde renodlas. Uppdelningen mellan programmen gjordes så, att allmänna program koncentrerades till P1 och »seriösa» till P2. Denna typ av renodling tillämpades fram till en ny kanalomläggning i december 1966, då renodlingsprincipen började tillämpas på ett något annorlunda sätt (se nedan).

Våren 1961 inledde ett s. k. piratradiofartyg utanför Sveriges kust sändningar av lätt musik riktade till svenska lyssnare. Sändningarna finansierades med reklamslag. Sveriges Radio föreslog år 1961 att sändningstiden för »lättare» program väsentligt skulle utökas »i syfte att erbjuda allmänheten ett alternativ till de illegala sändningarna». Medel beviljades. Samma år

startades den s. k. melodiradion. Den sändes på dagtid över P2-nätet och nattetid över ett antal AM-sändare som då var lediga från ordinarie program (P1). Försöksverksamhet med melodiradio (program 3) över 33 särskilda FM-sändare påbörjades sommaren 1962. Därmed pågick melodiradion så gott som dygnet runt – på natten i P1, på dagen i P2 och på kvällen i P3.

År 1962 kriminaliserades sändningar av piratradiotyp. Utanför Sveriges kust stationerade sändare upphörde därefter med sin verksamhet. Melodiradiosändningarna fortsatte emellertid. Här har en skrivelse, överlämnad år 1963 till dåvarande chefen för kommunikationsdepartementet av den då arbetande 1960 års radioutredning, sitt intresse. Utredningen menade att de påbörjade melodiradiosändningarna borde permanentas och förläggas till en särskild kanal, program 3. P3 skulle också ha utrymme för regionala program. Utredningen ansåg också att de båda andra kanalerna borde få utökade sändningstider. Som stöd för det sistnämnda förslaget hänvisades dels till vissa undersökningar rörande lyssnarvanor, dels – i fråga om program 2 – »till angelägenheten av att återställa den balans mellan olika programtyper inom det totala utbudet som genom melodiradios tillkomst rubbats till nackdel för de seriösa och kulturella programmen». En betydande ökning av sändningsutrymmet för den s. k. seriösa musiken föreslogs. P1 skulle vara radions huvudprogram, och i P2 borde ges plats främst för »kulturprogram», vilka specificeras som »musik, teater, föredrag etc.». Enligt utredningen borde även skolprogrammen förläggas till denna kanal.

Dåvarande chefen för kommunikationsdepartementet tillstyrkte förslaget om etablerandet av en fast melodiradiokanal. Han ansåg även att den föreslagna differentieringen av de tre kanalerna var riktig (prop. 1964: 1 bil. 8).

Riksdagen beslöt i enlighet med förslagen i propositionen (SU 1964: 9, rskr 1964: 105). Genom detta beslut om permanentning av P3-nätet etablerades melodiradion slutgiltigt.

I detta sammanhang bör påpekas att piratsändningarna visserligen var den omedelbara orsaken till att melodiradion infördes, men att även andra skäl kunde anföras. Önskemål från allmänhetens sida om tillgång till lätt musik under olika tidpunkter på dygnet var dokumenterade både genom Sveriges Radios publikundersökningar och genom Radio Luxemburgs och andra liknande sändares framgång även hos den svenska publiken. Sveriges Radio hade redan innan piratradiosändningarna påbörjats tagit upp frågan om sändningar av melodiradiotyp med statsmakterna men inte tilldelats medel för sådana.

Den förut nämnda programomläggningen år 1966 accentuerade den renodlingsprincip som beskrivits ovan. P1 fick en markerad tonvikt på det talade ordet. I renodlingen hade också vad som kom att kallas »musikradion» – huvudsakligen förlagd till program 2 – sin betydelse. Musikradions programprinciper har beskrivits av programdirektören vid Sveriges Radio, Nils-Olof Franzén.¹ Enligt denna beskrivning bjuder man under stora delar av dagen och kvällen sina lyssnare på ett kontinuerligt flöde av högklassig musik, självklart inte ett slags »kulturellt skval», utan stora konsertblock där olika musikgenrer är representerade i rik variation, tillsammans med operaföreställningar och program av musikbildande karaktär.

Antalet lyssnare varierar kraftigt mellan radions olika musikprogram. I de publikundersökningar som kontinuerligt görs erhålls lyssnarfrekvenser från 0 % för enskilda »seriösa» musikprogram – vilket kan innebära upp till 70 000 lyssnare – upp till 38 % (2,1–2,5 milj. lyssnare). Den senare uppgiften gäller melodiradions svensktoppsprogram på söndagstid.

Ljudradions sändningstid har ökat kraftigt under den senaste tioårsperioden, främst under 1960-talets första år. Budgetåret 1960/61 var sändningstiden för riksprogrammen ca 8 500 timmar, budgetåret 1965/66 ca 15 500 timmar och budgetåret 1969/70 ca 17 000 timmar. Den största ökningen faller på den lätta underhållningsmusiken på

Tabell 3.1. Programstatistik för ljudradion 1.7.1969—30.6.1970

Källa: Sveriges Radios årsbok 1970

Programtyp	Antal timmar	Procent
Musikavdelningen	2 722	15,3
Underhållningsavdelningen		
Kåseri med grammfon	1 987	11,1
Underhållningsmusik	37	0,2
Gammal dans	13	0,1
Blandad underhållningsmusik	98	0,5
Populärjazz	97	0,5
Ungdomsprogram av popkaraktär	400	2,4
Lätt grammfonmusik	4 935	27,7
Delsumma	10 289	57,7
Kultur- och samhällsprogram	2 041 ¹	11,4
Vuxenundervisning	559	3,1
Nyhetsredaktionen	1 116	6,3
Sport	401	2,2
Skoloradio	405	2,3
Barnprogram (inkl. barn- och ungdomsteater)	458	2,6
Radioteater	236	1,3
Serieteater (inkl. barn- och ungdomsteater)	80	0,4
Underhållningsavdelningen		
Talad underhållning och blandad underhållning, serieproduktion och ungdomsprogram (blandprogram)	987	5,5
Övriga sändningar	1 275 ²	7,1
Delsumma	7 558	42,3
Totalt	17 847 ³	100,0

¹ Inkl. ca 52 timmar andlig grammfonmusik

² Inkl. ca 580 timmar nyheter

³ Inkl. samsändningar de olika kanalerna emellan uppgick det totala antalet sändningstimmar till 18 086

grammfon.

Den totala årskostnaden för musikavdelningen är f. n. ca 20,8 milj. kr. och motsvarande kostnad för melodiradion är ca 20 milj. kr. Detta ger en kostnad per sändningstimme om ca 7 700 kr. för musikradion och om ca 2 500 kr. för melodiradion.

Som framgår av tabell 3.1 föll närmare 60 % av ljudradions programproduktion budgetåret 1969/70 på musikprogram. Musikavdelningens produktion – som avser kva-

¹ Sveriges Radios årsbok 1964, s. 71.

Tabell 3.2. Musikutbudet i radions kanaler 1.7.1969—30.6.1970 i sändningstimmar

Källa: Sveriges Radios årsbok 1970

Musiktyp	P1	P2	P3	Totalt	Procent av totalt
Andlig grammofonmusik				52 ¹	0,5
Musikavdelningen	848	1 875		2 723	26,3
Underhållningsavdelningen					
Kåseri med grammofon	247		1 740	1 987	19,2
Underhållningsmusik	25		12	37	0,4
Gammal dans	7		6	13	0,1
Blandad underhållningsmusik	35		62	97	0,9
Populärjazz			97	97	0,9
Ungdomsprogram av popkaraktär	1		400	401	3,9
Lätt grammofonmusik	143	76	4 716	4 935	47,7
Summa	1 306	1 951	7 033	10 342	99,9

¹ Uppgift om fördelning på programkanal föreligger inte

lificerad musik – utgjorde cirka 15 % av det totala programutbudet. Något över en fjärdedel av det totala programutbudet föll inom »lätt grammofonmusik».

Fördelningen av musikutbudet på olika musik kategorier och dessas fördelning på de olika programkanalerna framgår av tabell 3.2. Härav framgår att den kvalificerade musiken (musikavdelningens produktion) svarade för ca en fjärdedel av det totala musikutbudet. Den lättare grammofon-

musiken upptog närmare hälften av musikprogrammets totala tid. Anmärkningsvärt är, att närmare 70 % av det totala musikutbudet sänds i program 3.

Någon detaljerad redovisning för musikradions produktion finns inte för budgetåret 1969/70. En sådan redovisning för budgetåret 1968/69 finns emellertid. Den återges i tabell 3.3.

Grammofonmusik används enligt uppgift från Sveriges Radios musikavdelning vid merparten av de »musikbildande programmen». Detta innebär att över hälften av musikavdelningens programproduktion gällde grammofonmusik under det i tabell 3.3 angivna budgetåret. Någon uppgift om hur stor andel av ljudradions samlade musikutbud som i regel faller på grammofon- eller annan fonogrammusik har inte stått att få. Under antagande av att omkring 60 % av musikavdelningens produktion även budgetåret 1969/70 var grammofonmusik kan man dock av tabellerna 3.1 och 3.3 uppskattningsvis ange andelen grammofonmusik av det totala musikutbudet budgetåret 1969/70 till omkring 85 %.

I en trebetygsuppsats i musikvetenskap¹ redovisas vissa statistiska uppgifter rörande programproduktionen vid musikavdelning-

¹ Giljam-Eriksson A., Holmberg L. och Ternhag G.: Fin musik för fint folk; en undersökning om musikradion. Institutionen för musikvetenskap vid Göteborgs universitet 1970. Stencil.

Tabell 3.3. Musikavdelningens vid Sveriges Radio produktion 1.7.1968—30.6.1969

Källa: Sveriges Radios årsbok 1969

Musiktyp	Antal timmar	Procent
Orkestermusik	376	14,6
Kammarmusik och instrumentalsoli	256	10,0
Opera (från Kungl. teatern och utländska scener)	225	8,8
Musikbildande program (illustrerande musikföredrag, frågetävlingar m. m.)	433	16,8
Seriös grammofonmusik (innehåller alla genrer inom den seriösa musiken; här ingår också programpunkterna Morgonklang och Musikradions önskekonserter)	1 142	44,4
Jazz	130	5,1
Elektronmusikstudion	9	0,4
Summa	2 571	100,1

en för tiden den 1 oktober 1968 t. o. m. den 30 juni 1969. Den visar att den epok som är mest spelad – mätt i spelad tid – är »wienklassicism, med Haydn, Mozart, Beethoven etc., ungefärlig tidsepok 1780–1820» (s. 35). Denna erhöiI drygt 250 timmar, dvs. ungefär 16 % av all under perioden spelad musik. De sex vanligast förekommande musikepokerna har tillsammans erhållit cirka 73 % av speltiden. Dessa epoker är, förutom wienklassicism »'Sen- och nyromantik' samt 'nationell romantik', 'högro- romantik', 'atonal och tolvtonsmusik', 'tidig romantik' och slutligen 'högarock'.

Den 'europeiska konstmusiken' ... har ... erhållit omkring 90 % av tiden för musikutsändningarna under den undersökta perioden. Den övriga musiken, bestående av kategorierna 'egentlig folkmusik', 'arrangerad eller på annat sätt oäkta folkmusik', 'klassisk utomeuropeisk folkmusik' samt 'jazz i vidsträckt bemärkelse', erhåller omkring 10 % av speltiden.»

Man har även gjort en frekvenslista som anger det antal gånger ett verk från varje epok förekommit. Den visar för den undersökta perioden i stort sett samma rangordning av musikepokerna som den typ som redovisats ovan. »De sex oftast spelade kategorierna, som är samma som i listan med speltidsklassificeringen men inbördes omkastade utgör tillsammans drygt 73 % av spelade verk. Omkring 92 % av verken tillhör den 'europeiska konstmusiken'» (s. 35).

Sveriges Radios utlandsprogram, som fi-

nansieras med allmänna skattemedel, distribuerar – delvis med stöd av anslag från Kollegiet för Sverige-information i utlandet – band med svensk musik till utländska radiostationer. Utlandsprogrammet har till sig fått delegerad den rätt som beviljats Kollegiet för Sverige-information att på band överföra och mångfaldiga svensk musik inspelad på kommersiella grammofonskivor (och band). Rätten gäller ett år i taget och är begränsad till länder utanför Europa. Utsändningen av band gäller såväl musik av underhållningskaraktär som musik av mer krävande natur. Inom Europa inskränker sig den berörda verksamheten till en mindre distribution av grammofonskivor.

Utlandsprogrammet erhåller inte några bland i utbyte mot sin distribution av sådana till utländska stationer. Däremot finns inom den europeiska radiounionens ram ett organiserat utbyte av musikband för den allmänna verksamheten. Medlemsföretagen offererar band för fritt utnyttjande i andra länder, och de intresserade företagen väljer ur offerterna. Från Sveriges Radios sida går ut en offert varje kvartal. Den brukar omfatta ca fem program. Det gäller nästan uteslutande svensk musik. Enligt Sveriges Radios erfarenheter sänds de enskilda programmen av mellan 3 och 15 företag i den europeiska regionen. Därutöver förekommer också ett bilateralt utbyte av musikband på initiativ av det ena eller andra företaget i varje särskilt fall. Någon uppgift om i vilken utsträckning Sveriges Radio använ-

Tabell 3.4. Musikutbud totalt och per vecka i televisionskanalerna 29.11.1969–30.6.1970

Källa: Sveriges Radios årsbok 1970

Musiktyp	Kanal 1 Antal timmar		Procent av alla sändningar	Kanal 2 Antal timmar		Procent av alla sändningar
	Summa	Per vecka		Summa	Per vecka	
Orkester- och kamarmusik	9,8	0,3	0,7	1,3	0,0	0,2
Vokalmusik	2,2	0,1	0,2	0,3	0,0	0,0
Opera, operett	4,6	0,2	0,3	—	—	—
Balet	5,1	0,2	0,4	1,7	0,1	0,3
Musik, övrigt	16,9	0,2	1,2	2,4	0,1	0,3
Dans, övrigt	0,4	0,0	0,0	—	—	—
Summa	38,9	1,4	2,8	5,7	0,2	0,8

der sådana band i programproduktionen har inte stått att få.

3.5.3 Televisionen

Som framgått ovan sker Sveriges Radios musikutbud till övervägande delen i ljudradion. Ingen av televisionskanalerna har någon särskild musikavdelning. De kan dock använda sig av företagets symfoniorkester.

Televisionens andra kanal började sina reguljära sändningar den 29 november 1969. Under perioden den 29 november 1969 – den 30 juni 1970 utgjorde de bägge televisionskanalernas sammanlagda sändningstid ca 2 400 timmar. Av dessa föll ca 45 timmar – omkring 1,9 % – på musik. Se närmare tabell 3.4 där musikutbudet i de båda kanalerna fördelats på olika typer av musik. Dessutom anges genomsnittlig sändningstid per vecka under den angivna tidsperioden.

3.6 Elektronmusikstudion

Den 1 november 1969 övertogs Sveriges Radios elektronmusikstudio av en stiftelse, Elektronmusikstudion (EMS). Stiftarna var Sveriges Radio, Musikaliska akademien samt Föreningen Fylkingens och Föreningen Svenska tonsättares stiftelse för elektronmusikalisk verksamhet (FylFST). Styrelseordföranden i EMS tillsätts av Kungl. Maj:t.

Verksamheten finansieras huvudsakligen genom statsbidrag samt genom bidrag från Sveriges Radio, föreningen Fylkingen och STIM.

Stiftelsen strävar efter ett brett nordiskt och internationellt samarbete, dels inom det datatekniska och ljudtekniska området, dels med massmediainstitutionerna och de mindre institutioner som arbetar med nya kontaktmöjligheter med en församlad publik, dels med de olika forskningsinstitutionerna inom musikområdet och angränsande områden, dels med de större utländska studiorna och inte minst med olika tonsättarorganisationer. Studion skall hållas öppen för alla intresserade, med eller utan traditionell utbildning. Den pedagogiska verksam-

heten tillmätas stor betydelse och kurser kommer i ökad omfattning att anordnas vilka till sin typ inte tidigare varit etablerade inom musiklivet.

Under hösten 1970 installerades en dataanläggning. Programmeringen för styrning av apparaturen beräknas bli klar hösten 1971. Studions kapacitet hänger samman med programmeringskvantiteten, dvs. en datamaskin är värdefullare ju större programbiblioteket är. Det är därför svårt att ange när EMS' fulla kapacitet har nåtts. Studions arbetsresultat – kompositionerna – finns tillgängliga dels på digitalband, dels på analoga band.

EMS har inte givit ut grammofonskivor. Man har heller inte f. n. planer på att göra det. Styrelsen har funnit att EMS inte skall syssla med uppgifter av distributions- eller förläggarkaraktär. Av detta skäl har något distributionsprogram för EMS inte diskuterats. Det bör dock nämnas att Sveriges Radio har givit ut tre grammofonskivor under benämningarna EMS-dokumentation 1, 2 och 3.

4.1 Föreningen Fylkingens förslag till statlig produktion av grammofonskivor

I januari 1965 inlämnades till dåvarande ecklesiastikdepartementet från Föreningen Fylkingen som ett led i ett långsiktigt handlingsprogram en promemoria avseende statlig produktion av grammofonskivor.

I promemorian redovisades inledningsvis de premisser förslaget byggde på. Man anförde att samhället lägger ned betydande summor på musikalisk produktion som — med beaktande av de nuvarande tekniska möjligheterna — distribueras på ett oekonomiskt och ineffektivt sätt. Man hävdade vidare att LP-skivan är ett fullgott musikdistributionsmedel; att LP-skivan som medium utnyttjas på ett ofullkomligt sätt, i stor utsträckning till följd av otillfredsställande ljudåtergivningsapparatur hos konsumenterna — ett förhållande som i sin tur beror på bristande forskning och information; att framställningskostnaderna för en LP-skiva (exklusive inspelningskostnader, royalty och liknande avgifter samt omslag) endast var ca tre kr. per styck, försäljningspriset 20–30 kr.; att en statlig produktion av grammofonskivor kräver relativt små investeringar, då skivtillverkningens olika moment kan utföras av redan etablerade industriföretag; att en tillfredsställande spridning av värdefull musik på LP-skiva till skolor, bibliotek, den musikintresserade allmänheten etc. bör säkerställas.

Fylkingen konstaterade vidare att den moderna LP-skivan av obräckbart material med riktig avspelningsutrustning har en praktiskt taget obegränsad livslängd. Framställningstekniken har utvecklats snabbt och har nått en anmärkningsvärt hög nivå. Man ansåg att någon bättre metod för ljudåtergivning för massdistribution av inspelat programmaterial inte var att vänta inom överskådlig tid. Man påpekade också att LP-skivans användning inte enbart inskränker sig till musikåtergivning. Den kan bl. a. även återge föredrag, dikter, teaterföreställningar, intervjuer och pedagogiskt material av olika slag, exempelvis i språk- och musikundervisning.

I valet mellan mono- och stereoteknik anförde Fylkingen en rad skäl för att mono-skivan är att föredra. Förutom att stereo har sin bakgrund i kommersiella intressen (övergången från mono till stereo ger en ökad försäljning, den nya apparaturen är 50–80 % dyrare m. m.), erhålls också en försämring av ljudkvaliten (ökad ljudförvrängning). Den större plasticitet i ljudåtergivningen som det hävdas att man erhåller genom stereo menade Fylkingen att man kan erhålla också genom monoåtergivning, förutsatt att högtalarna är konstruerade på ett visst sätt. En annan nackdel med stereoteknik jämfört med monoteknik, menade Fylkingen, är att själva lyssnarfältet blir smalare.

Fylkingens avsikt år 1965 med rekom-

mendationen var att stödja den avtagande produktionen av monoskivor och hejda – eller åtminstone ställa under diskussion – den ökade satsningen på stereo. Fylkingens alternativ till stereo var en bättre ljudkvalité hos monoapparaturen.

I en kommentar till promemorian som tonsättare Knut Wiggen, Fylkingen, tillställt oss konstateras att stereotekniken nu slagit igenom fullständigt och att det numera knappast finns en mono-skiva att köpa i handeln. I stället för att hejda stereoutvecklingen måste man nu inrikta sig på att försöka komma till rätta med stereotekniken. Lanseringen av stereotekniken lyckades inte endast tack vare reklaminsatserna utan även därför att stereo i sig har effekter, som uppskattas av publiken, även om dessa effekter förstör eller suddar ut vissa av musikens uttrycksmedel. Konklusionen var att publiken föredrar stereoeffekten framför bevarandet av dessa musikaliska uttrycksmedel.

När det gäller uppspelningsapparaturen framhöll Fylkingen i sin skrivelse att den tekniska kvalitén hos skivan normalt är mycket högre än hos de skivspelare den avspelas med och de anslutna högtalarna. Godtagbara skivspelare finns i handeln, men de betingar ett pris av minst 600 kr. Den svagaste länken i återgivningskedjan ansåg Fylkingen vara högtalarna. Fylkingen ansåg att det ligger i öppen dag att en forskningsverksamhet på dessa områden är nödvändig för att LP-skivans kapacitet skall kunna utnyttjas fullt ut. Därför föreslog Fylkingen att en forskningsavdelning anknyts till den statliga organisation för inspelning av grammofonskivor, som föreslogs i promemorian.

Fylkingen hävdade, att det nuvarande konsertväsendet är föråldrat, ineffektivt som distributionsmedel och för kostsamt. Med tanke på de tekniska reproduktionsmöjligheter som numera står till buds kan samhället ställa väsentligt större krav på musikdistributionens effektivitet. Det måste betraktas som slöseri, menade man, att en mängd instuderingar kommer till användning vid endast ett enda eller några få till-

fällen och förmedlas till allmänheten endast i en distributionsform. Principiellt borde de väsentliga delarna av musikverksamheten arkiveras på magnetofonband och, då så befinns önskvärt, ges ut på grammofonskiva. Fylkingen önskade alltså en omstrukturering av konsertväsendet i syfte att anpassa det till de moderna distributionsmetoder som nu finns. Grammofonskiveutgivning borde, enligt Fylkingen, ingå som en reguljär del av det statligt stödda musiklivet.

Målet för inspelningsverksamheten borde vara en rik och differentierad repertoar på LP-skiva, inte minst med tanke på bl. a. skolornas, bibliotekens och studiecirkarnas behov. Verksamheten skulle enligt Fylkingen inriktas på ett allsidigt urval av ny och gammal svensk och utländsk musik av alla genrer: instrumental, vokal, elektronisk, konsertmusik och scenisk musik, orkesterverk, kammarmusik, verk för solo etc. Urvalet, som enligt Fylkingen borde ske efter bedömning av angelägenhetsgrad och av kvaliteten på framträdandena, föreslogs bli anförtrott ett konstnärligt råd bestående av tre personer.

Fylkingen skisserade även en organisationsmodell till ett statligt fonograminstitut som föreslogs få formen av en statlig stiftelse eller ett statligt bolag. Organisationsförslaget presenterades i fem punkter:

1. Central administration.
2. En inspelningsdetalj som upptar de framförda verken på magnetofonband. (Gravering, matrisering och pressning av skivorna utlämnas till industrin. Fylkingen menade att man i ett senare skede kan överväga inköp av graverings- och eventuellt också pressningsapparat.)
3. En försäljnings- och distributionsavdelning, dels för LP-skivor, dels för uppspelningsapparat, godkänd av det statliga organet, inklusive serviceavdelning.
4. En forsknings- och informationsavdelning.
5. Ett arkiv, som på magnetofonband samlar allt inspelat material – även sådana upptagningar som inte anses bära utges i skivform bör bevaras – och som kan färdigställa bandkopior t. ex. för in-

och utländsk användning.

Slutligen presenterades en kostnadskalkyl för verksamheten. Den var baserad på en godtyckligt vald produktion av 100 LP-skivor (30 cm) per år i en genomsnittsupplaga om 5 000 exemplar. Investeringarna vid starten skulle enligt förslaget uppgå till ca 500 000 kr., personal- och driftskostnader 1,2 milj. kr. per år. Framställningskostnaderna för 500 000 LP-skivor beräknades i förslaget till åtta à nio kr. per skiva. Detta skulle medge ett försäljningspris i detaljhandeln av elva à fjorton kr.

Vissa kommentarer till Fylkingens förslag refereras i avsnitt 4.2 nedan.

4.2 Motion angående statligt stöd till svensk grammfonskiveproduktion

I en motion till 1966 års riksdag (II: 782) framhölls att inspelning av svensk musik på LP-skiva hittills haft en blygsam omfattning. Motionären (Nils Kellgren) framhöll att den största delen av den svenska musiken från J. H. Roman och fram till våra dagars tonsättare över huvud taget inte fanns tillgänglig på grammfonskiva.

I motionen nämndes vidare att försök att få en större skivproduktion av svensk musik till stånd har gjorts genom privata initiativ, genom Sveriges Radio och senast med statligt stöd genom rikskonsertverksamhetens försorg. Motionären menade att det av dessa inspelningar framgår att Sverige väl kan hävda sig i den internationella konkurrensen, såväl vad gäller musikalisk som teknisk kvalitet.

Enligt motionärens mening har inte grammfonskivan någon större spridning i vårt land i jämförelse med vissa andra länder. Grammfonskivan kommer dock med all sannolikhet även här att hävda sig som ett viktigt hjälpmedel att tillgängliggöra musik för en bred allmänhet. Detta gäller inte minst skolan och musikpedagogiken. Biblioteken kan också i allt större utsträckning förväntas bli försedda med diskotek.

Motionären tog också upp föreningen Fylkingens skrivelse till dåvarande eklestastikdepartementet år 1965 i vilken skis-

seras en utveckling av den svenska grammfonskiveproduktionen i form av ett statligt subventionerat bolag (se avsnitt 4.1). Den debatt som följde på föreningen Fylkingens skrivelse var enligt motionärens mening kontroversiell varför hela frågan borde bli föremål för ytterligare utredning. Härvid borde vissa juridiska och ekonomiska aspekter belysas ytterligare liksom frågan om grammfonskivans pedagogiska användning inom skolväsendet. Motionären hemställde slutligen om att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle förordna tillsättandet av en utredning om statligt stöd till svensk grammfonskiveproduktion med särskilt beaktande av förslaget från Föreningen Fylkingen samt med skivproduktionen förknippade juridiska, ekonomiska och distributionstekniska aspekter.

Allmänna beredningsutskottet (1966: 17), som behandlade motionen, inhämtade yttranden från statens försöksverksamhet med rikskonserter, Sveriges Radio, STIM samt Grammfonleverantörernas förening.

Statens försöksverksamhet med rikskonserter underströk i sitt yttrande vikten av att problemen omkring grammfonskivan, som en väsentlig men hittills relativt oprövad faktor inom musikedistributionen, uppmärksammas och hänvisade därvid till konsertbyråutredningens kommande ställningstaganden.

STIM underströk i sitt yttrande nödvändigheten av stöd till en större grammfoninspelningsverksamhet av svensk musik. *STIM* framhöll att det förslag som Fylkingen framlagt, och som berörts i motionen, med tanke på föreningens allmänna målsättning huvudsakligen torde syfta till inspelningar av den allra nyaste musiken. Enligt *STIM* borde emellertid utgivningsrepertoaren få en större bredd. Man pekade på att det finns svensk musik av stort värde från 1500- och 1600-talen fram till våra dagar som inte är tillgänglig på grammfonskiva. *STIM* ansåg att en utredning borde tillsättas.

Sveriges Radio fann i sitt yttrande förslaget om statligt stöd till svensk grammfonskiveproduktion synnerligen välmotive-

rat och att det var angeläget att det realiserades snarast möjligt. Sveriges Radio anförde vidare att man var intresserad av att medverka i en eventuell utredning för att söka finna en effektiv och realiserbar lösning av i motionen berörda problem. Som en provisorisk lösning i avvaktan på utredning föreslog Sveriges Radio att ett visst belopp skulle anslås till inspelningsverksamhet. Detta skulle fördelas på institutioner, som genom tidigare inspelningsverksamhet dokumenterat intresse för detta för svensk musik så vitala område (rikskonsertorganisationen, STIM och Sveriges Radio).

Grammofonleverantörernas förening intog i sitt yttrande en annan ståndpunkt än de övriga remissinstanserna. Man ansåg att svensk seriös musik under senare år inspelats i inte obetydlig omfattning såväl inom landet som utomlands under medverkan av framstående konstnärer. Motionärens påstående, att den största delen av den svenska musiken från Roman till våra dagar över huvud taget inte finns inspelad, ansågs överdrivet, om därvid avsågs den från allmän synpunkt mest intressanta musiken. Inspelningen av större verk medför i regel mycket betydande kostnader, och dessa får vägas mot förutsättningarna att finna avsättning för skivorna. Föreningen framhöll att enskilda bolag i många fall gjort inspelningar av olika svenska verk av högt musikaliskt värde, trots att dessa inspelningar ur rent kommersiell synpunkt knappast varit attraktiva. Intresset för seriös musik – svensk och utländsk – i vårt land är jämförelsevis begränsad. Även de mest högtstående inspelningar av sådan musik säljs i Sverige i relativt små upplagor i jämförelse med motsvarande försäljning i andra länder.

Grammofonleverantörernas förening ställde sig vidare skeptisk till det i motionen åberopade förslaget från Föreningen Fylkingen. Man ansåg att de där skisserade arbetsformerna för ett statligt bolag inte föreföll grundade på praktisk erfarenhet. Inte heller ansåg man i förslaget anförda upplagor samt kostnader för produktion och distribution av skivor vara realistiska. För-

eningen tog också upp det samarbete som, för att främja inspelningar av svensk musik, genom statens försöksverksamhet med rixskonserter försorg kom till stånd 1964–1965 mellan olika intresserade parter (se avsnitt 3.3.4). Föreningen ansåg att det fanns anledning att nämnda verksamhet gavs tillfälle att fortsätta.

Avslutningsvis anfördes att de till föreningen anslutna företagen sedan årtionden hade erfarenhet av inspelning och distribution av skivor såväl inom som utom landet och att man liksom tidigare var beredd att i samråd med kompetent statligt organ verkställa inspelningar resp. distribution av aktuella verk. Man ansåg inte att behov förelåg av ytterligare utredningar på området utan föreslog att det tidigare nämnda samarbetet skulle återupptagas.

Utskottet anslöt sig till de i motionen anförda önskemålen om en utökad produktion och förbättrad distribution av grammofonskivor. Utskottet hänvisade emellertid till konsertbyråutredningens prövning av frågan om grammofonskiveproduktion och därmed sammanhängande problem och den försöksverksamhet på området som påbörjats inom statens försöksverksamhet med rixkonserter. Utskottet ansåg att konsertbyråutredningens betänkande borde inväntas. I enlighet härmed föranledde motionen inte någon åtgärd av riksdagen.

4.3 *Kommittén för television och radio i utbildningen*

I februari 1967 tillkallades sakkunniga för att utreda frågan om användningen av radio och TV i utbildningsväsendet samt att planera och leda försöksverksamhet på området (kommittén för television och radio i utbildningen, TRU-kommittén).

I direktiven framhöll dåvarande departementschefen att radio och TV i olika sammanhang visat sig lämpliga för undervisning. Den hittillsvarande verksamheten, i främsta hand bedriven av Sveriges Radios skolprogramavdelning, har varit utformad så att den kompletterat läroplanen i undervisning. På senare tid har skolprogramavdel-

ningen också inriktat verksamheten mot en mera fullständig service som griper långt in i lärarnas undervisningssituation.

TRU har för sin försöksverksamhet byggt upp en produktionsenhet med egen teknisk utrustning.

Försöksverksamheten har utvecklats från att i första hand bygga på inspelning av program till planering och konstruktion av läromedelssystem, där utöver radio och TV andra medier integrerats enligt s. k. undervisningsteknologiska principer. I vissa fall har det lett till en begränsning av inslagen av radio och TV.

I anslutning till de speciella frågor som vi har att behandla kan det noteras att TRU inom ramen för sin försöksverksamhet velat underlätta utnyttjande av TRU:s program via band som ett alternativ eller komplement till direktmottagning. Genom lån av band på bibliotek – genom bibliotekens eller AV-centralernas bandning – kan man få tillgång till enstaka band, t. ex. om man missat sändningstillfället, eller hela kurser, för studier oberoende av utsändningen eller för repetition. Bibliotekens resurser i detta avseende är dock f. n. små.

Möjlighet att köpa banden finns också. Detta alternativ torde i viss mån alltid vara aktuellt för att göra systemet flexibelt. I dagens läge blir dock köp av bandkopior ganska dyrbart för den enskilde. I andra fall är möjligheterna till förvärv beskurna av resursskäl – försäljning förekommer endast till lärare o. d. TRU har därför som en komplettering till övriga former av distribution av ljudband, velat pröva formerna för en försäljning av ljudband baserad på en prissättning som enbart motsvarar TRU:s direkta utlägg för kopiering samt expeditionskostnader. Försäljningen avses främst rikta sig till enskilda men någon avgränsning synes här inte böra förekomma annat än vid en större beställning som uppenbarligen inte faller inom ramen för syftet med verksamheten.

Resurserna för utnyttjande av videoband främst inom skolväsendet är f. n. under uppbyggnad. Enligt TRU:s bedömning är det mycket osäkert när s. k. TV-kassetter kan

komma till praktisk användning i större skala inom detta område. Utvecklingen är svår att förutspå också med hänsyn till den snabba utvecklingen på andra områden, t. ex. då det gäller användningen av datorer i undervisningen.

TRU-kommittén har föreslagit att utbildningsprogrammenheten vid Sveriges Radio och TRU:s produktionsenhet slås samman till en ny enhet, fristående från Sveriges Radio (Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen, SOU 1971: 36). Vissa andra överväganden inom TRU refereras i avsnitt 6.1.4.

4.4 1969 års radioutredning

I juni 1969 tillsattes av dåvarande chefen för utbildningsdepartementet en kommitté med uppgift att utreda frågan om ökat sändningsutrymme i ljudradion för utbildnings- och informationsändamål m. m. (1969 års radioutredning).

I direktiven konstaterade departementschefen att ljudradion, trots den centrala roll som TV kommit att inta, fortfarande har en viktig uppgift bland massmedierna. Så kommer t. ex. radion även i framtiden att i jämförelse med TV att inneha en dominerande roll som musikförmedlare. Radion kommer även efter det att TV 2 byggts ut att kunna ha ett rikare programutbud än vad som kan bli aktuellt för TV:s del. De relativt låga produktionskostnaderna för radioprogram möjliggör, utöver program för stora lyssnarkategorier, produktion som är anpassad för speciella intresseriktningar och informationsbehov. Ökningen från år 1955 av sändningstiden har främst tagits i anspråk av lätta musikprogram, melodiradiosändningarna. Ökat utrymme har också kunnat beredas även andra delar av den allmänna programverksamheten, såsom musikradion, kultur- och nyhetsprogram av olika slag, språkundervisning för vuxna och andra radiokurser. Skolradion har också fått ökade sändningsmöjligheter såväl på riks- som regionplanet.

Departementschefen konstaterade vidare att det alltjämt föreligger programbehov som endast delvis torde kunna tillgodoses inom

ramen för nuvarande sändningstid. Behovet av att etermedier i större utsträckning än tidigare tas i anspråk för utbildnings- och bildningsändamål framhölls av 1960 års radioutredning. De krav som ställts på samhället i fråga om information till allmänheten har vuxit i samma mån som samhällets åtaganden har vidgats och den enskilde medborgarens rätt till aktiv upplysning om sina valmöjligheter betonats. Förhållandet har uppmärksamats i en rad utredningsbetänkanden rörande social upplysning, konsumentupplysning, statlig publicering och statlig information. En stor del av denna information lämpar sig för regionala eller lokala sändningar. Statsmakterna har betraktat utbyggnaden av Sveriges Radios distriktsorganisations resurser som en angelägen uppgift.

I fråga om radions, i jämförelse med TV, dominerande ställning som musikförmedlare hänvisade departementschefen till de möjligheter i fråga om ljudåtergivning som stereotekniken erbjuder. Ännu så länge kan stereosändningar i vårt land endast anordnas på provisorisk basis. Med hänsyn till det växande intresset för stereofoni blir emellertid frågan om reguljära stereofoniska programsändningar alltmer aktuell.

Radioutredningen har ännu inte funnit anledning att behandla fonogramfrågor. Som nyss framgått kan emellertid utredningsarbetet få viss betydelse för den ertidiga musikdistributionen och musikbildningsverksamheten.

4.5 TOR:s förslag »Orkesterorganisationen i Sverige m. m.»

Den 16 december 1968 inlämnade Teater- och orkesterrådet, TOR – numera Teater- och musikerådet, TMR – till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet ett förslag till orkesterorganisation i Sverige m. m.

TOR konstaterade inledningsvis att orkesterfrågorna inte kan behandlas avgränsade från musiklivet och samhället i övrigt. TOR ansåg sig bl. a. böra ägna stor uppmärksamhet åt massmediernas roll i musiklivet samt åt frågor som rör samverkan mellan olika

distributionsformer; å ena sidan den traditionella estradkonserterna, å andra sidan musikutbud genom elektroniska media.

TOR framhöll vidare att Sveriges Radios verksamhet utan tvivel betytt mycket för att bredda musikintresset och musikkonsumtionen i landet. Den enskilde individen har, oberoende av bostadsort, fått möjlighet till kontakt med praktiskt taget alla slag av musik genom radions verksamhet. TOR påpekade att Sveriges Radio gjort en betydelsefull insats när det gäller presentation av samtida musik, bl. a. genom att direkt beställa nya verk av svenska tonsättare. Med hjälp av grammofonskivor och genom överföring från andra radioföretags konserter har det inhemska utbudet kompletterats och Sveriges Radio har därigenom kunnat bjuda på en mycket stor och rikt varierad repertoar.

Beträffande TV ansåg TOR att man kan notera nya programformer av kontaktskapande slag, bl. a. reportage från orkesterrepetitioner samt framträdanden av berömda solister som själva kommenterat den musik de spelat.

Vid sidan av radio och TV har grammofonskivan i takt med utvecklingen av LP- och stereotekniken kommit att spela en allt viktigare roll för distribution av musik i oftast högklassigt utförande. Också tonbandet har på senare år blivit en väsentlig faktor i detta mönster. Genom bandupptagningar av exempelvis radiokonserter är det numera möjligt för privatpersoner att skaffa sig ett omfattande musikarkiv.

TOR behandlade också musikbehovet och konstaterade att utbudet på estradkonserter är större än efterfrågan. En sektor anses dock utgöra ett undantag, nämligen skolkonserterna. Här är utbudet för litet och alltför schablonartat, även i orkesterstäderna. Alla barn nås inte kontinuerligt.

I fråga om distribution av musik genom massmedier anförde TOR vidare att radio och TV dels kan sprida musik som fungerar som estradkonserter och dels musik som görs direkt i studio för att träffa lyssnaren eller tittaren vid apparaten utan förmedling

av närvarande publik och utan försök att skapa »konsertatmosfär».

Estradkonserter kan via radio och TV sändas direkt eller bandas för senare distribution. Det är viktigt att största möjliga mångfald åstadkoms. I radio och TV med dess livliga internationella utbyte och omfattande användning av grammofonskivor blir givetvis också kvalitetskravet speciellt accentuerat. Även i denna fråga är det därför nödvändigt att skapa eller främja stor variation i fråga om ensembler, deras storlek och konstnärliga profil. Här finns möjlighet för lokala ensembler att via radio och TV erhålla nya publikkontakter. Ett brett och livligt utbyte av detta slag ansåg TOR hittills i stor utsträckning har försvårats av den i och för sig förklarliga dominans som Sveriges Radios symfoniorkester fått.

TOR framhöll att den elektroakustiska reproduktionen av levande musik är ett viktigt komplement till utbudet av estradkonserter. Sådan musik kräver oftast upprepade åhöranden innan dess värden framträder helt och övertygande för lyssnaren. Grammofon- och tonbandsupptagningar ger därför ovärderliga möjligheter till ett individuellt anpassat musikstudium.

TOR hävdade i enlighet härmed att det är av stor betydelse att grammofoninspelningar görs ännu lättare tillgängliga i synnerhet i fråga om nyare och ovanligare verk. Sådana inspelningar skulle vara ytterst värdefulla komplement till såväl estrad- som radio- och TV-konserter.

TOR ansåg att det bör vara en angelägenhet för samhället att i dessa avseenden förbättra kulturutbudet, t. ex. genom grammofoninspelningar i statlig regi enligt de linjer som redan prövats av Institutet för rikskonserter. En åtgärd som enligt TOR kunde tjäna till att fördjupa musiklivet lokalt vore att alla estradkonserter togs upp på band. Dessa skulle sedan kunna förvaras på resp. orts bibliotek, där intresserade konsertbesökare fick möjlighet att återuppleva musiken och studera den närmare med tillgång till notmaterial och litteratur.

Dessa inspelningar skulle troligen inte nå

den perfektion som eftersträvas vid grammofoninspelningar. De skulle i gengäld få ett dokumentärt intresse och också vara viktiga hjälpmedel i det svenska musiklivets interna information. TOR underströk också angelägenheten av att olika svenska orkestrar och ensembler får tillfälle att göra grammofoninspelningar under idealiska studioförhållanden, så att de verkligen kan dokumentera sin konstnärliga kvalitet och därigenom dra till sig ett ökat lyssnarintresse.

TOR såg det vidare önskvärt att konsertsalar utrustas så, att de kan förmedla den musik som nu i ökad utsträckning skrivs för direkt återgivning i högtalare i konsertsalar med speciell utrustning och bestämda akustiska egenskaper. Musikutövning i hemmiljö blir i allt större utsträckning musiklyssning via högtalare. Lyssnarens möjligheter att uppleva denna musik på ett riktigt sätt blir följaktligen beroende av vilken högtalarutrustning han har. Det borde enligt TOR vara en angelägen uppgift för olika musikvårdande organ att på skilda sätt medverka i utvecklingen på detta område, så att kvalitativt högtstående och samtidigt prisbilliga högtalare kan göras tillgängliga för den musikintresserade allmänheten.

Vad gäller distributionen av musik konstaterade TOR att de olika distributionsvägarna måste bringas att samverka till en helhet. De måste ses som ett komplement till varandra. Även om moderna medier har praktiska fördelar och större räckvidd än estradkonserterna är det, framhöll TOR, självklart att den »levande konserten» måste utvecklas jämsides med massmediernas musikspridning. Härigenom finns möjlighet att åstadkomma en rikare mångfald i musikupplevelsen samt till att avsevärt bredda möjligheterna till konstnärlig konkurrens, såväl för tonsättare som för artister.

4.6 Dataarkiveringskommittén

Dåvarande chefen för utbildningsdepartementet tillkallade år 1967 en utredning med uppgift att bl. a. undersöka problemen i samband med arkivering av den moderna

informationsbehandlings databärare (dataarkiveringskommittén). Enligt utredningens direktiv skall arbetet »i första hand avse arkivfrågorna för databärare inom riksarquivets huvudsakliga verksamhetsområde, dvs. den statliga förvaltningen. Med hänsyn till den mycket omfattande bild- och ljudupptagning, som sker i annat sammanhang, främst inom Sveriges Radio, och den betydelse detta material har för forskningen, bör utredningen i samråd med Sveriges Radio även redovisa de problem och rekommendera de åtgärder som ur arkiveringssynpunkt kan föreligga för sådana samlingar av ljud- och bildupptagningar hos Sveriges Radio, som är av betydelse i föreliggande sammanhang».

Dataarkiveringskommitténs uppgift är alltså att i samråd med Sveriges Radio föreslå regler och metoder för arkiveringen av det unika material som finns hos Sveriges Radio och andra institutioner. Det gäller att utreda vilka tekniska metoder som är mest lämpliga för att bevara materialet för framtiden (nuvarande tekniska medier kräver en komplicerad och kostsam arkivvård) och vilka gallringsregler som skall tillämpas. Eftersom Sveriges Radios ljud- och bildupptagningar finns inspelade på olika ur arkiveringssynpunkt oprövade medier har dataarkiveringskommittén genom statens provningsanstalt börjat låta undersöka deras arkivbeständighet. Detta utredningsarbete gäller i första hand film och ljud- och bildband. Kommittén är emellertid även intresserad av andra medier såsom grammofonskivan och de nya kassettsystemen.

I sin remiss angående kungl. bibliotekets m. m. förslag till anslagsökningen för budgetåret 1970/71 framhåller statskontoret att praktiska skäl talar för att dataarkiveringskommittén även övertar frågan om nationalfonotekets framtida ställning och uppgifter liksom samverkansmöjligheterna mellan skilda institutioner på detta område.

4.7 *Musikhistoriska museets planer*

Den 18 december 1968 överlämnade musikhistoriska museets styrelse till byggnads-

styrelsen en promemoria angående lokalprogram för museet vid överflyttning till nya lokaler.

Man framhöll i skrivelsen nödvändigheten av att museet i framtiden planeras som ett ljudande museum och får funktionen av ett utåtriktat musikcentrum. Verksamheten skall erbjuda varierande möjligheter till musikstudium och musiklyssnande och dessutom fungera som servicecentral för hela landet och kunna förse exempelvis skolor, bildningsförbund och enskilda med grammofonskivor, bandinspelningar, diapositiv, bilder och musiklitteratur samt studiematerial med eller utan anknytning till museets vandringsutställningar. Vidare bör museet liksom tidigare anordna konserter med tonvikt på uppförandepaxis och ovanliga generer samt andra musikaktiviteter, delvis med speciell inriktning på barn och ungdom. I planerna ingår även en ljudbar med hörlurssystem för alla slag av musik.

För att kunna erbjuda ovan nämnda service behöver museet bl. a. en studio med skiv- och bandspelare för kopiering, mixning och montage samt i anslutning till konsertsalen apparatur för inspelning och avspelning. Såväl de planerade forskarrummen som sammanträdesrummet och ljudbaren behöver skiv- och bandspelare, och i utställningsavdelningarna fordras apparatur för koordinerad ljud-bild-återgivning, bandspelare för musikåtergivning vid visningar, en flerkanalig bandspelare för demonstration av symfoniorkesterns stämgrupper samt ett antal lätta kassetbandspelare med hörlurar för inspelade kommentarer på olika språk för enskilda besökare. För vandringsutställningarna krävs bandspelare med såväl högtalare som hörlurssystem och med möjlighet till samordning med bildprojektor.

Museets planer är en illustration av det vidgade användningsområde fonogrammen kan komma att få i de allmänna musikinstitutionernas verksamhet.

4.8 *Nordiskt musiksamarbete*

Under 1960-talet har en mängd förslag och initiativ för ökat nordiskt musiksamarbete

tagits. Inom Nordiska rådet har t. ex. framställt förslag om ökat samarbete mellan de nordiska operateatrarna och ökat samarbete inom musikterapi. Sedan år 1965 har Nordiska rådet tre gånger utdelat det nordiska musikpriset om 50 000 danska kr. Den nordiska kulturfonden, som upprättades år 1966 på rekommendation av Nordiska rådet, bidrog med ett anslag om ca 275 000 danska kr. till inspelning av fyra LP-skivor med musik från de nordiska musikedagarna i Stockholm år 1968. Kulturfonden har också anslagit medel till inspelning och registrering av de nordiska visarkiven och till försöksverksamhet med årliga nordiska tävlingar för unga instrumentalister och sångartister. Vidare har fonden ställt medel till förfogande för beställningsverk av nordiska kompositörer varigenom nordiska musikinstitutioner uppmuntrats att beställa musikverk av kompositörer i andra länder. Initiativen till musiktävlingarna och systemet med beställningsverken liksom andra initiativ har tagits av Nordiska kulturkommissionen. Under 1970-talet kommer troligen bidrag på en mer permanent bas att ges för inspelningar i syfte att från år till år ge en bild av den nya nordiska musiken.

Inom ovan nämnda organ har även andra förslag och initiativ tagits syftande till ett ökat nordiskt musiksamarbete. Sådant samarbete förekommer också inom och genom andra institutioner som Nordisk komponistråd, Nordisk kirkemusikråd (ursprungligen grundat år 1961 och omorganiserat år 1966), Nordisk Musikpedagogisk Union, Nordisk konservatorieråd (grundat år 1964) och Stiftelsen Hässelby, som bl. a. arrangerar de nordiska kammarmusikedagarna varje år.

I Danmark, Finland, Norge och Sverige finns nämnder för nordiskt musiksamarbete, med uppgift att dra upp riktlinjer för stöd av nordiskt samarbete inom musikområdet. Den första nämnden bildades i Sverige år 1959 medan de övriga nationella nämnderna tillkommit senare. Till en början inriktades arbetet på att stödja musik- och föreläsningsturnéer men på senare år har nämnderna i högre utsträckning inriktat sig på samnordiska projekt som konferenser och

publikationer. Sedan år 1968 publicerar den svenska nämnden en skrift, *Nomus Nytt*, som informerar om det nordiska musklivet. Nämnderna har hos Nordiska kulturfonden ansökt om anslag för upprättande av ett centrum för nordisk musikinformation.

Av de förslag till ökat nordiskt musiksamarbete som framkommit under senare år är i detta sammanhang det *medlemsförslag* som väcktes till Nordiska rådets sjuttonde session år 1969 (A 212/k) av intresse. Förslagsställarna hemställde om att rådet ville rekommendera regeringarna i de nordiska länderna att utreda möjligheterna för ett ökat nordiskt musiksamarbete genom stöd åt produktion och distribution av nordisk musik på grammofonskiva.

I medlemsförslaget konstaterades att det i dag är mycket svårt att i ett nordiskt land kunna köpa en inspelning gjord i ett annat nordiskt land. Anledningen härtill såg man i att skivbolagen har en enorm skivutgivning där den seriösa musiken endast ägnas sporadisk uppmärksamhet. Problem med lagerhållning o. d. gör att konstmusiken blir lidande på bekostnad av den mera lättsålda underhållningsmusiken. En annan brist ansåg man vara att det ofta är svårt att få fram nypressningar av redan slutsålda skivutgåvor. Man pekade också på att endast en mindre del av den nordiska musiken finns inspelad på skiva.

Likaså är informationen inom Norden om vad som produceras och finns inspelat på grammofonskivor av nordisk musik mycket bristfällig. Reklam och liknande upplysning förekommer blott i blygsam skala. Den svenska Nämnden för nordiskt musiksamarbete startade år 1968 – som ovan nämnts – en skrift, *Nomus Nytt*, med information om musikaktiviteter i Norden. Förslagsställarna ansåg att ytterligare åtgärder i detta hänseende dock torde vara erforderliga för att vidga det nordiska musikutbytet.

Vidare berördes Nordiska kulturkommissionens tidigare nämnda initiativ till en administrativ ordning på nordisk bas för beställning av musikverk samt ett förslag rörande grammofonskivor med nordisk musik och kommentarer av tonsättarna själva. Mo-

tionärerna ansåg att beställning av nya nordiska musikverk skulle kunna kombineras med en gemensam nordisk utgivning av inspelningar av verken.

I medlemsförslaget pekade man dessutom på möjligheten att det nordiska samarbetet skulle kunna ske via ett gemensamt nordiskt organ som, förutom att med stöd av anslag skulle kunna inköpa förefintliga inspelningar av nordisk nyare musik, skulle kunna ta initiativ till ompressningar och nyinspelningar och ombesörja distribution av referensexemplar till bl. a. diskotek och musikhögskolor.

Samtliga *remissinstanser* gav stöd åt medlemsförslagets hemställan till regeringarna om ett ökat nordiskt musiksamarbete. Av vissa remissyttranden framgick, att de begränsade skivupplagorna och de höga inspelningskostnaderna ofta har ställt hinder i vägen för en mera omfattande utgivning av nordisk musik på skiva. Som en lösning på problemet såg man att inspela orkestrarnas ordinarie repertoar av nordisk musik på skiva eller band för att sålunda undvika kostnaderna för särskilda repetitioner före en skivupptagning, vilka inverkar fördyrande på skivproduktionen.

Flertalet remissinstanser gav uttryck för behovet av en effektivare information om nordisk musik. Marknadsföringen av grammofonskivor med nordisk musik skulle kunna ske i samarbete med internationella företag, vilkas kataloger har större spridning än de nordiska produktionsbolagens. Möjligheten att via radio och TV öka den internordiska informationen om grannländernas musik framhölls också. Program med presentation av nordiska tonsättare kunde produceras nationellt och sedan utbytas mellan de olika radiobolagen. Några remissinstanser tog upp bibliotekens betydelse för spridning av kännedom om nordisk musik. För undervisningens vidkommande önskade några av remissinstanserna ett ökat antal inspelningar av nordisk musik. Beträffande stödåtgärderna till produktion av grammofonskivor framhöll några remissinstanser statliga produktionsbidrag som en tänkbar form. Ett särskilt organ borde då

skapas med vissa administrativa funktioner i detta avseende. Några remissinstanser föreslog också inrättandet av ett samnordiskt organ för bl. a. planering av utgivningsverksamheten rörande nordisk musik. Även förslag om tillsättande av ett oavhängigt fungerande nordiskt produktionsbolag framkom.

Vid *utskottsbehandlingen* av frågan biträdde remissinstansernas åsikt, att ett fastare organiserat musiksamarbete öppnar nya möjligheter att intensifiera den nordiska informationen samt att tillmötesgå den internationella efterfrågan på nordisk musik. Vad gäller den internordiska informationsverksamheten framhöll utskottet särskilt radions och TV:s betydelse. Beträffande presentationen av nordisk musik för en bredare internationell publik nämnde utskottet det av vissa remissinstanser framförda förslaget om att marknadsföra nordiska inspelningar i samarbete med internationella företag i grammofonbranschen, varvid den nordiska produktionen skulle beaktas i kataloger med stor utomnordisk spridning.

Genom statsunderstödd produktion skulle helhetskostnaderna för framställning av grammofonskivor kunna skäras ned, vilket skulle inverka förmånligt på marknadsföringen av grammofonskivor. Enligt utskottet borde i anledning härav former skapas för beviljande av statliga produktionsbidrag till inspelning av nordisk musik. Utskottet framhöll dock att detta bör ske utan att inskränkningar görs av de privata bolagens handlingsfrihet. Tillskapandet av ett system för fördelning av statsbidrag är emellertid förenat med betydande svårigheter och frågan bör därför enligt utskottet bli föremål för ytterligare utredning. Denna fråga bör utredas i nära samarbete med den svenska konsertbyråutredningen och den av ministeriet för kulturelle anliggender i Danmark initierade undersökningen om utgivning av dansk musik på skiva. Utskottet underströk också möjligheten att upptaga orkestrarnas ordinarie repertoar på band eller skiva, vilket skulle ge lägre kostnader. Ur undervisningssynpunkt ansåg utskottet det viktigt att frågan om utgivning av en representativ serie nordisk musik, omfattande även äldre

verk, behandlas, då brister f. n. föreligger i undervisningen vad gäller inspelat material.

Nordiska rådet antog med anledning härav en rekommendation av följande lydelse: »Nordiska rådet rekommenderar regeringarna att utreda möjligheterna för ett ökat nordiskt musiksamarbete vad gäller informationen om samt produktionen och distributionen av nordisk musik på grammofonskiva samt att därvid beakta behovet av statsunderstöd till denna produktion». (Rekommendation nr 18/1969.)

Regeringarna i Norden har enats om att Danmark skall vara koordinerande land i denna fråga. Danmarks regering (ministeriet för kulturelle anliggender) meddelade i december 1969 att den givit den danska Nomusnämnden (udvalget for nordisk musiksamarbete) i uppdrag att utreda de av Nordiska rådet aktualiserade frågorna med utgångspunkt i de nationella utredningar som föreligger eller pågår. I oktober 1970 har den *danska nämnden å samtliga nämnders vägnar* avgivit en skrivelse i vilken följande föreslås:

»Udvalgene for nordisk musiksamarbejde kan anbefale, at der nedsættes en fælles-nordisk komité, bestående af et medlem fra hvert af de nordiske lande og udpeget af de nordiske Nomusudvalg.

Komitéen skal have til opgave

1) At udarbejde og ajourføre et katalog over væsentlig nordisk musik, der foreligger kunstnerisk og teknisk forsvarligt indspillet på grammofonplade.

Værkerne bør opdeles i to hovedafsnit, nemlig i en epoke omfattende komponister, hvis livsværk i al væsentlighed var afsluttet før 1940, og perioden herefter.

2) At varetage indspilningen af væsentlige nordiske musikværker, som ikke foreligger tillfredsstillende indspillet.

Udvalgene lægger vægt på, at katalogets udarbejdelse og de løbende indspilninger sker i nært samarbejde med de nordiske radiofonier. Distributionen af grammofonpladerne bør ske på nationalt plan gennem eksisterende distributionskanaler.

Projektet forudsætter en årlig støtte på

ca. 400 000 danske kr.

Udvalgene skal foreslå, at der gennem regeringerne i de nordiske lande, eventuelt af Nordisk Kulturfond, stilles midler til rådighed til at muliggøre en oprettelse af komitéen, og til at denne kan foretage indledende drøftelser med radiofonierne, de nordiske musikerforbund og grammofonselskaberne samt de forskellige distributionskanaler, således at denne sættes i stand til at fremkomme med helt konkrete forslag til komitéens nordiske grammofonpladekatalog og fremtidige indspilninger samt den hertil knyttede informations- og distributionsvirksomhed, ledsaget af et budget for komitéens hele virksomhed, foreløbig for en 3-årig periode.

Bølbøbet ønskes hovedsagelig til dækning af de med forarbejdet nødvendige rejseudgifter og kan ansættes til 25 000 danske kr.»

4.9 *Nordisk kommitté för översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen*

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 29 juni 1970 har chefen för justitiedepartementet i samråd med företrädare för regeringarna i Danmark, Finland och Norge tillkallat sakkunniga för att verkställa en översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen.

I sina direktiv till kommittén erinrade chefen för justitiedepartementet om att en särskild inom justitiedepartementet tillsatt arbetsgrupp i två promemorior (justitiedepartementet 1969: 28 och 1970: 1, stenciler) lagt fram förslag om vissa ändringar i lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL) och lagen om rätt till fotografisk bild (Fotol). Förslagen syftar bl. a. till att möjliggöra Sveriges anslutning till den i Stockholm år 1967 reviderade Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk. (URL har sedermera ändrats på vissa punkter. SFS 1970: 488.)

Departementschefen framhöll att till följd av den utveckling som ägt rum bl. a. på det tekniska området efter den nuvarande upphovsrättslagstiftningens tillkomst ett behov har framträtt till att nu företa en mera all-

män översyn av denna lagstiftning. Med hänsyn till lagstiftningens samnordiska karaktär är det naturligt att en sådan översyn sker i nordisk samverkan. Enligt direktiven bör dock en revision av den upphovsrättsliga lagstiftningen inte syfta till stora nydaningar på området; de huvudprinciper som präglar de nuvarande lagarna bör alltså vara vägledande.

Som antytts ovan är en av kommitténs huvuduppgifter att framlägga förslag till sådana ändringar i upphovsrättslagstiftningen som erfordras för att denna skall bringas i takt med den snabba tekniska utveckling som ägt rum under det senaste årtiondet och som alltså pågår. Departementschefen nämner i direktiven bl. a. de problem som uppkommer genom den tilltagande användningen av inspelningsapparater (bandspelare, magnetofoner m. m.). Rätten att mångfaldiga skyddade verk för enskilt bruk gör det möjligt att med hjälp av inspelningsapparater göra egna inspelningar av skyddad musik. Detta kan enligt departementschefen tänkas leda till en nedgång av försäljningen av grammofonskivor. De problem som sammanhänger härmed bör enligt direktiven undersökas närmare av kommittén.

Kommittén har även att ta upp rätten till att inom undervisningsverksamhet för tillfälligt bruk framställa exemplar av offentligt gjorda verk genom ljudupptagning.

Enligt departementschefen är även de i URL reglerade s. k. angränsande rättigheter i behov av viss översyn. Enligt URL föreligger vid framförande av grammofonmusik i radio och television rätt för framställaren och utövande konstnärer att erhålla ersättning. Redan vid lagens tillkomst övervägdes möjligheten att utsträcka rätten till ersättning till att omfatta allt slags offentlig återgivning, men det ansågs försiktigast och lämpligast att till en början begränsa ersättningsrätten till framförande i radio och television och att vid senare tillfälle överväga en eventuell utvidgning till andra typer av offentliga framföranden. Det synes lämpligt att även denna fråga övervägs under utredningsarbetets gång och i

samband härmed också frågan om behörigheten att framställa ersättningsyrkande av här avsett slag, framhöll chefen för justitiedepartementet.

Som tidigare nämnts har chefen för utbildningsdepartementet med anledning av framställning från STIM år 1968 och skrivelse från riksdagen år 1969 hänskjutit till 1968 års litteraturutredning och oss att i samråd behandla vissa upphovsrättsliga frågor sammanhängande med bibliotekens ökade utlåning av musikalier. Vi har i skrivelse till litteraturutredningen den 26 april 1971 framfört våra synpunkter i denna fråga.

5 Den svenska fonogrambranschen

5.1 Produktion

5.1.1 Producentstruktur

Den internationella sammanslutningen av inspelningsbolag, the International Federation of the Phonographic Industries (IFPI), har närmast till syfte att tillvarata bolagens intressen gentemot tonsättare, musiker och musikförlag och deras organisationer. I den svenska gruppen av IFPI ingår f. n. 14 inspelningsbolag.

År 1958 var tolv inspelningsbolag representerade i svenska gruppen av IFPI. Sammanlagt räknade man då med att det i landet fanns ett tjugotal inspelningsbolag. Bolagen utanför IFPI:s svenska grupp var små företag, ofta av kort livslängd och med mycket liten marknadsandel. Under 1960-talets senare del har antalet inspelningsbolag ökat kraftigt. Enligt bedömningar av nationalfonoteket och av Sveriges Radios grammofonarkiv finns det f. n. över 100 inspelningsbolag i landet. De flesta är dock små. Många producerar endast ett fåtal inspelningar innan de läggs ned. Ärligen tillkommer ungefär ett tjugotal nya inspelningsbolag medan nedläggningen troligen är av ungefär samma storleksordning. En del av dessa mindre inspelningsbolag är belägna utanför Stockholm och har ofta en produktion med lokal anknytning. Ett antal bolag är inriktade på en religiös repertoar.

Samtidigt med att en ökning av antalet

små inspelningsbolag ägt rum har en koncentration skett bland de större bolagen. I dag dominerar tre till fyra stora bolag inom IFPI-gruppen den svenska fonogrambranschen. Då det i Sverige inte existerar något fristående grosshandelsled inom handeln med fonogram utförs distributionen av inspelningsbolagen själva. De stora bolagen är vanligen förbundna med utländska bolag antingen via generalagentavtal eller koncernförhållanden.

Antalet matrisverkstäder och presserier i landet var i början av 1960-talet omkring fem. Det nuvarande antalet kan uppskattas till femton à tjuo.

Flera företag har bildats för framtida produktion av TV-kassetter. Ett av dem – Svenska TV-kassett AB – är delägt av staten. Övriga intressenter i detta bolag är svenska kommunförbundet och Kooperativa förbundet. Bolagets uppgift på kort sikt är att göra detaljerade tekniska och kommersiella bedömningar av hur TV-kassetterna bör exploateras i Sverige.

Fackmän bedömer att TV-kassetter kommer att introduceras på den svenska marknaden inom ett par år. Det finns anledning att vänta att försäljningen till en början främst kommer att gälla läromedel avsedda för storförbrukare.

5.1.2 Tillverkning av grammofonskivor

Tillverkningen av grammofonskivor tillgår i korthet på följande sätt. Vid inspelningen

tas ljudet upp på band. Via graververk överförs det sedan på en lackskiva (matrisslack). Från lackskivan framställs på galvanisk väg en fadermatris som är negativ och alltså inte spelbar. Från fadermatrisen framställs på samma sätt en modermatris som är positiv, spelbar och alltså möjlig att kontrollera. Från modermatrisen framställs pressmatrisen som är negativ och som används vid pressningen.

Alla led i tillverkningskedjan utförs inte alltid inom landet. Vanligt är t. ex. att färdiginspelade band importerar samt att gravering och pressning utförs i landet. Det omvända förhållandet förekommer också. Halvt färdiginspelade band, t. ex. utan sångartist, kan importerar och inspelningen kompletteras med t. ex. en svensk sångartist varefter gravering och pressning sker. I fråga om mer krävande musik är det vanligt att inspelningen och graveringen görs i Sverige och att pressningen utförs utomlands.

5.1.3 Produktionskostnader

Huvudproblemet när det gäller överföring på fonogram är för stor del av den mer kvalificerade musiken att inspelningskostnaderna är mycket höga. Dessutom är efterfrågan på den färdiga produkten liten. Till de fasta kostnaderna vid produktion av en grammofonskiva räknas i huvudsak exekutörsarvoden, teknikerarvoden m. m., lokalhyror, kostnader för band, notmaterial o. d., författar- och/eller översättningsarvode för mapptext samt gravering och framställning av pressmatris. Till de rörliga kostnaderna kan i huvudsak hänföras licensavgifter och pressningskostnader. Licensavgifterna utgår för s. k. skyddad musik t. o. m. 50 år efter tonsättarens död och betalas per LP-skiva med f. n. 8 % av skivans bruttopris med vissa avdrag för konvolutkostnader.

Av produktionskostnaderna är de som åsamkas i samband med inspelningen vanligtvis de största. Dessa kan emellertid variera kraftigt. Inspekningskostnadernas storlek är i huvudsak beroende av hur många

artister som engageras, vilken typ av musik inspelningen gäller och de krav som ställs på teknisk och musikalisk kvalitet. Vad gäller arvoden till artister kan t. ex. en inspelning med symfoniorkester, beroende på ovan nämnda faktorer, variera mellan 50 000 och 150 000 kr. Motsvarande arvode vid inspelning med en ensam pianist torde ligga mellan 3 000 och 5 000 kr.

Grammofonbolagen ingår genom sin organisation IFPI:s svenska grupp kollektivavtal med Svenska musikerförbundet om ersättning till de i inspelningarna deltagande musikerna (»grammofonavtalet»¹).

Inspeknings görs vanligen utanför musikernas ordinarie arbete och ingår inte som en del i det. Ett grammofonbolag som vill göra en inspelning hyr alltså orkestern under dess lediga tid. Sveriges Radio och Stockholms konsertförening har dock träffat avtal med resp. symfoniorkester som innebär att viss del av det ordinarie arbetet inkluderar inspekningsverksamhet.

För grammofonbolag eller andra institutioner, som t. ex. STIM och Sveriges Radio, vilka inte är medlemmar i IFPI:s svenska grupp gäller formellt inte avtalet med Svenska musikerförbundet, men tillämpas vanligen även i dessa fall.

Vissa väl etablerade artister underhandlar i många fall själva direkt med grammofonbolagen om ersättningen. Det förekommer också att sådana artister dessutom tillförsäkrar sig royalty per såld skiva. De skri-

¹ Enligt nu löpande avtal beräknas ersättningen fr. o. m. den 1 juni 1971 bl. a. enligt följande grunder. Vid inspeknings med mer än 20 man utgör ersättningen 100 kr. per man för de två första timmarna och därefter 25 kr. per man och påbörjad halvtimme. Vid inspeknings om högst 20 man utgår ersättning med 56: 50 kr. per man och titel vid en session om minst två titlar om högst fem minuters längd. Överskrider inspekningsstiden i detta fall vissa angivna tidströsklar utgår dock ersättning enligt andra grunder. Vid inspeknings av »seriös» musik skall konsertmästare, stämledare och förste blåsare erhålla 25 % tillägg på grundgaget, dock endast om engagerad orkester omfattar minst 20 man. För musiker som engageras med biinstrument utgår också vissa tillägg liksom till kapellmästare. Repetitioner betalas efter samma grunder som inspeknings. Efter särskild överenskommelse kan dock annan ersättning fastställas.

ver ofta kontrakt med grammofonbolaget och förbinder sig att under viss tid inte göra inspelning hos annat bolag.

Vi redovisar i det följande en ungefärlig kostnadskalkyl för en LP-skiva med orkestermusik. I kalkylen har förutsatts att inspelningen gäller ett standardverk som kräver relativt kort repetitionstid. Vidare förutsätts att orkestern har en standardbesättning och omfattar 80 musiker. Inspe­lingen antas ta tio timmar, fördelade på två femtimmarspass under två dagar. Också redigeringsarbetet antas ta tio timmar. Kalkylen grundar sig vidare på ett cirkapris i handeln om 25 kr, plus mervärdesskatt och en basproduktion om 1 200 exemplar. Av dessa antas 200 friexemplar reserveras för recension, reklam och liknande ändamål.

Kostnaderna skulle under ovan angivna förutsättningar belöpa sig till ca 76 000 kr. fördelade enligt nedanstående uppställning. I kalkylen är inte administrativa kostnader inräknade, ej heller allmänt redaktionella, lager- och bokföringskostnader. Om en fristående producent anlitas tillkommer ett arvode till denne om ca 2 500 kr.

Post	ca kr.
Lokalhyra (normal dagtid)	2 500
Arvoden till teknisk personal och hyra av inspelningsapparatur (inkl. redigeringskostnader)	2 500
Bandkostnader	500
Licenser	4 000
Nothyra	2 500
Musikerarvoden	52 000
Gravering, matrisering, pressning	5 000
Arvode för mapptext	1 000
Tryckning av mappar	4 000
Annonser	2 000
Summa	76 000

Med en försäljning om 1 000 exemplar i allmänna handeln med ett pris om 25 kronor per styck och med 35 % återförsäljar­rabatt blir intäkterna ca 16 000 kr. Det negativa saldot blir enligt denna kalkyl således ca 60 000 kr. Det bör i detta sammanhang anmärkas att svensk kvalificerad musik på grammofonskiva normalt röner ringa efterfrågan. En försäljning av en sådan produk-

tion i 1 000 exemplar anses god; i de flesta fall är den mindre. Sådan musik har vidare i regel varken efterfrågan eller någon kanal för distribution utom Sverige.

Den redovisade kalkylen avser en inspelning som kräver relativt många medverkande musiker. I exemplet svarar musikerarvodena för ca två tredjedelar av inspelningskostnaderna. Emellertid är kostnaderna inte endast beroende av antalet medverkande. Inspe­ling av ett nyskrivet verk av en modern tonsättare kan beräknas medföra två till tre gånger så höga kostnader som ett standardverk under i övrigt liknande förhållanden.

5.1.4 Helt kommersiell utgivning

På grund av att de stora bolagen är förbundna med utländska bolag och därigenom erhåller rätt att pressa skivor på licens eller importera delvis inspelade band eller exportera band etc. är det svårt att definiera vad som skall menas med en inhemsk produktion. Vidare förekommer det att inspelningsbolagen gör nypressningar av gamla inspelningar (t. ex. 78-varvsskivor).

IFPI:s svenska grupp har förtecknat skivor initierade av svenska inspelningsbolag, oavsett om t. ex. gravering skett utom landet. Nyproduktion av tidigare inspelad musik (t. ex. överföring av 78-varvsskivor till LP) inräknas. Nedan avses med »enhet» varje produktion samlad under en konvoluttitel. Har samma inspelningsmaterial använts för LP och EP räknas detta som två enheter. IFPI:s lista på utgivningar 1 april 1970–31 mars 1971 upptar 590 enheter (276 LP och 314 EP och singel). Av dessa kan ca 30 sägas gälla »seriös» musik (orkesterverk som symfonier, piano- och violinkonserter o. d., kammarmusik, romansång, körmusik och kyrkomusik). Antalet jazzskivor uppgår till ca 20. Listan kan dock inte antas vara helt fullständig då det gäller bolag utanför IFPI:s svenska grupp. Den del av utgivningen som hänför sig till bolag anslutna till IFPI:s svenska grupp redovisas i tabell 5.1.

Tabell 5.1. Skivutgivning 1.4.1970—31.3.1971 inom till IFPI:s svenska grupp anslutna gram-mofonbolag.

	Antal enheter	%
»Seriös» musik	18	4
Jazz	13	3
Övrigt	434	93
Summa	465	100

Huvudparten av inspelningsbolagens produktion är inriktad på musik som har en stor efterfrågan. Man kan då det gäller efterfrågan skilja på två typer av musik. Den första är ett ur försäljningssynpunkt beständigt sortiment med en relativt begränsad, men stabil, efterfrågan. Till denna typ av musik kan räknas klassisk musik, jazzmusik, »evergreens», folkmusik etc. Den andra typen är ett s. k. modesortiment där försäljningen av resp. skiva kan variera mycket kraftigt. Denna typ av musik har ofta karaktären av »färskvara». Den hör ofta ihop med »hit»-listor, radions svensktopp-program och liknande. Enligt uppgift består ca hälften av skivförsäljningen av sådan modemusik med snabb stegrad och snabbt avtagande efterfrågan.

Modemusiken upptar den största delen av gramfonbolagens produktion. Andra typer av musik är ofta ur lönsamhetssynpunkt mindre attraktiva. Det är sannolikt i första hand de stora bolagen som har möjlighet att satsa på sådana produktioner.

Den svenska skivproduktionen måste till större delen bäras ekonomiskt av försäljningen inom landet. Endast få svenska skivor säljs i någon större utsträckning på den internationella marknaden. Delvis beror detta på att de stora skivkatalogerna inte tar upp titlar från den »nationella» produktionen. Endast några få svenskproducerade skivor (eller skivor med svensk musik producerade utomlands) återfinns i dessa kataloger. I den mån de sprids utom Sverige är det ofta fråga om exemplar som skänks via Svenska institutet, STIM, Föreningen Svenska tonsättare eller på annat liknande sätt.

5.1.5 Subventionerad utgivning

Det förekommer att kommersiellt arbetande produktionsbolag satsar på angelägna produktioner som kan förutses bli förlustbringande. Det ligger dock i sakens natur att de kommersiella bolagen är obenägna att i sin verksamhet innefatta fonogram som inte kan antas komma att ge vinst.

Statligt och kommunalt stöd lämnas sedan länge åt estradmusiken. För fonogramproduktion har hittills lämnats sporadiska och blygsamma bidrag av allmänna medel. Genom Institutet för rikskonserter har emellertid början till ett statligt engagemang på fonogrammarknaden skett. Sedan länge förekommer att vissa intressenter inom musikområdet stöder inspelningsprojekt genom ekonomiska bidrag. Dessa bidrag kan lämnas i olika former.

Olika former av subventioner

Den vanligaste formen av subvention är att produktionen fram till färdigt band (dvs. i princip de tunga fasta kostnaderna) finansieras av en subventionerande part. Det medverkande gramfonbolaget tar sedan själv över produktionen och ansvarar för gravering, pressning och distribution. En annan form är att en subventionerande part finansierar hela produktionen. Därvid anlitas vanligen gramfonbolagens tjänster vad gäller teknisk utrustning vid inspelning, gravering och pressning samt i de flesta fall också distribution. Andra mer eller mindre vanliga former av subventioner är stödköp av gramfonskivor och att t. ex. musiker avstår från gage i samband med inspelningen. Även andra former förekommer, liksom bland- och mellanformer mellan de nämnda. Den avgjort största delen av ifrågavarande subventioner kan hänföras till någon av de förstnämnda formerna: samproduktion eller helt subventionerad produktion.

Detaljerna i fråga om kostnadsfördelning vid subventionerad produktion brukar regleras genom ett kontrakt som skrivs för varje enskild produktion. Subventioner har utom i några undantagsfall utgått som

punktstöd till vissa bestämda inspelningar. Skillnaderna mellan de två vanligast förekommande subventionsformerna kan i princip sägas bestå i att den subventionerade parten erhåller större kontroll i produktionsledet och större valfrihet i distributionsledet genom att helt finansiera produktionen. Totalt sett ställer sig också givetvis en helt subventionerad utgivning dyrare än en samproduktion. I gengäld erhåller den finansierade parten här intäkter från försäljningen. Vid samproduktion tillfaller dessa grammofonbolaget. (Grammofonbolaget har dock att avräkna royalty till den finansierande parten.) Helt subventionerade produktioner ges också ut på resp. subventionerande institutions eget skivmärke. (Egna skivmärken har t. ex. Sveriges Radio, Svenska tonsättares internationella musikbyrå – STIM – och Institutet för rikskonserter.) Samproduktioner ges regelmässigt ut på något av det medproducerande grammofonbolagets skivmärken.

Vilken subventionsform som är lämpligast avgörs i regel från fall till fall. Vid mycket dyra produktioner blir skillnaden mellan helt subventionerad produktion och samproduktion ringa. Det kan vara fördelaktigt att kunna kontrollera hela produktionskedjan med avseende på den tekniska kvalitet man önskar. En fördel är också att fritt kunna välja distributör. Detta är framför allt viktigt när det gäller lansering av en produktion på utländsk marknad. Nackdelar med en helt subventionerad produktion är för den subventionerande parten i första hand det betydligt större arbete som fordras för produktionen. Vid samproduktioner handhas denna vanligen helt av grammofonbolaget. Det gäller dock ej vid samproduktioner med STIM, Sveriges Radio och Institutet för rikskonserter.

I Sverige bedrivs subventionsverksamhet av nyss nämnt slag främst av tre institutioner. De är Svenska tonsättares internationella musikbyrå (STIM), Sveriges Radio och Institutet för rikskonserter (IRK). STIM och Sveriges Radio bedriver kontinuerligt och planmässigt sådan verksamhet (STIM sedan 1940-talet och Sveriges Radio sedan

slutet av 1950-talet). För IRK:s del har det hittills endast varit fråga om försöksverksamhet. En rad andra organisationer, föreningar, fonder, sällskap och liknande finansierar också grammofonskiveinspelningar. Dessa subventioner har dock nästan alltid varit av tillfällig natur och oftast hört samman med jubiléer, festivaler etc. I de flesta fall har också dessa subventioner samordnats med STIM:s eller Sveriges Radios stödverksamhet. Mellan Sveriges Radio, STIM och IRK förekommer också samarbete när det gäller subventioneringsverksamhet. STIM erhåller statsbidrag för informationsverksamhet rörande svensk musik. För budgetåret 1971/72 uppgår detta till 85 000 kr.

Mellan STIM och Sveriges Radio ingicks år 1965 ett samarbetsavtal om inspelning av populärmusik. Detta avtal har senare förnyats. De resurser som enligt hittills ingångna avtal ställts till förfogande beräknas räcka till år 1972 och då ha täckt inspelningar av populärmusik för uppskattningsvis 800 000 kr. (gager, studio- och inspelningskostnader inräknade).

STIM:s skivutgivning

Utgivning av grammofonskivor ingår i STIM:s huvudmål att sprida kunskap om svensk musik och svenska artister. Här sammanfaller inriktningen med Sveriges Radios. STIM har givit stöd åt fonogramproduktionen sedan 1940-talet. Omkring år 1965 tog skivutgivningsverksamheten fastare organisatorisk form bl. a. genom att en producenttjänst inrättades. Den största delen av STIM:s grammofonskiveproduktion har också tillkommit efter år 1965. Förutom det tidigare nämnda samarbetet med Sveriges Radio och IRK bedriver STIM också när det gäller stödverksamhet sporadiskt samarbete med en rad organisationer. Bland dessa är Hugo Alfvén-stiftelsen, Peterson-Berger-sällskapet och Föreningen Svenska tonsättare. STIM använder sig av båda de vanligaste subventionsformerna. I de flesta fallen rör det sig emellertid om samproduktion. Under 1960-talet har STIM del-

Tabell 5.2. STIM:s grammofonskiveproduktion under 1960-talet

	EP	LP
<i>Helt subventionerade produktioner</i>		
Svensk »seriös» musik		5
<i>Samproduktioner</i>		
Svensk »seriös» musik	4	27
Svensk jazz		7
Svensk populärmusik	45	25
Summa	49	64

tagit som subventionerande part i ca 110 produktioner (se tabell 5.2).

Inspelningarna består huvudsakligen av musik med svenska tonsättare. Man planerar enligt uppgift att öka inspelningarna av jazzmusik och »kvalificerad» popmusik under 1970-talet.

Ett programråd om tre personer, av vilka en representerar Sveriges Radio, beslutar om vilka verk som skall spelas in. Verksamheten går i grova drag ut på att täcka »luckor» i den svenska standardrepertoaren av musik som anses värdefull att ha tillgång till på fonogram.

De årliga kostnaderna för grammofonskiveproduktion varierar. De är bl. a. beroende av subventionstyp, inspelningarnas karaktär samt omfattningen av samarbetet med andra institutioner. STIM uppskattar de årliga kostnaderna för egen del till i genomsnitt ca 200 000 kr.

Sveriges Radios skivutgivning

Sveriges Radio finansierar i de flesta fall helt på egen hand de grammofonskiveproduktioner företaget engagerar sig i även om samproduktioner också förekommer. Produktionerna gäller dels överföringar till grammofonskivor av inspelningar gjorda för den reguljära programverksamheten, dels inspelningar enbart avsedda att ges ut på grammofonskiva.

Det är att märka att den ekonomiska projekteringen för Sveriges Radios del vilar på delvis annan grund än för övriga sub-

Tabell 5.3. Sveriges Radios grammofonskiveproduktion fr. o. m. år 1958 till juni 1970.

	EP	LP
<i>Helt subventionerade produktioner</i>		
Svensk »seriös» musik	15	12
Svensk folkmusik	12	8
Talskivor	10 ¹	17
Språkskivor	46	
Skivor med barnprogram	4	15
Skivor till gymnastik		4
<i>Samproduktioner</i>		
Svensk »seriös» musik	2	18
Svensk jazz		4
Summa	89	88

¹ 33 1/3 varv i minuten.

ventionerande institutioner. Företaget har omedelbar tillgång till lokaler, tekniker och teknisk utrustning för inspelningsverksamhet. Sveriges Radio förfogar även över en egen symfoniorkester. Väsentligt i detta sammanhang är också att Sveriges Radio genom att föra över en inspelning till skiva minskar sina direkta kostnader för att använda samma inspelning i radioprogram. Detta förhållande uppväger i hög grad de ekonomiska åtagandena vid subventioneringen av skivutgåvan.

Musikutgivningen på Sveriges Radios förlag gäller i första hand svensk musik och musik med svenska artister. I praktiken har man inriktat sig på utgivningar som ur kommersiell synpunkt inte är attraktiva. Företaget ger på sitt förlag också ut inspelningar av barnprogram och liknande vilka är mer lönsamma och i någon mån uppväger de dyrbara och förlustbringande inspelningarna. Enligt Sveriges Radios katalog över grammofonskiveproduktionen omfattade denna 177 skivor från år 1958 till juni 1970. Hälften var LP-utgåvor. Nära hälften (84) var musikskivor. Produktionen under den angivna perioden redovisas närmare i tabell 5.3.

IRK:s skivutgivning

Institutet för rikskonserters skivutgivning har tidigare berörts i avsnitt 3.3. Här skall

några kompletterande uppgifter ges.

Fonogramproduktionen vid Stiftelsen Institutet för rikskonserter, IRK, (och tidigare vid statens försöksverksamhet med rikskonserter, SFRK) har hittills endast gällt gramfonoskivor. Dessa ges ut under institutets skivmärke Expo Norr. Vid samproduktion med grammofonbolag ges samma inspelning också ut under någon av det samproducerande bolagets etiketter.

IRK:s skivutgivning är fortfarande att betrakta som försöksverksamhet. IRK vill med sin utgivning ge ett allmänt stöd åt svenskt musikiv genom att initiera, oftast producera samt helt eller delvis finansiera framställning av gramfonoskivor som inte annars kommer i produktion. Man har därmed exempelvis kunnat presentera avancerad nutida musik. Man har kunnat berika repertoaren av svensk musik på skiva och lancera svenska artister i svensk och internationell repertoar.

Det bör emellertid observeras att IRK:s skivutgåvor oftast inte syftat enbart till att göra musiken tillgänglig på fonogram. Utgivningen ingår vanligen som en integrerad del i institutets verksamhet i stort. Detta sker genom att produktionen inriktas på sådana utgivningar som ansluter till institutets programverksamhet, pedagogiska verksamhet eller informationsverksamhet. Skivorna kan också ha som (del)funktion att dokumentera inslag i programverksamheten (t. ex. beställningsverk).

Genom sin utgivning har IRK vidare haft möjligheter att förverkliga mål i fråga om teknisk kvalitet som gått utöver den reguljära utgivningens. Fram till år 1967 utfördes flertalet inspelningar i mono-teknik, med civilingenjör Stig Carlsson som teknisk producent. Institutet är emellertid i fråga om gravering, matrisering och pressning beroende av förefintliga resurser utanför institutet. Dessa kan nu inte ge en godtagbar teknisk kvalitet på mono-skivor. IRK:s produktion har därför efter hand helt gått över till stereo. Även i fråga om denna senare teknik har IRK (liksom övriga producenter med höga krav på teknisk kvalitet) haft svårigheter att inom landet få godtagbar

teknisk kvalitet. I vissa fall har man därför förlagt vissa delar av den avslutande tekniska produktionen utom landet.

Fram till den 30 juni 1971 har inom ramen för rikskonserterverksamheten utgivits 21 LP-skivor och 7 EP-skivor. Till stor del har det rört sig om inspelningar med musik av svenska tonsättare. Även utgivningar av utländsk musik, sakral musik och folkmusik har förekommit. Några av inspelningarna har gjorts i anslutning till konsertproduktioner. Andra har använts som läromedel i anslutning till skolkonserter. IRK har också använt fonogrammet som informationsmedel.

På några undantag när har IRK svarat för hela produktionen. I några fall har samproduktion med skivbolag förekommit. Då har i regel IRK svarat för kostnaderna fram t. o. m. inspelningen och det samproducerande bolaget för övriga kostnader. Även samarbete med STIM och Sveriges Radio har förekommit i några fall.

Inom institutets totala kostnadsram har normalt ca 200 000 kr. anslagits åt fonogramverksamheten under senare år. Intäkterna från försäljningen av gramfonoskivor uppgick budgetåren 1968/69 och 1969/70 till vardera ca 12 500 kr. Intäkterna under budgetåren 1970/71 och 1971/72 beräknas uppgå till ca 40 000 kr. resp. ca 200 000 kr.

I Institutets för rikskonserter nuvarande organisation ingår tre avdelningar. Dessa är programavdelningen, den administrativa avdelningen och informationsavdelningen. Produktionen av fonogram sker inom en fonogramsektion, som administrativt är inordnad under informationsavdelningen. Fr. o. m. den 1 juli 1970 förfogade institutet över en speciell fonogramproducent med uppgift att verkställa produktioner. För sådana uppgifter anlitas även frilansproducenter och produktionspersonal hos företag med vilka IRK samverkar. Repertoarråd och samordnande instans är en fonogramkommitté bestående av fyra tjänstemän vid institutet.

Skivproduktioner kan beställas av andra avdelningar inom institutet på de senares

egen budget. Det kan här t. ex. vara fråga om skivor som i huvudsak är avsedda att fungera som läromedel och som således i första hand kan vara en angelägenhet för läromedelsavdelningen.

Distributionen av IRK:s fonogram har hittills skett genom försäljning via postorder, i detaljhandeln, vid konserter samt genom friexemplardistribution, främst via informationsavdelningen. Av distributionsformerna är postorderförsäljningen den viktigaste.

IRK har nyligen startat en skivklubb, kallad Caprice. För en årsavgift om 50 kr. erhåller medlemmarna fyra LP-skivor per post. Priset inkluderar porto och mervärdesskatt. Skivorna kommer i första hand att omfatta svensk musik och/eller svenska artister. Skivorna ingår i IRK:s ordinarie produktion vilket möjliggör det låga priset. Skivklubben belastas i princip nämligen endast de rörliga kostnader som följer med den ytterligare upplaga som framställs för skivklubbens medlemmar. Samtliga utgåvor som ingår i skivklubbens utbud kommer att säljas även genom IRK:s andra distributionsvägar och till där gängse pris. Medlemmarna i skivklubben erhåller 20 % rabatt på ordinarie pris på alla skivor i IRK:s katalog.

Priset på reguljära LP-skivor är 15 kr. och LP-express – snabbutgivning och reportage med lägre krav på teknisk kvalitet än de reguljära skivorna – 10 kr. EP-skivor betingar ett pris av 6 kr. Till dessa priser kommer mervärdesskatt och postförskottsavgift. (Album med flera än en skiva betingar högre pris än de ovan angivna.)

Följande nettopriser tillämpas vid försäljning till detaljhandeln: ordinarie LP som inte är samproducerad med annat bolag 10 kr.; LP-express 7 kr. och EP-skivor 4 kr. Det pris som köparen får betala i detaljhandeln varierar kraftigt. Det är vidare att märka att samproducerade skivor distribueras till detaljhandeln under annan etikett än Expo Norr av det samproducerande bolaget och att sådana produktioner i regel är betydligt dyrare i detaljhandeln än i den av IRK organiserade postorderförsäljningen.

Direktförsäljning vid konserter har visat sig vara en mycket effektiv – men olönsam och svåradministrerad – distributionsform. Institutet avser emellertid att ytterligare söka utveckla denna form av försäljning, bl. a. därför att man med den når en delvis annan publik än med de övriga försäljningsvägarna. Priserna vid direktförsäljningen vid konserter är desamma som de, som tillämpas vid postorderförsäljning, bortsett från postförskottsavgiften.

I fråga om friexemplarsdistributionen bör påpekas att – eftersom Expo Norr-skivorna oftast produceras med informationsbehovet som ett av de grundläggande motiven – användningen av dessa skivor som rent informationsmaterial är av mycket stor betydelse.

Övriga subventionskällor

Det synes inte möjligt att ge en fullständig redovisning av den skivproduktion som helt eller delvis subventionerats av enskilda eller av institutioner som exempelvis Peterson-Berger-sällskapet och Hugo Alfvén-stiftelsen. Sådana subventioner är som tidigare nämnts av sporadisk natur och förekommer i en rad skilda former. En ytterligare svårighet att få en tillförlitlig bild av dessa subventioners omfattning är att det av tillgängliga skivförteckningar inte med säkerhet framgår huruvida samproduktion förekommit.

Subventionernas inriktning

I Svensk skivförteckning för åren 1964–1968 finns 317 musikskivor förtecknade. Förteckningen upptar svensk musik och musik med svenska artister (se avsnitt 5.2.3). Av dessa skivor är 76 (ca 24 %) subventionerade eller producerade i samarbete med en från det utgivande bolaget fristående instans. Det bör betonas att den angivna siffran är behäftad med betydande osäkerhet. Att en utgivning är subventionerad kan inte antas alltid framgå av förteckningen. Vidare är arten av det i förteckningen markerade samarbetet oklar och sannolikt skiftande från fall till fall. Vidare kan hävdas

att en del utgivningar – framför allt av små, tillfälliga skivbolag – skulle kunna betecknas som en form av subventionering. Den senare typen av utgivning har emellertid inte räknats som subventionerad. Slutligen bör påpekas att materialet avser förhållandena några år tillbaka i tiden. Såväl Sveriges Radio som STIM uppger att deras engagemang i skivproduktion ökat under senare år.

Av de 76 skivor i Svensk skivförteckning som räknats som subventionerade hänför sig 34 till Sveriges Radio, 17 till STIM, 14 till nuvarande Institutet för rikskonserter och 22 till övriga subventionerande instanser. (Genom att ett antal produktioner tillkommit i samarbete mellan subventionerande parter överstiger summan 76.)

Av de som subventionerade betraktade skivorna innehåller 25 (ca 33 %) orkestermusik, 16 (ca 21 %) kammarmusik inkl. piano- och orgelmusik, 18 (ca 24 %) vokalmusik, 7 (ca 9 %) elektronisk musik, 4 (ca 5 %) jazzmusik och 6 (ca 8 %) folkmusik. Av skivorna med vokalmusik innehåller 11 sånger, 5 körverk och 2 operamusik.

Sammanställningen tyder på att framför allt utgivning av orkestermusik varit föremål för subvention under den angivna tidsperioden. Däremot saknas nästan helt operamusik som utgör en betydande del av den kommersiella skivutgivningen. Den gjorda sammanställningen måste emellertid tas med vissa reservationer. Musiken är i några fall svår att klassificera och i många fall innehåller skivorna en blandad repertoar.

Samtliga utom två av de subventionerade skivorna med elektronisk musik innehåller kompositioner av svenska tonsättare. På jazzskivorna medverkar svenska musiker. Av folkmusikskivorna upptar fyra utländsk musik med utländska exekutörer. (Dessa skivor är registrerade i Svensk skivförteckning trots att varken musik eller musiker är inhemska.) På de övriga skivorna dominerar svensk musik med svenska musiker. 52 skivor hänför sig till denna kategori. På en skiva utför en svensk artist utländsk musik och på fem skivor exekverar svenska

musiker utländsk musik. Det är dock att märka att skivor med såväl svensk som utländsk musik räknats till gruppen med svensk musik.

5.2 Fonogramutbudet i Sverige

5.2.1 Inhemskt – utländskt

En stor del – troligen långt över hälften – av de skivor som saluförs i Sverige importerar. Enligt Grammofonleverantörernas förening har enbart de fyra största distributionsbolagen ca 25 000 enheter (konvoluttitlar) i lager och skivorna saluförs på sammanlagt ca 365 olika etiketter. Trots detta påfallande rika utbud är det i Sverige saluförda sortimentet selektivt till karaktären. Det är nämligen bara en del av den mycket omfattande världsproduktionen som importerar. De stora internationella företagen inom grammofonskivebranschen utbjuder sin produktion enligt följande huvudprinciper: För de första produktioner som saluförs i alla länder med dotterbolag eller generalagenter (produkter av internationellt intresse); för de andra produktioner som saluförs inom vissa länder (produkter av begränsat internationellt intresse); för de tredje produktioner som endast saluförs i ett land (produkter med nationellt intresse).

Ett internationellt grammofonbolag som har dotterbolag eller generalagent i landet saluför vanligen alla skivor i den första kategorin, några i den andra, och sådana i den tredje kategorin som nästan uteslutande är producerade i Sverige. Svensk musik på skiva kan sägas tillhöra produkter av den tredje kategorin. Exempelvis den wienklassiska repertoaren och internationellt kända s. k. pop-grupperns repertoar kan sägas tillhöra den första kategorin.

Även inom Skandinavien existerar en nationell repertoar, kanske främst när det gäller den mer krävande musiken. Moderna verk av t. ex. finska och norska tonsättare utbjuds ofta endast i resp. hemland.

Fonogram från inspelningsbolag som saknar generalagent i Sverige når endast sporadiskt svenska köpare. Sveriges Radio upp-

ger att ca 40 % av företagens årliga inköp av fonogram görs från utlandet. Ungefär 10 % skulle kunna beställas via generalagent i Sverige men väntetiden blir oftast lång, varför direktbeställningar görs i stället. På Sveriges Radio har man uppfattningen att endast produktioner från västeuropa och USA är någorlunda väl företrädade via generalagenter i Sverige.

De fyra stora distributionsbolagen uppger tillsammans täcka ca 90 % av den svenska marknaden. Av dessa bolags ca 365 skivmärken svarar 20 à 30 för ca 70 % av marknaden. Direktimport och beställningar vid sidan av generalagenternas import skulle i så fall vara av begränsad omfattning. Av den totala försäljningen av fonogram i landet uppges ca hälften gälla importerade fonogram, och av STIM:s inkasseringar för utförandeesättningen består ca 80 % av icke svensk musik. (Importen av grammofonskivor – exkl. språkskivor – uppgick år 1969 till ca 34 milj. kr.)

5.2.2 Utvecklingen under 1960-talet

Utvecklingen på den svenska grammofonskivemarknaden har i stort sett följt den internationella trenden. När LP-skivorna introducerades under 1950-talets första år ökade den totala försäljningen. Då bandspelaren började tas i mer allmänt bruk och radions musikprogram utökades, inträdde en stagnation. Under den första hälften av 1960-talet låg den årliga försäljningen utan större variationer kring 50 milj. kr.¹ Efter år 1965 (då den särskilda försäljningsskatten på grammofonskivor avskaffades) har en kontinuerlig och kraftig ökning av försäljning ägt rum. År 1967 uppgick försäljningen till ca 100 milj. kr., år 1969 till ca 165 milj. kr. och 1970 till ca 200 milj. kr.

Under första delen av 1960-talet såldes årligen omkring 5 milj. grammofonskivor. År 1960 föll ca en femtedel av försäljningen på LP-skivor. Utvecklingen har inneburit en stark ökning av försäljningen av denna skivtyp, medan den sammanlagda försäljningen av EP- och singleskivor nådde sin topp år 1967 och sedan dess visat en nedåtgående

tendens. År 1970 såldes drygt 10 milj. grammofonskivor. Av dessa var ca 6 milj. LP-skivor.

Distributionsbolagen gör inte någon indelning av olika musikgenrer. Enligt uppgift från Grammofonleverantörernas förening svarar dock den s. k. popmusiken för ca 60–65 % av den totala försäljningen och den klassiska musiken för ca 10 %.

Någon uppskattning av hur stor försäljningen av tonband (färdiginspelade spolar) är har inte varit möjlig att erhålla. Den mot slutet av 1960-talet inledda försäljningen av kassettband uppskattas dock under 1970 till ca 10 % av försäljningsvärdet för grammofonskivor.

5.2.3 Svenska tonkonstnärer på fonogram

På grund av den bristfälliga katalogiseringen och dokumentationen av fonogramutgivningen i landet är det inte möjligt att detaljerat redogöra för den hittillsvarande utgivningens inriktning. Det är därför heller inte möjligt att annat än i tämligen allmänna termer beskriva de svenska tonkonstnärernas representation på fonogram.

Generellt kan sägas att det finns ett stort material med musik av svenska tonsättare som inte är tillgängligt på fonogram. I fråga om de utövande musikerna kan en rad svenska operasångare, pianister, stråkkvartetter, symfoniorkestrar och körer höras på fonogram. Inte sällan har inspelningarna tillkommit med stöd från Sveriges Radio, STIM, Institutet för rikskonserter och andra subventionerande instanser. Emellertid är många framstående svenska artister helt orepresenterade eller obetydligt representerade på fonogram. Inom pop- och underhållningssektorerna är förhållandena gynnsammare än inom sektorer med ett sämre marknadsunderlag.

En relativt fullständig förteckning över i marknaden tillgängliga EP- och LP-skivor samt tonband med kvalificerad musik av svenska tonsättare finns i »Svensk ton på

¹ Uppgifterna i detta avsnitt avser de till Grammofonleverantörernas förening anslutna bolagen.

skiva och band».¹ I 1970 års utgåva av denna publikation är 119 tonsättare förtecknade. Av dessa är 50 representerade på endast ett fonogram. (Då samma inspelning föreligger på såväl skiva som band eller på såväl EP- som LP-skiva har detta räknats som ett fonogram.) Av tonsättarna i förteckningen är vidare 23 företrädna på två fonogram och 20 på mellan tre och fem. På tio fonogram eller fler är 15 tonsättare representerade.

De mest företrädna tonsättarna är Hugo Alfvén (32), Wilhelm Peterson-Berger och Wilhelm Stenhammar (vardera 23), Lars-Erik Larsson (18) och Ture Rangström (16). På mellan 10 och 15 fonogram förekommer verk av Franz Berwald, Karl-Birger Blomdahl, Sven-Eric Bäck, Maurice Karkoff, Erland von Koch, Ingvar Lidholm, Oskar Lindberg, J. H. Roman, Hilding Rosenberg och Emil Sjögren.

Det är att märka att förteckningen inte ger en rättvisande bild av tonsättarnas representation på skiva och band. Förteckningen avser – som nyss nämnts – det antal skivor och/eller band på vilka tonsättarnas verk förekommer. Ingen skillnad har gjorts mellan fall då en tonsättare förekommer med ett mindre verk (exempelvis en sång) tillsammans med en eller flera andra tonsättare på ett fonogram och fall då fonogrammet i sin helhet upptar ett större verk eller ett flertal mindre. Någon hänsyn till omfånget av resp. tonsättares samlade produktion har heller inte tagits. Några vittgående slutsatser av materialet kan därför inte dras. Det förefaller dock som om den äldre generationen 1900-talstonsättares verk är relativt väl tillgodosedda i förhållande till den äldre musiken och verk av den yngsta generationen.

Svensk skivförteckning² upptar grammo-fonskivor med svensk musik (inkl. folkmusik) med svenska och utländska artister (inkl. jazzmusiker). Lättare musik och pop-musik ingår inte. I förteckningen ingår också svenska artister som deltar i utländska ensembler samt återutgivningar på LP-skivor av äldre svenska 78-varvsskivor.

I Svensk skivförteckning för åren 1964–

1968 finns 317 EP- och LP-skivor med musik registrerade. (Det är att märka att förteckningen för vissa skivmärken börjar tidigare än år 1964.) Av skivorna innehåller 64 stycken (ca 20 %) jazzmusik, 14 stycken (ca 4 %) folkmusik och 9 stycken (ca 3 %) elektronisk musik. På huvudparten av jazz- och folkmusikskivorna medverkar svenska artister, i fråga om jazz inte sällan tillsammans med utländska musiker. Skivorna med elektronisk musik upptar i huvudsak kompositioner av svenska tonsättare.

Av de 230 skivor som inte ingår i de tre nyss nämnda grupperna innehåller 139 stycken (ca 60 %) svensk musik med svenska artister. Svensk musik med enbart utländska artister finns på 14 skivor (ca 6 %). Antalet skivor med enbart utländsk musik men med svenska artister är 77 (ca 33 %). Sammanlagt innehåller alltså 153 skivor (ca 66 %) svensk musik. För ungefär 65 av dessa är det fråga om sånger och körverk. Svenska artister medverkar sammanlagt på 292 skivor (ca 93 %). Att observera är dock att skivorna räknats till grupperna med svensk musik i de fall ett verk av en svensk tonsättare förekommer på en skiva med blandad svensk och utländsk repertoar. Vidare har de skivor som har både svenska och utländska artister som medverkande räknats till grupperna med svenska musiker. På ca 30 av de förtecknade skivorna ingår en enstaka svensk operaartist i en övrigt helt utländsk ensemble.

Av intresse i detta sammanhang är hur skivorna fördelar sig på svenska och utländska bolag. På grund av den nära anknytningen mellan vissa i Sverige verksamma bolag och utländska koncerner är det emellertid svårt att bestämma vilka skivor som skall hänföras till de svenska och vilka som skall räknas som utländska. Antalet skivor som i förteckningen särskilt anges utgivna av utländska bolag eller eljest kan anses ha en begränsad anknytning till den

¹ Utges av STIM:s informationscentral för svensk musik.

² Åhlén, Carl-Gunnar: Svensk skivförteckning 1964–66 och Svensk skivförteckning 1967–68, Svensk tidskrift för musikforskning årgång 50 (1968) resp. årgång 51 (1969).

svenska marknaden är 52, dvs. ca 16 % av de i förteckningen registrerade skivorna. Av dessa är sex jazzskivor på vilka, med ett undantag, svenska musiker medverkar. Av de övriga skivorna innehåller elva musik av svenska tonsättare, varav fyra verk av J. M. Kraus och tre av Franz Berwald. På dessa skivor utförs musiken med ett undantag helt av utländska artister. Övriga 35 skivor upptar utländsk musik med svenska musiker. I det alldeles övervägande antalet fall är det fråga om operaartister (30 skivo:). Dessa skivor är i stort sett de samma som de, på vilka en enstaka svensk operaartist nyss angivits medverka i en i övrigt helt utländsk ensemble.

Vi har ovan utgått från förteckningar över musik som finns tillgänglig på fonogram. Nu följer en exemplifiering av betydande svenska kompositörer och musikverk som *inte* är representerade på fonogram.¹

Svensk musik från tiden före år 1700 kan sägas endast ha strövis aktualitet för fonogramproduktion. 1700-talstonsättaren J. H. Roman är företrädd på fonogram, men många av hans vokala verk finns inte tillgängliga. Johan Gottfrid Berwald, Per Brant och J. M. Kraus har skrivit intressanta verk som inte finns inspelade.

Från 1800-talet är kompositörer som Adolf Fredrik Lindblad och Johan Fredrik Berwald obetydligt företrädda på fonogram.

Av den svenska nationalromantikens **konst saknas verk som t. ex. Hugo Alfvéns femte symfoni, Wilhelm Peterson-Bergers symfoni Sunnanfärd, många av Ture Rangströms romanser och Wilhelm Stenhammars första pianokonsert.** Natanael Berg är helt orepresenterad på skiva. Kurt Atterberg är relativt väl företrädd men varken den fjärde eller den sjätte symfonin finns att tillgå på fonogram.

Av mindre kända kompositörer från tiden omkring det senaste sekelskiftet är exempelvis Jacob Adolf Häggs symfoni, Knut Håkansons orkesterverk Lomjanguten, Harald Fryklöfs violinsonat och en del av Henning Mankells pianokompositioner inte inspelade. Adolf Wiklunds andra pianokonsert har aldrig förts över till fonogram. Hans

första pianokonsert har bara funnits på 78-varvsskiva.

Även musik av nu verksamma tonsättare saknas i stor utsträckning på fonogram. Hilding Rosenberg har hittills komponerat sju symfonier och tolv stråkkvartetter. En del av dessa har inte spelats in; inte heller hans instrumentalkonserter för resp. piano, violin (två stycken) eller altviolin.

Nedan ges exempel på andra musikverk från senare tid som inte finns tillgängliga på fonogram.

Carl-Olof Anderberg: orkesterverk; Erik Blomberg: orkesterverk; Karl-Birger Blomdahl: symfoni nr 2; Laci Boldemann: symfoni nr 1, Notturmo, tre sånger för sopran och orkester; Sten Broman: symfonier; Sven-Erik Bäck: violinkonsert; Csaba Deak: kamarmusik; Hans Eklund: symfonier, kamarmusik; Gunnar de Frumerie: klarinettkonsert, Variationer för piano och orkester, sånger; Werner Wolf Glaser: orkesterverk; Björn Wilho Hallberg: Aspiration för orkester; Sven-Eric Johanson: Fotia, Vagues m. fl. orkesterverk; Maurice Karkoff: instrumentalkonserter; Bernhard Lilja: sånger; Bo Linde: orkesterverk, violinkonsert; Torbjörn Lundquist: orkesterverk; Siegfried Naumann: Il canticò del sole för två soloröster, blandad kör och orkester; Torsten Nilsson: kyrkomusik; Gösta Nystroem: Sinfonia tramontana; Moses Pergament: Den judiska sången för solister, blandad kör och orkester, instrumentalkonserter, kamarmusik; Allan Pettersson: symfonier, Barfotasånger; Yngve Sköld: orkesterverk; Valdemar Söderholm: kyrkomusik; Torsten Sörenson: kyrkomusik; Dag Wirén: instrumentalkonserter.

Det är komplicerat och dyrbart att spela in operor och svenska operaverk har i hög grad försummats då det gäller inspelningar. Verk som saknas är t. ex. Wilhelm Peterson-Bergers Arnljot, Karl-Birger Blomdahls Anlara (denna opera har tidigare spelats in, men utgåvan är inte längre tillgänglig) och Lars-Johan Werles Resan.

¹ Sammanställningen är gjord av musikkritikern Åke Brandel.

5.2.4 Fonogramarkiv

Allmänt

Relativt snabbt efter det att fonografen uppfunnits och den första ljudinspelningen var ett faktum, kom man att inse ljudupptagningarnas värde som kulturdokument. Redan år 1899 inrättades i Wien ett fonogramarkiv vid Akademie der Wissenschaften. I Paris grundades Phonotèque Nationale år 1911. Året därpå inrättades i Köpenhamn Statens Arkiv for historiske Film og Stemmer. Det danska initiativet uppmärksammades i Sverige men ledde inte till inrättandet av en svensk motsvarighet. Frågan diskuterades i pressen vid flera tillfällen därefter. Det var dock först år 1955, som grunden till det nuvarande nationalfonoteket vid kungl. biblioteket lades. Svenskt visarkiv, som samlar och utför inspelningar av svensk folkmusik, sång och instrumentalmusik, grundades år 1951. Den 1 juli 1970 förstatligades detta. Vid Sveriges Radio har ett grammofonarkiv växt fram successivt sedan 1920-talet. Av dessa tre arkiv är Sveriges Radios totalt sett det största.

Som framgår av avsnitt 4.6 arbetar dataarkiveringskommittén med vissa frågor som sammanhänger med arkiveringen av fonogram.

Sveriges Radios grammofonarkiv

Sveriges Radio har dels ett inspelningsarkiv där arkivering av programproduktion sker (ca 20 % av produktionen), dels ett grammofonarkiv med samlingar av grammofonskivor, band, fonografcyllindrar och pianorullar.

Sveriges Radios grammofonarkiv omfattar ca 420 000 grammofonskivor (varav ca 130 000 78-varvsskivor), ca 1 000 fonografcyllindrar och ca 1 000 rullar för självspelande pianon (juni 1971). För sändningsändamål kopieras ofta skivor till band för att kunna säkerställa god sändningskvalitet. Den ökande användningen av fonogram i framför allt ljudradion gör att arkivets årliga tillväxt är stor. Den årliga nyanskaffningen av grammofonskivor ligger nu på ca 24 000

exemplar. Av dessa beställs ca 40 % från utlandet efter kataloger och grammofontidskrifter. Resten köps från skivproducenter inom landet, som varje vecka lämnar skivor till påseende. Av den svenska produktionen av grammofonskivor köps praktiskt taget 100 % medan ungefär 60 % av den tillgängliga utländska produktionen som går att bevaka via kataloger och tidskrifter anskaffas. Beslut om vad som skall anskaffas till grammofonarkivet fattas i samråd med de olika produktionsavdelningarna.

Normalt finns flera exemplar av en och samma skiva. Ett exemplar är reserverat för enbart sändning. Som ovan nämnts förs skivor över till band för att undvika hack och knaster vid utsändning. Sveriges Radios grammofonarkiv har inte någon speciell inriktning på någon speciell typ av musik e. d. vilket är fallet med t. ex. nationalfonoteket och svenskt visarkiv (se nedan). Arkivet är inte offentligt. Det är endast avsett för Sveriges Radios egna behov. Personalen omfattade den 1 juli 1971 37 heltidsanställda och en halvtidsanställd.

Nationalfonoteket

Av riksbibliotekarie Uno Willers år 1955 gjorda sonderingar i syfte att skapa ett ljudarkiv efter utländsk förebild resulterade i att de flesta svenska grammofonproducenter förklarade sig villiga att kostnadsfritt leverera ett exemplar av varje skiva till nationalfonoteket. Verksamheten började dock inte på allvar förrän år 1958. När nationalfonotekets nuvarande lokaler i kungl. biblioteket invigdes år 1962 knöts en assistenttjänst till avdelningen. Samlingarna omfattade då ca 7 000 skivor. Sedan 1962 har samlingarna snabbt växt och den 1 juli 1970 omfattade samlingarna ca 100 000 grammofonskivor (varav ca 80 000 78-varvsskivor), drygt 1 000 fonografrullar, ca 6 000 band samt ca 300 rullar till självspelande pianon.

Personalen uppgick i juni 1971 till en heltidsanställd tillförordnad chef, tre deltidanställda katalogisörer samt två deltidanställda skrivbiträden.

Nationalfonoteket är knutet till kungl.

biblioteket. Dess uppgifter bör ses som en utvidgning av detta biblioteks ställning som nationalbibliotek. Fonoteket har till uppgift att arkivera allt ljudmaterial av svenskt intresse. Med »svenskt intresse» avses varje inspelning som har någon anknytning till Sverige, oavsett om inspelningen skett inom eller utom landet. Det inkomna materialet skall göras tillgängligt för forskare, vilket bl. a. innebär att inspelningarna skall katalogiseras och kunna avlyssnas i fonoteket. Viss kopieringsverksamhet bedrivs också. Nationalfonoteket bedriver även egen inspelningsverksamhet som omfattar intervjuer med framträdande svenskar. Delar av detta på band inspelade material publiceras i nationalfonotekets och kungl. bibliotekets skivserie »Svenska Röster», varav hittills utkommit tre nummer (juni 1971). Som ett led i fonotekets inventeringsarbete får ses arbetet på en svensk nationaldiskografi, dvs. en förteckning över alla inspelade skivor parallell med Svensk bokförteckning.

Till skillnad från vad som är förhållandet i de flesta europeiska länder existerar det inte någon lagstadgad skyldighet för producenterna att leverera inspelningar till fonoteket. Leveranserna grundar sig på en frivillig överenskommelse mellan producenterna och fonoteket. Enligt överenskommelsen skall ett exemplar av varje inspelning av svenskt intresse levereras. Nationalfonoteket uppger dock att detta arrangemang har en klar tendens att försämrats. Luckorna i leveranserna har blivit större. Därmed krävs en ökad kontroll. Svårigheter uppstår bl. a. genom att nya produktionsbolag tillkommer årligen. Ofta har dessa företag en mycket kort livslängd. Resultatet kan bli, att när en producent väl spårats upp, är företaget redan nedlagt, eller, vanligare förekommande, har den pressade skivupplagan tagit slut och fonoteket blir utan exemplar.

Ett visst samarbete mellan nationalfonoteket och grammofonarkivet vid Sveriges Radio sker. Arkiven utväxlar bandkopior av äldre skivmaterial som endera arkivet saknar. Sveriges Radios grammofonarkiv överlämnar sina överflödiga 78-varvsskivor till nationalfonoteket. Grammofonarkivet för-

ser vidare nationalfonoteket med katalogkort över den svenska repertoaren.

Svenskt visarkiv

I samband med att Stiftelsen Svenskt visarkiv år 1970 omorganiserades till en statlig institution ställdes detta i Stockholm belägna arkiv och ortnamnsarkivet i Uppsala, dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala samt dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund under en gemensam styrelse. I denna organisation inordnades fr. o. m. den 1 juli 1971 också dialekt- och ortnamnsarkivet i Umeå. Institutet för ortsnamn- och dialektforskning i Göteborg står utanför organisationen. Detta instituts ställning är f. n. under utredning.

De i myndigheten dialekt- och ortnamnsarkiven samt svenskt visarkiv ingående arkiven har en i förhållande till den gemensamma styrelsen jämförelsevis självständig ställning. Till varje arkiv är knutet en rådgivande nämnd.

Svenskt visarkiv är inriktat på svenska visor och svensk folkmusik, såväl vokal som instrumental. Förutom egna inspelningar görs inventeringar i olika arkiv o. d. Visarkivet har nu den största samlingen svensk folkmusik i landet. Materialet består så gott som uteslutande av bandupptagningar. Det omfattar ca 7 500 musikinslag (juni 1971). Ungefär hälften är vokalmusik och hälften instrumentalmusik. På grund av materialets unika karaktär håller man f. n. på att kopiera hela materialet. Kopiorna förvaras i riksarkivet.

Tanken att ge ut ett representativt urval av materialet på grammofonskiva har funnits länge, bl. a. med tanke på dess värde för undervisningsändamål. Utgivning av LP-skivor planeras. Arkivet undersöker f. n. de förvaltningstekniska och juridiska problem som är förknippade med en sådan utgivning.

En av arkivets tjänstemän har till särskild uppgift att handha fonoteket, inkl. inspelningsverksamheten. Därtill kommer tidvis vissa extra medarbetare.

Svenska tonsättares internationella musikbyrå (STIM) har ett arkiv med bl. a. original av notmaterial, deponerade av svenska tonsättare. STIM har också en samling band och grammofonskivor med verk av svenska tonsättare och exekutörer. Det huvudsakliga syftet med samlingarna är att genom STIM:s informationscentral bidra till informationen om svensk musik och svenska musiker. Materialet är tillgängligt för allmänheten.

STIM:s samlingar omfattar bl. a. ca 500 grammofonskivor med svensk seriös musik och jazz, vilket är en nära nog fullständig samling av vad som finns på grammofonskiva på området sedan LP-skivor började tillverkas i början på 1950-talet och en samling 78-varvsskivor till ett antal av ungefär 500. Man har även ett bandarkiv med bl. a. ljudupptagningar av musik som sänts i radio och TV (ca 1 500 program). Man spelar in alla originalverk av svensk »seriös» musik som sänds i radio och TV.

Musikhistoriska museet har en ganska omfattande samling grammofonskivor för forskning och pedagogiskt bruk och för användning i utställningssammanhang. Skivsamlingen omfattar ca 3 700 skivor med tonvikt på västerländsk konstmusik före år 1830 i stilhistoriskt medvetna inspelningar, folkmusik och utomeuropeisk musik. Museet har också samlingar av tonband och andra typer av fonogram. Museet bedriver viss egen inspelningsverksamhet och ger även ut skivor i samarbete med bl. a. Sveriges Radio.

Kungl. Musikaliska akademiens bibliotek är ett av Europas största musikbibliotek. Det omfattar bl. a. ca 600 000 nummer musikalier, ca 40 000 volymer böcker och tidskrifter samt ca 18 000 brev. Där finns också flera betydande handskriftsamlingar. Något fonogramarkiv existerar inte men biblioteket har för avsikt att så snart lokalfrågan kunnat ordnas även erbjuda möjlighet till avlyssning av skivor och band.

Förutom vid de nämnda arkiven bevaras ljudande material vid vissa forsknings- och

utbildningsinstitutioner samt vid vissa konsertinstitutioner som spelar in och arkiverar konsertframföranden.

5.3 Distribution

5.3.1 Grossistled

Fyra stora distributionsbolag svarar för ca 90 % av den totala värdemässiga omsättningen av fonogram i landet. Tre av dessa bolag är samtidigt inspelningsbolag nämligen CBS-Cupol AB, Grammofon AB Electra och EMI Svenska AB. Det fjärde, Grammofonleverantörernas distributionscentral, ägs gemensamt av fem inspelningsbolag nämligen Karusell Grammofon AB, AB Knäppupp, Metronome Records AB, AB Philips-Sonora och Sonet Grammofon AB. Produktion och distribution är således nära sammankopplade.

Inspelningsbolagen ger ut sina produktioner under egna skivmärken (skivetiketter). Genom generalagentavtal eller koncernförhållanden kan inspelningsbolagen (distributionsbolagen) föra ytterligare en rad skivmärken. De svenska distributionsbolagen lagerför därför grammofonskivor av olika ursprung: skivor med i landet inspelad musik, skivor som importerats och skivor med utländska inspelningar som pressats på licens i Sverige under det utländska bolagets skivmärke eller på eget skivmärke. Samma inspelning kan därför återfinnas på olika skivmärken.

De fyra stora distributionsbolagen är medlemmar i Grammofonleverantörernas förening, en av Sveriges grossistförbunds branschorganisationer. Föreningen representerar inspelningsbolagen/distributionsbolagen i deras gemensamma uppträdande gentemot bl. a. återförsäljare och myndigheter. En väsentlig uppgift i föreningens verksamhet består i att upprätta gemensamma försäljningsvillkor till återförsäljarna.¹

¹ Vid försäljning av fonogram till återförsäljarna tillämpar medlemmarna i Grammofonleverantörernas förening rekommenderade försäljningspriser exkl. skatt minus 33 % rabatt till alla köpare. Utöver grundrabatter lämnas årsbonus baserad på vederbörande detaljhandlares totalinköp under året. Fram t. o. m. år 1965

De fyra nämnda distributionsbolagen distribuerar även fonogram åt inspelningsbolag som står utanför svenska gruppen av the International Federation of the Phonographic Industries (IFPI). Uppskattningsvis lagerför vart och ett av de fyra distributionsbolagen produktioner för ca sju till åtta mindre svenska inspelningsbolag. De övriga mindre svenska inspelningsbolagen handhar vanligen själva sin distribution. I vissa fall har de av Grammofonleverantörernas förening vägrats att använda föreningens distributionsnät.

Enligt uppgift från Grammofonleverantörernas förening lagerförde år 1970 de fyra stora distributionsbolagen 365 skivetiketter (CBS-Cupol 76, Electra 64, EMI 96 och Grammofonleverantörernas distributionscentral 129 etiketter).

Vart och ett av de fyra nämnda distributionsbolagen har enligt Grammofonleverantörernas förening totalt ca 6 000 till 7 000 skivtitlar i lager.

5.3.2 Detaljhandel

De förändringar i detaljhandelsstruktur som pågått de senaste decennierna har också påverkat grammofonskivemarknaden. Framväxten av stora varuhus, köpcentra och stormarknader har minskat antalet specialaffärer. År 1958 beräknade statens pris- och kartellnämnd att antalet återförsäljare av grammofonskivor var ca 800. Försäljningen skedde då dels från specialiserade skivbutiker, dels från musikaffärer och dels från butiker av karaktären bok-, pappers- och radiohandel. Till år 1970 har enligt uppgift

varierade bonusen mellan 1 och 10 % och avsåg då inköp mellan 60 000 och 2 300 000 kr. Det genomsnittliga uttaget låg på 2 till 3 % beroende på att flertalet detaljhandlare gjorde inköp till så små belopp att de inte var berättigade till bonus. År 1966 skärptes bonusbestämmelserna och bonus utgår numera med högst 5 %. Grammofonleverantörernas förening fastställer även betalnings- och leveransvillkor, kvantitetsrabatter vid köp av hela förpackningar, expeditionsavgifter för små leveranser samt bidrag till annonsering m. m. Tidigare hade återförsäljarna returrätt men denna borttogs i slutet av 1950-talet och numera gör återförsäljaren endast köp i fast räkning. (Av Institutet för rikskonserter tillämpade priser framgår av avsnitt 5.1.5).

från Grammofonleverantörernas förening antalet återförsäljare minskat till mellan 400 och 500. Vidare har, på några undantag när, de specialiserade skivbutikerna avvecklats. Allt mindre vanliga blir också de renodlade musikaffärerna. Radiohandeln upphörde i stor utsträckning med att sälja grammofonskivor när televisionsapparater mera allmänt började saluföras. Skivförsäljningen har i stället till stor del övertagits av butiker med blandat sortiment, dvs. varuhus (år 1969 stod dessa för ca 27 % av den totala omsättningen), stormarknader och liknande. För den i landet nyligen inledda försäljningen av kassettband räknar man inom branschen med att en helt ny försäljningskanal skall öppnas, nämligen bensinstationer (kassettbandsspelare antas bli vanligt förekommande i bilar).

Den ovan beskrivna förändringen i detaljhandelsledet har också lett till att möjligheterna att provspela grammofonskivor har minskat. Grammofonskivorna säljs i stället tillsammans med andra varor i varuhusens och stormarknadernas självköpssortiment. Den branschkunniga personalen för grammofonskivförsäljning har därmed minskat. Möjligheterna att få råd och upplysningar om grammofonskivor i samband med köpet är alltså mindre än tidigare. Kunden är därför ofta endast hänvisad till den information som finns på skivomslaget (i många fall på främmande språk).

Lönsamheten vad gäller fonogramförsäljning är svår att uppskatta på grund av att försäljningen i så hög grad är kombinerad med andra varusortiment. Lönsamheten varierar också med den typ av musik fonogrammen innehåller. Den populära schlager- och popmusiken med oftast mycket kort omloppstid är mera lönsam än mer kvalificerad musik där lageromsättningstiden hos såväl leverantör som detaljhandel är relativt lång med åtföljande stora ränte- och lagerkostnader.

5.3.3 Postorderförsäljning

Den mest betydande kanalen för distribution av fonogram vid sidan av den reguljära de-

taljhandeln är postorderförsäljningen. Den största representanten för denna distributionsform i Sverige på den privata sektorn är Concert Hall i Helsingborg, en förgrening av ett internationellt företag som arbetar med egna inspelningar och nypressningar av andra bolags utgåvor av framför allt »seriös» musik. Förutom Concert Hall finns ett större företag av samma karaktär, nämligen Svenska skivklubben i Stockholm som saluför i den reguljära marknaden förekommande skivmärken och som så gott som uteslutande lagerför en populär repertoar. Förutom de här nämnda företagen arbetar också bl. a. bokförlaget Det Bästa med grammofoonskivedistribution per postorder. Denna har dock en något annan karaktär genom att man här arbetar med engångserbudanden med album av en viss typ av musik till särskilda målgrupper.

Den sammanlagda årliga omsättningen för de tre ovan nämnda skivklubbarna kan uppskattas till minst storleksordningen sju milj. kr.

Concert Hall är en skivklubb som förvärvar medlemmar genom direktreklam, huvudsakligen gruppkorsband till hushållen. Två typer av medlemskap finns, ett för seriös musik och ett för populärmusik. Medlemskapet innebär att man abonnerar på en nyinspelad »månadens skiva». Denna presenteras i ett programblad som medlemmen erhåller månatligen och vari också presenteras ett flertal alternativa nyinspelningar. Concert Halls försäljning utgörs till ca 90 % av 30 centimeters LP-skivor med »seriös» musik. Utvecklingen beskriver en kraftig ökning sedan starten i början av 1960-talet och en stagnation mot slutet. Antalet aktiva medlemmar var år 1970 omkring 52 000.

Svenska skivklubben förvärvar medlemmar genom annonsering. Medlemskap erhålls vid första inköpet men medlemmen förbinder sig ej att köpa ett visst antal skivor. Information ges genom annonsering och till aktiva medlemmar skickas kataloger och liknande. Svenska skivklubben uppger sig ha ca 200 000 medlemmar av vilka 10 000 betraktas som aktiva. Vid sidan av postorderförsäljningen förekommer också viss butiks-

försäljning från företagets lokaler i Stockholm.

Det Bästa erbjuder musik av en populär art med samlingstitlar som »Musik för miljoner», »Operettens underbara värld», och »Stämningssmusik».

Som tidigare nämnts använder även Institutet för rikskonserter postorderförsäljning som en distributionsform för sina fonogram.

5.4 Pris på fonogram

Enligt en utredning utförd av statens pris- och kartellnämnd¹ år 1965 visade grammofoonskivebranschen i leverantörsledet upp en mycket enhetlig bild vad gäller priser och rabatter. De leverantörer som stod utanför Grammofoonleverantörernas förening anslöt sig nära till föreningens priser och rabatter.

I fråga om detaljhandelsledet fann pris- och kartellnämnden att de i butikerna tillämpade priserna genomsnittligt låg under riktpriserna. Sedan styckeskatten på grammofoonskivor avvecklats den 1 juli 1965 låg butiker med provspelningsmöjligheter i genomsnitt ca 3 % under riktpriserna, butiker utan provspelningsmöjlighet i genomsnitt ca 9 % under riktpriserna.

En jämförelse mellan åren 1958 och 1970 visar att priserna på LP- och EP-skivor i huvudsak är oförändrade. År 1958 var typriktpriserna 24 eller 27 kr. för LP-skivor med populärmusik och 29 kr. för LP-skivor med mer kvalificerad musik inkl. den dåvarande styckeskatten om 3 kr. År 1965 visade priserna på LP-skivor en spridning på mellan 10 och 40 kr. Försäljningen var dock starkt koncentrerad till prisklasserna 28 kr. för LP-skivor med populärmusik och 30 kr. för LP-skivor med mer kvalificerad musik, styckeskatt inräknad. Ett resultat av att styckeskatten på grammofoonskivor avskaffades år 1965 i samband med en höjning av omsättningsskatten blev att priserna på EP- och LP-skivor sjönk med mellan 6 och 8 %. De två mest förekommande prislägena var ca 26 kr. för en LP-skiva med populärmusik och ca 28 kr. för en LP-skiva med mer kvalificerad musik (inkl. omsättningsskatt).

¹ Pris- och kartellfrågor 1965:10

Tabell 5.4. Försäljning i olika pristyper år 1969.

Källa: Grammofonleverantörernas förening.

Pristyp	Pris inkl. mervärdesskatt	Försäljning i milj. exemplar	Omsättning inkl. mervärdesskatt i milj. kr.	% av försäljningsvärdet
Budget (LP)	ca 13 kr.	ca 1,0	ca 12	8
Lågpriis (LP)	» 18 »	» 1,5	» 27	16
Standard (LP)	» 27 »	» 3,0	» 81	49
Artist (LP)	» 30 »	» 0,4	» 12	8
EP	» 12 »	» 0,5	» 6	4
Single	» 7 »	» 3,6	» 26	15
Summa		ca 10,0	ca 164	100

Kännetecknande för utvecklingen under senare delen av 1960-talet har varit en ökad prisspridning på LP-skivor. En bidragande orsak härtill är att grammofonbolagen i större omfattning saluför nypressningar av gamla inspelningar. Sådana LP-skivor ligger i regel i de lägsta prisklasserna. Försäljningen av lågpriisskivor har ökat. Detta har sannolikt inneburit att skivklubbarna inte längre kan konkurrera lika effektivt som tidigare med annan detaljhandel.

Tabell 5.4 visar de vanligast förekommande prisgrupperna år 1969. Någon uppdelning i prisklasser mellan populärmusik och mer kvalificerad musik har inte varit möjlig att erhålla.

Av de i avsnitt 5.3.3 nämnda skivklubbarna är Svenska skivklubben inriktad på de i den övriga marknaden normalt förekommande skivmärkena. Efter skattereformen år 1965 kom klubbens priser att i genomsnitt ligga 15 % under riktpiserna. Då Concert Hall har egna inspelningar är det svårt att göra prisjämförelser med andra distributionsformer.

I detta sammanhang bör erinras om att Institutet för rikskonsorter per postorder i vissa fall säljer inspelningar under sin etikett (Expo Norr) till betydligt lägre pris än vad samma inspelning under annan etikett betingar i allmänna handeln (se avsnitt 5.1.5).

5.5 Fonogramapparatur

Uppspelningsapparatur för fonogram består vanligen av radiogrammofon, bandspelare

eller hela s. k. (stereo)anläggningar bestående av en förstärkare, en (stereo)skivspelare, en radiodel (s. k. tuner) och en eller flera högtalare.

Försäljningsvärdet i leverantörsledet till detaljist av radioapparater och radiogrammofoner visade en tillbakagång under perioden 1956–1968.¹ För skivspelare och bandspelare skedde en ökning under perioden. Försäljningen av stereoförstärkare ökade kraftigt under senare delen av 1960-talet. Försäljningen i leverantörsledet år 1968 framgår av tabell 5.5.

I fråga om försäljningen till detaljhandeln av stereoförstärkare och tuners, skivspelare och bandspelare visade den av pris- och kartellnämnden gjorda undersökningen att denna i hög grad är koncentrerad till ett fåtal

Tabell 5.5. Leverantörsförsäljningen av stereoförstärkare, tuners, skivspelare och bandspelare år 1968.

Källa: Pris- och kartellfrågor 1969: 7.

Varuslag	Försäljning	
	Antal (ca)	Värde (ca) i milj. kr.
Stereoförstärkare	75 000	46,8*
Tuner	2 000	0,5
Skivspelare	169 000	33,0
Bandspelare	142 000	56,0

* Exkl. värdet av försålda högtalare. Försäljningsvärdet för stereoförstärkare och högtalare uppskattades på branschhåll till ca 72 milj. kr.

¹ Uppgifterna i detta avsnitt är hämtade från en undersökning utförd av statens pris- och kartellnämnd (Färg-TV i radiobranschen. Pris- och kartellfrågor 1969: 7).

företag. När det gäller stereoförstärkare och tuners svarade år 1968 de tre största leverantörsföretagen tillsammans för 77 % av försäljningsvärdet till detaljisterna. De sex största företagen svarade tillsammans för 90 %. Motsvarande andelar var för skivspelare 58 resp. 81 % och för bandspelare 66 resp. 79 %.

Den tekniska utvecklingen och den moderna produktionstekniken medför att samma slag av apparater ofta är likvärdiga även när de tillverkats på skilda håll. Detta förhållande accentueras ytterligare av den koncentrationsprocess som pågår samt det tekniska samarbete som förekommer mellan olika tillverkare, såväl inom landet som utomlands. Komplicerade komponenter – ofta patentskyddade – tillverkas vid ett fåtal fabriker och flertalet apparattillverkare är beroende av att köpa delar från andra tillverkare.

Standardiseringen och de långa serier som härigenom möjliggjorts i produktionen medför givetvis en rationalisering och ett förbilligande av tillverkningen. Vid marknadsföringen av produkterna syns emellertid andra faktorer bestämma utvecklingen. De relativt enhetliga apparaterna i samma serie, med samma chassi, tekniska utrustning och prestanda, förses ofta med för funktionen oväsentliga ändringar för olika märkesnamn och modellbeteckningar samt säljs genom separata försäljningsorganisationer.

Den trend mot allt färre produktionsenheter och mot tillverkning av allt mer likartade produkter som enligt pris- och kartellnämndens undersökning kännetecknade radio- och TV-branschen under 1960-talet motsvades inte av en likartad begränsning av sortimentet. Tabell 5.6 visar antalet märken och modeller för stereoförstärkare, tuners, skivspelare och bandspelare i den svenska marknaden år 1968. Därav framgår att antalet märken och modeller är stort.

I detta sammanhang bör nämnas att staten numera är engagerad i ljudåtergivningss-industrin. Ett dotterbolag till Statsföretag AB – AB Sonab – tillverkar bl. a. högtalare.

Tabell 5.6. Antal märken och modeller av stereoförstärkare, tuners, skivspelare och bandspelare i den svenska marknaden år 1968. Källa: Pris- och kartellfrågor 1969: 7.

Varuslag	Antal märken	Antal modeller
Stereoförstärkare	44	94
Tuner	15	17
Skivspelare	40	139
Bandspelare	39	164

6.1 Kanaler till konsumenten

6.1.1 Detaljhandel

Det totala antalet detaljister har som redan påpekats minskat under de senaste tio åren. Detaljistledet har också ändrat karaktär så tillvida att fonogramförsäljningen i allt större omfattning kommit att ske i självbetjäningbutiker tillsammans med andra varor varvid rådgivning, information och provspelningsmöjligheter i stor utsträckning försvunnit.

Det är förmodligen endast i de tre största städerna samt i några universitetsstäder som det i dag finns fullsorterade grammofonskiveaffärer. En avgörande orsak till detta förhållande är sannolikt de mycket olika lönsamhetslägena för olika typer av musik. Lättare schlager- och populärmusik med låg lageromsättningstid sprids lättare till återförsäljare än den mer krävande musiken med dess långa lageromsättningstid med åtföljande ränte- och lagerkostnader. Återförsäljarna köper, som tidigare påpekats, i fast räkning och någon returrätt existerar inte.

Enligt en utredning som Grammofonleverantörernas förening låtit utföra är försäljningen av grammofonskivor per invånare betydligt lägre på mindre orter än i större. Nedanstående uppställning redovisar den totala värdemässiga försäljningen i fem orter år 1969 samt försäljningen per invånare. Av tabellen framgår att drygt 25 % av den totala försäljningen i landet föll inom Stor-Stockholmområdet.

Tabell 6.1. Total försäljning och försäljning per capita i vissa orter och i hela landet av grammofonskivor år 1969.

Källa: Grammofonleverantörernas förening.

Ort	Total försäljning (1 000 kr.)	Försäljning per capita i kr.
Stor-Stockholm	45 000	30: 80
Örebro	2 900	17: 10
Växjö	1 350	10: 50
Eslöv	360	7: 70
Lindesberg	234	4: 90
Hela Sverige	164 000	20: 50

Orsakerna till att försäljningen av grammofonskivor per invånare är lägre på mindre orter är säkerligen flera. De har berörts tidigare. I de mindre orterna saknas ofta butiker och där sådana finns är sortimentet troligen i de flesta fall mycket begränsat.

6.1.2 Postorderförsäljning

Av de tidigare nämnda skivklubbarna har Concert Hall givit besked om sin medlemsstruktur. Enligt företagets egna undersökningar är invånare i storstäder överrepresenterade bland Concert Halls medlemmar. Undersökningarna tyder vidare på att det finns en övervikt av personer med hög utbildning, särskilt i företagets skivklubb för seriös musik.

6.1.3 Bibliotek

Kommunernas insatser på det kulturella området har under senare år successivt ökat. Den största delen av kommunernas kulturanslag faller på biblioteken. Dessa får alltså karaktären av kulturcentra. Vid sidan om bokutlåning anordnas t. ex. konserter, föreläsningar och uppläsningar. Fonogram finns ofta för avlyssning och/eller hemlån och på sina håll finns även bildkonst att låna hem. Biblioteken strävar numera ofta att fungera som allsidiga serviceorgan för kulturprodukter. Servicen erbjuds i regel utan avgift, dvs. subventioneras med allmänna medel.

Bibliotekens musikavdelningar är en relativt ny företeelse: de äldsta torde inte vara mer än ett par decennier gamla. Början var ofta mycket blygsam med endast ett fåtal skivor. Utvecklingen har dock varit snabb under 1960-talet och i dag finns det ett hundratal bibliotek med musikavdelning. (En stimulerande verkan, bl. a. vid inrättande av musikavdelningar, är det statliga punktbidrag som utgår till bibliotek vid startande av nya aktiviteter.) Enligt uppgifter från biblioteken är lokalbrist det främsta hindret att ge fonogramservice. Vid nybyggnad planerar man emellertid numera för musikavdelningar. Även brist på för uppgiften sakkunnig personal har verkat hindrande för biblioteken att ge fonogramservice.

Folkbibliotekens fonogramservice består i att allmänheten ges möjlighet att avlyssna fonogrammen på biblioteket eller att låna hem fonogrammen. Många bibliotek kombinerar givetvis dessa möjligheter. För avlyssning på bibliotek har man oftast inrett särskilda lyssnarrum med högtalare eller hörlursystem varigenom flera personer i samma rum samtidigt kan avlyssna var sitt musikverk. I en del fall finns båda dessa möjligheter.

Det förekommer att bibliotek i stället för att låna ut grammofonskivor spelar av dessa på band för utlåning. Därigenom får skivorna avsevärt större livslängd. Detta förfaringssätt har möjliggjorts genom avtal med STIM och svenska gruppen av the International Federation of the Phonographic In-

dustries (IFPI). Biblioteket betalar en avgift av 200 kr. per år till vardera organisationen för denna rätt.

Vid eventuella skador på bandet kan en ny avspelning göras till samma band. Förfaringssättet är förenat med vissa extra kostnader såsom inköp av band och apparatur samt arbetstid för den personal som gör avspelningarna. Det finns också risk för kvalitetsförsämring vid överspelning från skiva till band. Med fullgod apparatur bör dock kvalitetsförsämringen inte vara nämnvärd.

De flesta bibliotek synes dock vara eniga om att den bästa fonogramservicen ges om det finns möjlighet att avlyssna fonogrammen på biblioteken. Förutsättningarna är att det finns ändamålsenliga lokaler samt för ändamålet utbildad personal. Vad gäller den senare frågan har utredningen rörande utbildningen av bibliotekspersonal i sitt förslag till utbildnings- och studieplaner för bibliotekarier bl. a. upptagit information om och handhavande av ljudband och grammofonskivor (Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik, SOU 1969: 57). Utredningen föreslår också att folkbibliotekarieutbildningens avslutande termin skall kunna ägnas åt en fördjupningskurs särskilt anpassad för kommande verksamhet inom musikbibliotek.

Fram till år 1970 fanns inte någon central inköpsenhet för fonogram. Bibliotekspersonalen gjorde själv upp förslag om fonograminköp med hjälp av skivkataloger och recensioner. Från den 1 februari 1970 existerar emellertid en central inköps- och distributionsenhet. Bibliotekstjänst AB i Lund, som sedan länge svarat för sambindning och katalogisering av böcker, viss service på publikationssidan samt produktion av inredning och övrigt biblioteksmaterial, byggde då ut sin verksamhet till att omfatta även musiksidan. Den service Bibliotekstjänst härvid ger har stora likheter med den som lämnas i fråga om böcker; biblioteken erbjuds att prenumerera på s. k. G-servicelistor där en samling skivor presenteras och kommenteras. De enskilda biblioteken kan från detta urval beställa skivor med tillhörande kata-

logkort. Bibliotekstjänst handhar sedan den 1 mars 1971 själv den fysiska distributionen av såväl skivor som katalogkort.

Urvalet på G-listorna bestäms av en kommitté, som huvudsakligen består av bibliotekarier med kunskaper inom det musikaliska fältet. Kommittén eftersträvar vid sitt urval att täcka in all musik – oavsett genre – som kan sägas vara konstnärligt värdefull. Biblioteken har också möjlighet att genom Bibliotekstjänst beställa sådana skivor som inte finns upptagna på listorna.

Listorna utsänds tio gånger per år och sammanlagt har fram t. o. m. år 1970 ca 850 skivor presenterats på detta sätt. Under år 1971 räknar man med att kunna erbjuda ytterligare 600 titlar. Vid sidan om denna kontinuerliga verksamhet har Bibliotekstjänst sammanställt en standardurvalslista omfattande ungefär 530 titlar enligt följande indelning: 230 klassisk musik, 220 pop, jazz, blues och annan folkmusik, 20 andliga sånger, 20 talskivor, 25 barnskivor och 15 övrigt. Detta urval finns i lager och vänder sig främst till de bibliotek som skall starta med fonogramservice och därför bygga upp ett skivsortiment.

Bibliotekstjänst uppskattar att man svarar för ca 80 % av bibliotekens skivförsörjning. Totalt har 114 abonnenter anslutit sig, av vilka 104 är kommunala bibliotek och de övriga skol- och försvarsbibliotek, AV-centraler etc. Det är huvudsakligen de större kommunernas bibliotek som är knutna till abonnemangssystemet; endast ett fåtal av de större och medelstora städernas bibliotek står utanför. Däremot är ett förhållandevis mycket litet antal av de mindre kommunernas bibliotek anslutna. Om dessa bibliotek har fonogramverksamhet är den vanligtvis så obetydlig att det inte lönar sig att betala den årliga abonnemangskostnaden. Man vänder sig i stället till den reguljära detaljhandeln. Dessa förhållanden belyses i tabell 6.2.

Det torde framför allt vara den urvalservice som Bibliotekstjänst erbjuder och det förenklade och förbilligade katalogiseringsförfarandet som fått biblioteken att utnyttja den centrala servicen. Skivorna erhål-

Tabell 6.2. Antal kommuner i olika storleksklasser och antal kommuner med bibliotek som utnyttjar Bibliotekstjänsts G-service. Uppgifterna avser år 1970.

Källa: Bibliotekstjänst AB.

Kommunstorlek (antal invånare)	Totala antalet kommuner	Antalet abonnenter bland kom- munerna
upp till 8 000	542	21
8 000—14 999	84	25
15 000—19 999	28	10
20 000—29 999	24	16
30 000—39 999	18	13
40 000—49 999	4	2
50 000—99 999	16	13
100 000 och mer	4	4
Summa	720	104

les däremot inte billigare; den tioprocentiga rabatt man erhåller torde således inte överstiga den man kunnat få i reguljär handel. Bibliotekstjänst finansierar verksamheten dels med de inkomster man får via skillnaden i de rabatter man erhåller från producenterna och de man erbjuder biblioteken dels med abonnemangsavgifter och avgifter för katalogkortet. Abonnemangsavgifterna är länkade till kommunernas befolkningsunderlag och varierar mellan 1 000 och 250 kr. per år.

6.1.4 Skola

Inom det allmänna skolväsendet finns i dag ingen central inköpsenhet för fonogram. Användningen av fonogram varierar mellan olika läroanstalter. Uppspelningsapparat för skiva eller band har varje skola tillgång till och fonogram användes allmänt i utbildningen. Genom Svenska kommunförbundets AV-centraler och skolöverstyrelsens centraler för pedagogiska hjälpmedel får skolorna band med inspelade program. Dessa centraler producerar inga program utan utför och distribuerar kopior av band. De nämnda centralerna arbetar inte med grammofonskivor. Det förekommer i stället att skolorna samarbetar med bibliotekens musikavdelningar där man dels kan låna grammofonskivor, dels kan erhålla band med avspelningar från skivor.

Läromedelsförlagen producerar i allt större omfattning fonogram. Ca 90 % av dessa är tonband och omkring 5 % kassetband. Utbildningsförlaget Liber producerar för närvarande några hundra titlar varje år. Upplagorna på varje titel är några hundra exemplar. Förlaget har endast producerat ett par grammofonskivor. Man räknar med att utvecklingen skall gå mot produktion av allt fler kassetband allteftersom skolorna får uppspelningsapparat för sådana. Produktionerna är av i huvudsak två slag, nämligen ljudband (ljudband till stillfilm) och språkband.

Förutom de här redovisade kanalerna för anskaffning av fonogram anlitar skolorna detaljhandeln. Efter vad Svenska kommunförbundet erfarit är det ofta svårt att inköpa fonogram på grund av att detaljhandeln på många orter är dåligt sorterad samt att beställningar ofta är besvärliga och tidskrävande. Vid anskaffning av fonogram med musikslag är också bristen på information och rådgivning påtaglig.

En särskild svårighet när det gäller fonogram med musikillustrationer är bristen på fonogram, som är avsedda eller lämpade som läromedel. Enligt den nya läroplanen för grundskolan avser man att stärka de praktiskt-estetiska ämnens ställning och integrera dem mera med övriga ämnen. När det gäller musikämnet framhålls, att det har beröring med de flesta andra ämnen. Ämnen som historia, geografi, samhällskunskap skall kunna kombineras med illustrationer om musikens och konstens utveckling inom de berörda områdena. Som ovan framhållits är bristen på härför avpassade fonogram besvärande. Emellertid har Institutet för rikskonserter på försök producerat fonogram som informations- och läromedel. Dessa är försedda med kommentarer vilka är av stor vikt i pedagogiska sammanhang. Från skolans håll menar man vidare att det är väsentligt att pedagogisk expertis anlitas vid planering och redigering av fonogram som skall användas som läromedel.

Institutet för Rikskonserter vars verksamhet till stor del är inriktad på skolkonserter producerar program där fonogram kan ingå

som hjälpmedel. Skolorna får efter en beställningslista ange vilka program de önskar och till institutet knutna projektgrupper arbetar sedan ut paketprogram där olika delar kan ingå, exempelvis konsertprogram, diabler, radioprogram och fonogram.

Frågor sammanhängande med etermediernas roll i utbildningen utreds f. n. bl. a. av kommittén för tv och radio i utbildningen (TRU) och 1969 års radioutredning. TRU framhåller i sitt betänkande Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen (SOU 1971: 36) att möjligheterna att inom skolväsendet begagna sig av direktmottagning via etern i hög grad begränsas av schematekniska svårigheter. Program som produceras för användning i bandad form har i allt större utsträckning kommit att ingå i läromedelspaket där de integrerats med andra medier. Detta har också lett till att inslagen av tv och radio kan ges en annan utformning och mer begränsat omfång än de traditionella »programmen». TRU räknar med att »det så småningom blir nödvändigt med en successiv nedskärning av eterdistributionen av utbudet inom skolväsendet. Skolväsendets behov och tv och radio skulle då till stor del fyllas av läromedelspaket med inslag av tv och radio i bandad form» (SOU 1971: 36, s. 57). Detta förutsätter naturligtvis att skolorna förfogar över uppspelningsapparat.

6.1.5 Studieförbund

Det moderna bildningsarbetet bland vuxna bygger i stor utsträckning på grupparbete. Det präglas av en strävan att åstadkomma aktivitet bland deltagarna. Utvecklingen inom studieförbunden har dels inneburit, att studielitteraturen försetts med mera aktivitetssuppgifter, diskussionsfrågor, illustrationer och utrymme för anteckningar, dels att studielitteraturen i allt fler sammanhang kombinerats med olika slag av tekniska hjälpmedel (bildband, ljudband, stillfilmer, overheadsatsar, blädderblock och i begränsad utsträckning också grammofonskivor). Allt vanligare under senare år har de s. k. inlärningsstudios blivit. Dessa har hittills framför allt använts i språkstudierna.

När det gäller fonogram har ljudbandet kommit att dominera som hjälpmedel. På praktiskt taget varje ort och inom flertalet studiecirkel finns det möjlighet att använda bandspelare. Skälen till att bandspelaren kommit att användas framför grammfonen är i huvudsak två. Det första är att bandspelaren är lättransportabel och enkel att sköta rent tekniskt. Den är dessutom oöm och är relativt okänslig för eventuella felmanövrer. Det andra skälet är att bandspelaren redan från början kom att betraktas som ett mycket praktiskt arbetsredskap. Det berodde inte minst på att det mycket snart kom centralt producerade ljudband och stillfilmer. En del av dessa var avsedda att användas som upplysning och propaganda om studiemöjligheter etc. och andra var avsedda att användas som komplettering till cirkelarnas studiematerial.

Grammofonskivan används endast sparsamt i bildningsarbetet och när den kommer till användning gäller det praktiskt taget uteslutande musikåtergivning. Antalet studiecirkel som ägnar sig åt att lyssna till och samtala om musik är dock få och visar proportionellt en tillbakagång. Strävanden att få utövande musikcirkel att kombinera utövandet med musiklyssning har inte haft någon större framgång, och i de fall detta sker är inslagen oftast inspelade på band. En grammofonanläggning med markant bättre ljudåtergivning är dyr och bör vara stationär. Båda dessa omständigheter är ett hinder för studieförbunden som försöker utnyttja både apparater och lokaler så allsidigt som möjligt.

Så vitt kan bedömas är det inte realistiskt att räkna med någon anmärkningsvärd ökning av antalet musiklyssnarcirkel och då kommer troligen inte heller antalet grammofonanläggningar att öka i någon påfallande grad. Allt tyder på att studieförbunden för överskådlig tid kommer att lita till ljudbandet och bandspelaren.

6.1.6 Konsumentinformation

Fonogram

Som framgår av kapitel 5 är fonogrammarknaden svåröverskådlig. På det stora antal

skivmärken som finns på den svenska marknaden kan en och samma inspelning (varmed här avses leden fram till matriseringsfärdigt band), dels finnas utgiven på olika etiketter inom ett och samma företag och land, dels av olika men sinsemellan förbundna utgivare i olika länder. Vanligt är också att en inspelning på ett skivmärke med världsomfattande distribution endast saluförs inom vissa länder i distributionsnätet, då vanligen det land där inspelningen är gjord. Typfall för det sistnämnda förhållandet är att flertalet inspelningar av svensk musik, som saluförs på internationella skivmärken, trots detta vanligen återfinns endast i svensk detaljhandel.

Några offentligt deklarerade regler för lagerhållningens omfattning och tidslängd saknas inom fonogrambranschen. Varje större bolag har en internationell katalog men alla där upptagna inspelningar saluförs inte på samtliga nationella marknader. Vilka inspelningar som skall saluföras på den nationella marknaden avgör bolagets lokalrepresentanter. Nationella huvudkataloger förekommer i USA (Schwann), Storbritannien (The Gramophone), Västtyskland (Bielefelder Katalog) och Frankrike (Disques), vilka samtliga ger periodiskt återkommande överblicker över den aktuella repertoaren inom resp. marknadsområden. Även de svenska konsumenterna blir när det gäller information hänvisad till någon av dessa kataloger vilkas nationella relevans för svenskt vidkommande som ovan framgått är diskutabel. Förutom kataloger kan konsumenten hämta viss vägledning från artiklar om fonogram, tonsättare och artister samt reklambroschyrer och annonser.

Sedan några år publiceras fortlöpande två förteckningar som partiellt täcker fonogramutgivningen av speciellt svenskt intresse. Den ena, Svensk ton på skiva och band, publiceras av STIM och upptar inspelningar med verk av svenska tonsättare, samt ett urval populärmusik och jazzmusik. Den andra, Svensk skivförteckning, publiceras i Svensk tidskrift för musikkforskning och upptar hittills utgivningen under åren 1964–1968 av svensk musik (inklusive folk-

musik) med svenska och utländska artister (inklusive jazzmusiker). På grund av det omfattande materialet har lättare musik och pop-musik tills vidare uteslutits. Vidare ingår svenska artister, som deltar i utländska ensembler (operasångare, jazzmusiker) samt återutgivningarna på LP av äldre 78-varvsskivor. Bägge förteckningarna täcker följaktligen bara en del av det totala fonogramutbudet i landet. De har heller inte någon större spridning bland konsumenterna. I fråga om kassetter finns i handeln en fullständig publikation över svensk musik.

Någon kontinuerlig övervakning av nya inspelningar sker inte. Informationen består främst av recensioner i fackpress (tidskrifter som Musikrevy, Musikkultur, Svensk tidskrift för musikforskning och Biblioteksbladet) och i dagspress. Denna konsumentupplysning är dock mestadels sporadisk och någon samordning existerar inte varför någon täckning av hela fältet aldrig kommer till stånd. Dessutom har fackpressen en mycket begränsad räckvidd. (Musikrevys upplaga är exempelvis ca 7 000 exemplar.)

Sveriges Radio bedriver ingen kontinuerlig form av konsumentupplysning kring fonogram. Informationen kan sägas bestå i att fonogram spelas och annonseras i radio. Vissa program tar sporadiskt upp nya inspelningar men någon kontinuerlig bevakning och bedömning av nyproduktion förekommer inte.

Den information som lämnas via detaljhandeln har minskat i och med fonogramdistributionen i allt högre grad övertas av varuhus och andra typer av »självservice»-affärer där sakkunnig personal och uppspelningsmöjligheter vanligen saknas.

Göran Nylöf framhåller i en uppsats¹ att informationsspridningen om musik, musikevenemang och musikverksamhet är selektiv till förmån för högre utbildade. Personer med högre utbildning är sannolikt mer intresserade av att läsa fackpress och därmed även t. ex. tidskrifter om musik, än lågutbildade. Kulturartiklar i dagspress, recensioner etc. är ofta skrivna på ett språk som förstås bäst av de högutbildade. För dessa kan denna form av informationsspridning ha en mycket stor betydelse för kontaktmöjligheterna med musik.

Samtidigt utestängs en mängd människor, som inte har samma möjligheter att tillgodogöra sig en sådan text. På detta sätt skulle alltså personer med högre utbildning dels få mera information om möjligheter till musikaktiviteter än lågutbildade och dessutom i högre grad stimuleras till att söka upp det befintliga musikutbudet.

Sammanfattningsvis kan sägas att någon effektiv konsumentupplysning inte existerar beträffande fonogram och att marknaden är kvantitativt så omfattande att inte ens fackfolk förmår överblicka den. Därtill kommer att marknaden befinner sig i expansion.

Fonogramapparat

Som framgår av avsnitt 5.5 förekommer ett stort antal märken och modeller av radio- och TV-apparater och apparater för uppspelning av fonogram på den svenska marknaden. Detta förhållande ger skenbart stora valmöjligheter för konsumenten. I praktiken torde det emellertid vara omöjligt för en stor del av allmänheten att få en jämförande överblick vad gäller pris och kvalitet bland exempelvis bandspelare, skivspelare och högtalare.

Viss information står emellertid till buds. Utöver de broschyrer och material som tillhandahålls av tillverkare och återförsäljare förekommer artiklar av växlande kvalitet i dagspress och tidskrifter. Även handböcker finns tillgängliga. Fackmannen kan hämta vederhäftig information i utländska tidskrifter och publikationer.

Varudeklarationsnämnden har utarbetat normer för VDN-märkning av bandspelare. Nämnden deltar i ett projekt på nordisk basis i syfte att få fram sådana normer även för skivspelare. Utarbetande av normer för högtalare står också på arbetsschemat. Statens provningsanstalt handhar bl. a. utveckling av mätmetoder för ljudåtergivande system. Statens konsumentråd har beviljat anslag för detta ändamål. Anstalten provar på tillverkarens räkning ljudåtergivningsappa-

¹ Nylöf, Göran: Den ojämlika kontakten med musik. Några försök till förklaringar av den strataberoende musikaktiviteten. Institutet för rikskonsert 1970. Stencil.

rater. Dessa resultat är dock inte offentliga. Ljudtekniska sällskapet är en ideell förening som utfört en del prov på ljudåtergivningsapparater. Resultaten meddelas bl. a. i tidskriften Musikrevy. Föreningen är också engagerad i kursverksamhet rörande ljudteknik. Den har också en egen tidskrift som publicerar resultat av provningar. Jämförande tester mellan olika fabrikat är emellertid förenade med svårigheter i fråga om bedömningsmetoder o. d.

Sammanfattningsvis kan hävdas att de insatser som görs beträffande konsumentupplysning kring olika typer av uppspelningsapparater har karaktär av punktinsatser, samt att de publikationer och tidskrifter som finns på området oftast inte når en bred allmänhet.

6.2 Sociologiska undersökningar

6.2.1 Inledning

I det följande refereras delar av två sociologiska undersökningar, nämligen »Musikvanor i Sverige»¹ och Sveriges Radios Musikoradiundersökning 1968. Den senare har inte offentliggjorts men har i vissa delar gjorts tillgänglig för oss. Den förstnämnda undersökningen har sökt ge en översiktlig bild av musikkonsumtionen i landet. Syftet med den senare var att beskriva musikradios publik ur vissa aspekter.

Musikvanor i Sverige tillkom på uppdrag av oss. I undersökningens första steg, en brett upplagd postenkät, var syftet att få en översiktlig bild av de svenska musikkonsumenterna. Man ville i detta steg nå så många skilda kategorier som möjligt, varför någon geografisk begränsning inte gjordes. Ett begränsat antal frågor om inställning till musik och vissa former av musik samt om uttryck för musikalisk aktivitet utgjorde kärnan i postenkäten. Den andra etappen utgjordes av en intensivundersökning av ett antal personer valda med utgångspunkt i svaren på postenkäten. Här skall endast redogöras för resultatet från postenkäten och då kring olika uttryck för musikalisk aktivitet med avseende framför allt på re-

producerad musik och massmediamusik. Det redovisade materialet samlades in år 1965.

Med musikalisk aktivitet avses i undersökningen musikutövande, konsertbesök, besök på musikaliska evenemang, lyssnande på reproducerad musik i form av skivor eller band och lyssnande på ett antal specificerade musikprogram i radio.

För postenkäten gjordes ett slumpmässigt urval av ca 2 800 personer dragna inom statistiska centralbyråns basurval omfattande personer mellan 16 och 70 år. Bortfallet var ca 8 %.

Sveriges Radios musikoradiundersökning utfördes på uppdrag av Sveriges Radios musikavdelning av sektionen för publikundersökningar under maj 1968. Syftet var att beskriva musikradios publik, dess sammansättning och dess inställning till olika musikprogram.

Musikoradiundersökningen gjordes i tre steg: en introduktionsintervju, en s. k. dagbok förd av intervjupersonerna under en vecka över de program de hört och sett i radio och TV samt en avslutningsintervju. Urvalet till undersökningen gjordes ur en större och bredare upplagd enkätundersökning som sektionen för publikundersökningar tidigare gjort och som avsåg att kartlägga allmänhetens lyssnarvanor samt intresse för en rad ämnen som mer eller mindre ofta förekommer i radio- och TV-program.

Med ledning av svaren på den nämnda enkätundersökningen kunde man identifiera ett antal personer som mer än andra var intresserade av »seriös» musik. De »musikintresserade» definierades med utgångspunkt i de tillfrågades uppgivna allmänna intresse för »seriös» musik (klassisk och samtida) samt det antal av åtta angivna kategorier med »seriös» musik som de tillfrågade sagt sig vara intresserade av. De »musikintresserade» utgjorde ca 7 % av det urval som ingick i den tidigare enkätundersökningen. Ett antal av dessa (ca 400) utvaldes slumpmässigt att delta även i musikoradiundersökningen. Man tog också slump-

¹ Nylöf, Göran: Musikvanor i Sverige. Bilaga till konsertbyråutredningens huvudbetänkande »Rikskonserter» (SOU 1967:9).

mässigt ut ett antal andra personer (ca 100) från den tidigare undersökningen. Dessa bägge grupper sammantagna kallas i det följande »totalurvalet». De procentsatser som redovisas i det följande för totalurvalet är uppvägda med hänsyn till delurvalens storlek och delgruppernas storlek i enkätundersökningen. Dessa procentsiffror kan därför med vissa reservationer generaliseras till en normalpopulation.

Bortfallet uppgick till ca 5 %. Därtill kom ytterligare bortfall för de olika momenten i undersökningen (introduktionsintervjun ca 1 %, slutintervjun ca 14 % och dagbok ca 15 %).

6.2.2 Några resultat

Inledningsvis kan nämnas att de i Sveriges Radio musikradioundersökning ingående »musikintresserade» i flera avseenden skiljer sig från totalurvalet. Bland de »musikintresserade» finns således fler kvinnor än män, den yngsta åldersgruppen (14–24 år) var underrepresenterade och åldersgruppen 45–64 år överrepresenterade, personer med studentexamen eller högre utbildning är kraftigt överrepresenterade bland de »musikintresserade» och likaså storstadsinvånare. Vidare är de »musikintresserades» intresse för politik, kultur- och samhällsfrågor större än totalurvalets. När det gäller intresse för »brott och kriminalfall», »kläder och mode» samt idrott skiljer de sig inte från de övriga.

Tillgång till skivspelare och bandspelare i hemmet

I Musikvanor i Sverige uppger sig 54 % av de tillfrågade ha tillgång till grammofon och 18 % till bandspelare i hemmet (se tabell 6.3). Motsvarande siffror i Sveriges Radios musikvaneundersökning är omkring 60 % resp. 35 %. Detta gäller såväl »musikintresserade» som totalurvalet.

När hänsyn tas till åldersklasser visar det sig i »Musikvanor i Sverige» att yngre personer i betydligt större utsträckning än äldre har tillgång till uppspelningsapparatur. Nära 75 % av personer över 65 år har varken

Tabell 6.3. Tillgång i hemmet till grammofon eller bandspelare.

Källa: Musikvanor i Sverige (s. 134).

Procentuell andel som i hemmet har tillgång till	%
varken grammofon eller bandspelare	42,3
enbart grammofon	40,1
enbart bandspelare	3,6
både grammofon och bandspelare	14,0
Summa	100,0

grammofon eller bandspelare i hemmet medan av personer under 25 år endast något över 25 % saknar grammofon eller bandspelare i hemmet.

Tillgången till uppspelningsapparatur i hemmet är större i grupper med hög utbildning än i grupper med lägre. Av personer med studentexamen är det 16 % som saknar både grammofon och bandspelare medan motsvarande siffra för personer med enbart folkskola är nära 50 %.

Musikvanor i Sverige visar vidare att personer bosatta i små städer eller på mindre orter i större utsträckning än de, som är bosatta i större städer, saknar tillgång till grammofon och/eller bandspelare. Så har t. ex. 70 % av personer bosatta i städer med över 100 000 invånare tillgång till åtminstone endera av skiv- eller bandspelare, medan motsvarande siffra för personer bosatta i städer av storleksordningen 30 000–100 000 invånare är ungefär 65 %, i storleksklassen 10 000–30 000 invånare ungefär 60 %, i storleksklassen 3 000–10 000 invånare ungefär 50 %. På landsbygden och i mindre städer är andelen mindre än 50 %. Bland personer bosatta på jordbruksorter är det hela 60 % som inte kan spela skivor eller band i hemmet.

Tillgång till grammofonskivor i hemmet

I Sveriges Radios musikradioundersökning uppskattas skivnehavet bland dem som har tillgång till uppspelningsapparatur i hushållet. Med skivnehav avses det ungefärliga antalet grammofonskivor i hushållet och det angivna antalet behöver alltså inte vara intervjupersonens egna. Skivorna delas upp

Tabell 6.4. Tillgång till grammofonskivor i hushållet i totalurval och bland »musikintresserade». Procent.

Källa: Sveriges Radios musikradioundersökning.

Musikkategori	Urval	Antal skivor				Summa % ¹
		0	1—10	11—20	21—	
Visor och schlager	Totalt	8	52	13	26	99
	Musikintr.	13,5	44	16	22	96
Jazz	Totalt	38	43	10	8	99
	Musikintr.	31	41	9	13	94
Pop	Totalt	18	20	32	30	100
	Musikintr.	39	28	12	18	97
Operett och Musicals	Totalt	54,5	43	1	1	100
	Musikintr.	35	50	7	7	99
Orkestermusik ²	Totalt	62,5	30	5	3	101
	Musikintr.	16	42	17,5	23	99
Kammarmusik	Totalt	79	17	2	1	99
	Musikintr.	41	38	8	11	98
Opera	Totalt	83	15	0	1	99
	Musikintr.	47	39	8	5	99
Romanssång	Totalt	74	22	0	0	96
	Musikintr.	60	32	2	2	96
Körmusik	Totalt	80,5	16	0	0	97
	Musikintr.	51	44	1	2	98
Andliga sånger	Totalt	69	26	4	0	99
	Musikintr.	72	22	2	2,5	99
Kyrkomusik	Totalt	90	9,5	0	0	100
	Musikintr.	60	35	2	2	99

¹ Procentsumman understiger 100 i de fall några intervjupersoner svarat »vet ej».

² Symfonier, piano- och violinkonserter, Ouvertyrer etc.

med avseende på musikkategori. Resultaten redovisas dels för totalurvalet, dels för de »musikintresserade». Se tabell 6.4.

För totalurvalet visar sammanställningen att pop-skivorna i hög grad dominerar; 62 % har mer än tio skivor av denna kategori. I andra hand — men långt efter — kommer visor och schlager (39 %), därefter jazz (18 %). Sedan är det ytterligare ett stort avstånd till de andra kategorierna. För var och en av dessa andra kategorier har en majoritet inte någon skiva. I de fall personerna i totalurvalet innehar skivor i dessa andra kategorier ligger antalet starkt koncentrerat till intervallet 1—10 skivor.

Cirka 40 % av de »musikintresserade» uppger att de har mer än tio skivor med orkestermusik, medan motsvarande siffra för totalurvalet endast är 8 %. De »musikintres-

erade» innehar inte pop-skivor i samma utsträckning som totalurvalet, men 30 % uppger att de har fler än 10 skivor av det slaget. Troligt är emellertid att skivnehavet hos de intervjuades barn återspeglas här. De »musikintresserade» har markant fler skivor av samtliga kategorier med kvalificerad musik och operettmusik. Endast för tre kategorier, nämligen visor och schlager, jazz och andliga sånger, kan inga anmärkningsvärda olikheter i skivnehav mellan »de musikintresserade» och totalurvalet konstateras.

I Musikvanor i Sverige ställs frågan hur många skivor som köpts under de senaste tolv månaderna. Ingen skillnad görs mellan olika typer av musik eller grammofonskivor (LP, EP, single). Endast antalet skivor redovisas. Av samtliga tillfrågade hade 64 %

inte köpt en enda skiva under perioden. Högst fem skivor hade 24 % köpt och 12 % hade köpt mera än fem skivor under perioden.

Med ökad ålder minskar köpen av gram-mofonskivor enligt Musikvanor i Sverige. Ungefär 20 % i den yngsta åldersklassen (16–25 år) hade köpt mer än fem skivor under den angivna perioden och motsvarande siffra för åldersklassen 25–45 år är 10 % och för åldersklassen över 65 år 5 %. Personer med studentexamen är flitigare skivköpare än personer med lägre utbildning. Ungefär 65 % av de förra hade köpt mer än en skiva under perioden och ca 20 % hade köpt mer än fem skivor. Bland personer med någon utbildning utöver folkskola är det ungefär 50 % som köpt minst en skiva och ca 15 % som köpt mer än fem skivor under perioden. Bland personer med enbart folkskola är det ungefär 30 % som köpt minst en och ca 10 % som köpt minst fem gram-mofonskivor under de närmast föregående tolv månaderna. Vidare konstateras i undersökningen att det finns en större benägenhet att köpa skivor bland invånare i större städer än i mindre städer och på landsbygden. I städer med över 100 000 invånare är det nästan 50 % som köpt åtminstone någon skiva under de senaste tolv månaderna och nära 20 % som köpt mer än fem skivor. På orter med mindre än 3 000 invånare är det bara 25 % som köpt gram-mofonskivor och bara 4 % som köpt fler än fem under samma tid.

I Sveriges Radios undersökning ställs frågan vilken eller vilka musikkategorier man för närvarande är mest intresserad av då det gäller skivköp till dem som har tillgång till uppspelningsapparatur i hushållet. Intresset speglar i stort sett det nyss redovisade skivintresset. Se tabell 6.5.

Utnyttjande av gram-mofon och bandspelare

I Musikvanor i Sverige visar det sig att totalt ca 13 % av de tillfrågade spelar skivor och/eller band dagligen medan ca 29 % gör det minst en gång i veckan eller några gånger i månaden. Återstoden, ca 58 %, spelar

Tabell 6.5. Intresset för olika musikkategorier vid skivinköp i totalurval och bland »musikintresserade». Procent.

Källa: Sveriges Radios musikradioundersökning.

Musikkategori	Totalurvalet	»Musikintresserade»
Visor och schlagers	55	21
Jazz	17	12
Pop	38	14
Operett och musicals	20	19
Orkestermusik ¹	10	51
Kammarmusik	1,5	20
Opera	1,5	10
Romanssång	3,5	9
Körmusik	2	4
Andliga sånger	6	5
Kyrkomusik	0	6

¹ Symfonier, piano- och violinkonserter, ouvertyrer etc.

skivor och/eller band mindre än en gång i månaden eller aldrig. Bland de som har tillgång till gram-mofon och/eller bandspelare är motsvarande andelar ca 23 %, 51 % och 26 %.

Det visar sig att det är de yngre åldersgrupperna som är i särklass mest aktiva i fråga om att lyssna på reproducerad musik. Av ungdomar i åldern 16–25 år lyssnar ungefär 30 % på skivor eller band dagligen eller nästan dagligen. Motsvarande siffra för åldersgruppen 25–55 år är omkring 10 %, och bland personer över 65 år endast 3 %. Skillnaderna mellan olika utbildningskategorier liksom skillnaderna mellan olika bostadsregioner är när det gäller utnyttjande av uppspelningsapparatur obetydliga.

Lyssnande på musik i radio

I »Musikvanor i Sverige» anger de tillfrågade hur stort antal av sex utvalda musikprogram de i allmänhet brukar lyssna på. De utvalda programmen avses täcka alla slag av musik: »Jazzhörnan» (jazzmusik), »Tio i topp» (popmusik), »Svensktoppen» (schlagermusik), »Grammofonkonserterna» på söndag förmiddag (klassisk musik), »Musik för miljoner» (klassisk musik och »seriös underhållningsmusik») samt program med »gammal dansmusik» utan närmare specificering. Uttrycket »i allmänhet brukar

lyssna» innebär enligt gjorda beräkningar lyssnande minst var tredje eller fjärde gång programmet sänds.

Förutom lyssnande på de sex musikprogrammen registreras benägenheten att höra på melodiradio. Undersökningen visar att yngre människor i betydligt högre utsträckning än äldre lyssnar på melodiradio. Bland personer i åldern 16–25 år är det t. ex. 70 % som ofta hör på melodiradio och bara 3 % som sällan eller aldrig gör det. Bland personer över 65 år är det ungefär 30 %, som ofta lyssnar, medan det är 25 % som sällan eller aldrig har melodiradio på.

Ett lika entydigt samband finns dock inte mellan ålder och benägenheten att lyssna på valda musikprogram i radio. Även här visar det sig dock att äldre personer lyssnar på ett klart färre antal program än de yngre.

Undersökningen visar att personer med högre utbildning tenderar att lyssna på ett färre antal av de valda musikprogrammen i radio i jämförelse med personer med lägre utbildning. 64 % av de med studentexamen brukar lyssna på högst två av de sex valda musikprogrammen mot endast 45 % bland personer med någon utbildning utöver folkskola och 38 % bland personer med enbart folkskola. Detta hindrar inte att de med jämförelsevis hög utbildning kan vara lika aktiva radiolyssnare som de övriga, men de är sannolikt inte lika mångsidiga som de övriga.

Personer med studentexamen lyssnar mindre på melodiradio än de övriga. Exempelvis lyssnar ca 20 % bland dem aldrig på melodiradio mot ungefär 10 % av de övriga. Ingenting tyder på att hemortens storlek skulle ha något samband med mångsidigheten i musiklyssnandet i radio. Inte heller med avseende på benägenheten att höra på melodiradio framkommer några anmärkningsvärda tendenser vid jämförelse mellan städer och orter av olika storlek.

I Sveriges Radios musikradioundersökning lyssnar de »musikintresserade» i större utsträckning än totalurvalet till »seriös» musik i radio. De lyssnar också mer systematiskt.

Samband mellan olika musikaliska aktiviteter

I »Musikvanor i Sverige» undersöks sambanden mellan de olika uttrycken för musikalisk aktivitet (musikutövande, konsertbesök, besök på musikaliska evenemang, lyssnande på reproducerad musik i form av skivor eller band och lyssnande på specificerade musikprogram i radio). Två alternativa hypoteser uppställs, nämligen att det föreligger ett konkurrensförhållande mellan aktiviteterna resp. att det råder ett kompletteringsförhållande.

För ett konkurrensförhållande talar att musikkonsumtion vanligen måste begränsas till fritiden som i sin tur är bestämd av arbetstidens längd, resor till och från arbetsplatsen m. m. Vidare måste de musikaliska aktiviteterna konkurrera med andra fritidsaktiviteter. Av dessa och andra skäl kan det synas rimligt att utgå från att en specialisering av musikintresset äger rum och även en specialisering av de musikaliska aktiviteterna. Kan man få utlopp för sitt musikintresse genom att lyssna till musik skulle behovet att själv lära sig spela minska. Hög aktivitet i fråga om musikutövande skulle vara förenat med låg aktivitet i fråga om musiklyssnande och tvärtom, aktiva konsertbesökande skulle ha låg frekvens gramfonspelande och omvänt. Vidare tänker man sig att begränsad tillgång till en viss musikalisk aktivitet, t. ex. konserter inför publik, leder till en ökad aktivitet t. ex. i fråga om att lyssna på gramfonskivor. Enligt denna konkurrenshypotes skulle alltså negativa samband råda mellan olika musikaliska aktiviteter.

Hypotesen om ett kompletteringsförhållande mellan de musikaliska aktiviteterna härleds från tanken att alla dessa aktiviteter skulle vara kriterier på ett och samma fenomen, nämligen musikintresse. Ju större musikintresse, desto större aktivitet i alla eller de flesta av dessa musikaliska aktiviteter. Man tänker sig att lyssnande på »levande» musik skulle kompletteras av lyssnande på musik på gramfonskiva och band samt lyssnande på musik i radio. Enligt kompletteringshypotesen skulle det såle-

des föreligga ett positivt samband mellan de olika musikaliska aktiviteterna.

Resultaten av Musikvanor i Sverige pekar på att det råder ett klart positivt samband mellan aktivitet i fråga om musikutövande och aktivitet i fråga om att lyssna på »levande» musik. Här får alltså hypotesen om ett kompletteringsförhållande stöd. Sambandet mellan musikutövande och lyssnande på reproducerad musik (skiva och band) är också klart positivt. När det gäller musikutövande och lyssnande på musik i radio finns emellertid inte något klart samband i undersökningen. Sambandet mellan att lyssna på »levande» musik och att lyssna på reproducerad musik är däremot positivt och ger alltså stöd för kompletteringshypotesen. Lyssnande på grammofonskivor och tonband tenderar således att kompletteras av besök på musikevenemang.

Även lyssnande på »levande» musik och lyssnande på de valda musikprogrammen i radio tycks komplettera varandra i viss utsträckning liksom lyssnande på »levande» musik och benägenheten att höra på melodiradio. Flitiga konsertbesökare har alltså en större benägenhet att lyssna på valda musikprogram i radio samt på melodiradio än övriga. Sambandet mellan benägenheten att lyssna på grammofonskivor och att lyssna på valda musikprogram i radio är inte lika entydigt. Det framgår dock att de, som aldrig eller nästan aldrig lyssnar på grammofonskivor eller band, också lyssnar mindre på valda musikprogram i radio än övriga. Däremot synes ett positivt samband föreligga mellan skivspelning och lyssnande på melodiradio.

Göran Nylöf sammanfattar resultatet av sina sambandsstudier i följande punkter.

I) *Aktiviteter i fråga om musikutövande, lyssnande på »levande» musik och lyssnande på musik på skiva eller band kompletterar varandra inbördes.*

II) *Sambandet mellan aktiviteten att lyssna på musik i radio och övriga musikaliska aktiviteter är inte särskilt påtagliga; dock må följande framhållas:*

a) de allra mest aktiva musikutövarna har

- b) de mest sällsynta konsertbesökarna lyssnar mindre på musik i radio än övriga,
- c) de som aldrig eller nästan aldrig lyssnar på skivor eller band lyssnar mindre på musikprogram i radio än övriga,
- d) skivspelning och lyssnande på melodiradio kompletterar varandra (Musikvanor i Sverige, s. 177).

Sveriges Radios musikradiundersökning berör också sambanden mellan olika musikaliska aktiviteter bland gruppen »musikintresserade».

I fråga om tillgång till uppspelningsapparat och lyssnande till »seriös» musik i radio kan inget entydigt samband med säkerhet urskiljas. Skivintresset och lyssnande på musikradio visar emellertid en tendens till ett positivt samband. Vad gäller P2 och helgmusiken är det i högre grad de »musikintresserade» med ett större antal grammofonskivor som lyssnar. Musikradiolyssnandet ökar här med stigande antal grammofonskivor med »seriös» musik.

I musikradiundersökningen finns i fråga om musikradiolyssnande inga påtagliga skillnader mellan de musikintresserade som själva utövar musik och de som inte gör det. Sambandsmåttet ligger omkring noll. När det gäller eget musikutövande och musikradiolyssnande finns i materialet ingenting som pekar på att den ena musikaliska aktiviteten skulle förstärka eller konkurrera med den andra.

Även om de samband som erhålls i musikradiundersökningen är svaga – och vissa fall grundas på ett litet underlag – synes de snarare ge ett visst stöd för kompletteringshypotesen än konkurrenshypotesen. Utövande av andra musikaliska aktiviteter tycks alltså i stort sett ha positiva samband med musikradiolyssnandet.

Sammanfattning

De refererade undersökningarna visar, att tillgången på uppspelningsapparat är störst i de yngre ålderskategorierna samt att man har större tillgång till sådan i de stora stä-

derna än på mindre orter. Personer med studentexamen har oftare uppspelningsapparaturlur än personer med lägre utbildning. Antalet grammofonskivor per hushåll visar en överväldigande dominans för kategorin popskivor. Antalet köpta skivor de senaste tolv månaderna visar att yngre personer köper flera skivor än äldre, att personer med studentexamen eller motsvarande högre utbildning är något flitigare skivköpare än övriga samt att invånare i större städer köper flera skivor än invånare i mindre orter. Det är framför allt yngre personer som mest utnyttjar sin uppspelningsapparaturlur.

Sambandsstudier av olika musikaliska aktiviteter tyder på att det råder ett kompletteringsförhållande mellan olika musikaliska aktiviteter. Personer som ofta bevistar konserter och liknande evenemang, tenderar att oftare lyssna på musik i radio, oftare spela grammofonskivor och oftare själv spela något instrument än personer, som inte är lika flitiga konsertbesökare.

7.1 Utgångspunkter

7.1.1 Fonogrammet och den »levande» musiken

I vårt tidigare framlagda betänkande Rikskonserter (SOU 1967: 9) diskuterades vissa aspekter på det musikaliska kommunikationsproblemet. Vi framhöll där bl. a. att de kulturpolitiska insatserna på detta område borde syfta till att »skapa en stimulans till konsumtionsbenägenhet, dvs. lust att gå på konserter, att köpa grammofonskivor och att i övrigt anamma musiken som en självklar beståndsdel i de personliga kulturupplevelserna» (s. 48).

Betänkandet koncentrerade sig sedan på de insatser som kunde göras för att befrämja lyssnandet till »levande» musik (framförande inför publik). Detta gjordes i anslutning till direktiven för utredningen men också utifrån uppfattningen att musikerns och lyssnarens närvaro i samma lokal representerar den primära och gynnsammaste lyssnarsituationen. Den syntes också representera den gynnsammaste spelsituationen eftersom publikens närvaro normalt utgör en stimulans för musikern. Vi gav i rikskonserterbetänkandet uttryck åt uppfattningen att en sådan situation utgör en mänsklig kontaktpunkt mellan musiker och lyssnare, en kontakt som bygger på en känsla av att tillsammans ha skapat en musikupplevelse.

Den i rikskonserterbetänkandet redovisade

uppfattningen bygger på erfarenheten hos många musiker och lyssnare. Det var på denna grundval som vi utformade de i betänkandet framförda förslagen. De syftade till att så långt möjligt bredda möjligheterna till direkt kontakt via musikverket mellan lyssnare och musiker.

Emellertid erbjuder dagens teknik också andra möjligheter att lyssna till musik. De tre huvudsakliga möjligheterna är musik i radio-TV, musik på grammofonskiva och musik på tonband. För de två senare typerna av musik har här använts beteckningen fonogrammusik. Trots tekniska skillnader i övrigt, har de tre återgivningsmetoderna högtalarna som en gemensam komponent. Högtalare finns i en rad dimensioner från sådana som är avsedda för återgivning utomhus eller i stora salar till högtalare på några millimeter avsedda för hörlurar.

Människan omges av musik i en utsträckning som aldrig förr. Fonogrammusiken i dagens samhälle är nära nog allstädes närvarande – via radio, grammofon och bandspelare. Denna musik har olika funktioner. En – och en mycket vanlig – funktion av fonogrammusiken är att tjänstgöra som en »ljudkuliss», som ett ackompanjemang till andra göromål. En sådan ljudkuliss får naturligtvis inte vara för påträngande, inte för engagerande. Den fungerar ibland nästan utan att höras. Ändå skulle man kanske sakna den om den inte längre fanns tillgänglig.

Övergången från denna form av lyssnande till mer engagerat, upplevande lyssnande erbjuder några mellanstadier. En växling till större uppmärksamhet och kommunikation kan ske genom olika impulser. Fonogrammet ersätter också för miljoner människor världen över den direkta konsertupplevelsen. För vissa former av musik är det t. o. m. fel att använda uttrycket »ersätta» eftersom det görs alltmer musik med syfte endast att upplevas genom högtalare – som från början syftar till fonogrammet som medium.

Fonogrammet som informationsmedel i fråga om musik, som pedagogiskt hjälpmedel vid musikundervisning och som källa för musikstudier och slutligen som arkivmedium för att bevara musik till eftervärlden – allt detta är andra viktiga former för fonogrammets användning.

Vilken är då skillnaden mellan högtalar-musik och »levande» musik? Är musikupplevelsen i de båda fallen densamma eller olikartad? Är den ena typen av musik mer värdefull än den andra?

Diskussionen om dessa frågor har många gånger vilselett av att man ensidigt framhållit en speciell synpunkt. En analys av musiklyssnandet och musikupplevelsen visar emellertid att det är fråga om en sammansatt upplevelse, där en rad olika faktorer är av betydelse.

I det följande förstår vi med musikupplevelse ett lyssnande som innebär ett engagemang i framförandet och musikverket samt också en viss grad av »utbyte» mellan lyssnare och exekutörer. För att denna kommunikation skall komma till stånd genom musik som tidigare inte engagerat lyssnaren krävs emellertid av honom en viss grad av mottaglighet och öppenhet för olika former av musik. Detta har med den musikaliska mognaden och nyfikenheten att göra. Olika människor befinner sig på olika stadier och vissa kan ha fixerat sådana lyssnarvanor, som försvårar den önskvärda kommunikationen. Det krävs också en viss grad av förmåga till koncentration på lyssnandet. Detta kan också formuleras som en önskan att genom lyssnande nå fram till ett

engagemang i musiken, ett utbyte, en upplevelse. Ett engagerat musiklyssnande innebär en social upplevelse.

Lyssnarsituationen fordrar också en relativ frånvaro av distraktioner av yttre art. Detta innebär något annat än den ovan berörda koncentrationen, dvs. den psykiska inriktningen på lyssnandet. Här är det i stället fråga om den yttre miljön. Denna bör främja lyssnarsituationen och vara fri från störande inslag som buller, samtal, annan musik etc. Gränsen för hur mycket man tål av störande buller är individuell och beror bl. a. på graden av koncentration. Det är inte bara fråga om frånvaro av distraktioner utan om positiva faktorer som underlättar lyssnandet. Vad som underlättar är dock individuellt. Det kan t. ex. vara närvaron av andra lyssnande människor (konsertsalmiljö), närvaron av musiker som spelar eller sjunger (kanske särskilt vid operaframförande) eller närvaron av en ombonad hemmiljö med grammofoonhörna.

En annan förutsättning för att en musikupplevelse i den nyss angivna meningen skall uppnås, är en viss grad av kvalitet i musikernas spel och sång. Kravet på kvalitet är dock i viss mån relativt. Man väntar sig en lägre grad av kvalitet på en musikskoleuppvissning än på en symfonikonsert. Men det finns också speciella individuella variationer. En sångare kan av den ene bedömas som utmärkt, av den andra som ointressant.

Vid högtalaråtergivning krävs också en viss grad av kvalitet i det återgivna ljudet. Om med »kvalitet» här avses en återgivning som så troget som möjligt förmår bära fram intentionerna bakom framförandet eller musikverket, så kan man här på det tekniska planet konstatera en rad svårigheter i ljudöverföringen men också vissa psykologiska problem.

Tekniskt sett uppstår möjligheten till förvrängning av ljudet på en rad punkter i överföringskedjan bl. a. vid mikrofonens placering, i mikrofonens konstruktion, i upptagningen på tonband fram till högtalarens konstruktion och dess placering i lyssnarrummet. På det psykologiska planet kan man konstatera, att lyssnaren tolererar ett

visst mått av distorsion (ljudförvrängning) utan att medvetet lägga märke därtill och ett något större mått av distorsion utan att bli nämnvärt störd av denna.

Gränsen för den sistnämnda graden av distorsion är individuellt skiftande. Det förekommer ofta också ett slags tillvänjning vid vissa former av distorsion (förstorad basåtergivning, vissa stereoeffekter, onaturligt stark eller svag ljudstyrka etc.), varvid den tillvanda ljudåtergivningen betraktas som mera tillfredsställande än originalljudet i konsertsalen. I detta sammanhang är det intressant att konstatera att de moderna återgivningsmetoderna medvetet utnyttjas inom den nutida musiken. Viss nutida musik är inte avsedd att avlyssnas i konsertsal utan endast via högtalare. Vidare kan en del inspelad musik – därför att den kräver speciell teknisk utrustning – endast avlyssnas i studio.

Om man granskar nyss angivna betingelser för musikupplevelsen kan konstateras, att de flesta gäller i lika mån för »levande» musik och högtalarmusik. En av betingelserna – nämligen distorsionen – är dock speciell för den sistnämnda formen för musik.

Man kan också konstatera vissa fördelar och nackdelar i fråga om de olika betingelserna. Detta gäller dock inte engagemanget i framförandet och musikverket och lyssnarens mottaglighet för olika former av musik, vilka utgör ett par allmänna betingelser för individens förmåga till musikupplevelse.

I fråga om frånvaron av yttre distraktioner och närvaron av en lyssnarvänlig miljö kan man troligen generellt säga, att konsertsalen i allmänhet är en mycket gynnsam lyssnarmiljö, att konsertsalupplevelsen i sin tur berikar högtalarupplevelsen, och att högtalarupplevelsen också omvänt kan berika konsertsalupplevelsen. (Ovanstående gäller fonogram som reproducerar konsertsalsframförande.) Vidare gäller att högtalarmusiken alltför ofta störs av ljud och handlingar i omgivningen, men att högtalarmusiken också – under gynnsamma omständigheter – kan medföra en rik musikupplevelse. En speciell fördel med fonogram är

att de kan spelas flera gånger allt efter önskan. En annan viktig fördel är att de kan spelas i hemmet och alltså i princip är tillgängliga för var och en vid önskat tillfälle.

Det förefaller inte längre rimligt att mana fram bilden av ett motsatsförhållande mellan »levande» musik och högtalarmusik. De har båda sin givna plats i dagens musikliv, de har var och en sina fördelar och de kompletterar varandra på ett givande sätt. I den mån problem föreligger för utvecklingen av konsertlivet har det ansetts naturligt att samhället försöker hjälpa till att övervinna svårigheterna. I vårt huvudbetänkande har vi med utgångspunkt i våra direktiv koncentrerat oss på åtgärder inom konsertlivet, vilket lett till rikskonsertorganisationens upprättande. Men även i fråga om fonogrammen bör vissa åtgärder övervägas – den bild av situationen som framgår av föregående kapitel synes motivera kulturpolitiska insatser också här.

7.1.2 Utvecklingstendenser

I ett samhälle med utvecklad musikkultur där de grundläggande förutsättningarna skapats för musikutbildning, en levande konsertverksamhet och ett livfullt amatörmusicerande erbjuder fonogramtekniken i förening med radio- och TV-tekniken ständigt nya möjligheter att öka tillfällena till rika musikupplevelser genom en brett varierad och fortlöpande förnyad repertoar. Detta sker genom den snabba informationen och genom etermediernas enastående förmåga dels att nå ut till en stor publik, dels att med jämförelsevis låga kostnader tillgodose också mycket exklusiva minoritetens önskemål.

I tidigare kapitel har vissa siffror redovisats som belyser den räckvidd som fonogrammen har till en stor publik både direkt och via radio och TV. Det är uppenbart att man härvidlag dessutom har att räkna med fortsatt kraftig expansion. Som ett uttryck för den samtida musikexpertisens bedömningar kan väl följande citat från en intervju med den kände dirigenten Herbert von Karajan vara belysande.

Finns det en optisk väg att närma människor till musiken?

– Inspelning av symfoniska verk för TV och TV-kassetter är ett av mina viktigaste förehavanden just nu. Vad jag vill försöka åstadkomma – och hoppas att jag kunnat visa i ett par fall – är inte ett reportage av en konsert utan en optisk interpretation av musiken med all dess spänning och avspänning, med alla dess lyriska och dynamiska värden – en bildmässig tolkning som kan förstärka hörupplevelsen. Jag tror, att vi här åtminstone fått upp ett spår, som visar oss vidare.

Hur ser ni på massmediautvecklingens betydelse för musiken?

– Det blir en gigantisk utveckling på televisionens område med kassetter och kabeltelevision, där man – som vi tror, om 20 år ungefär – kommer att kunna välja ut det program man just vill se ur en enorm reservoar av möjligheter och beställa det genom att slå ett nummer på en fingerskiva, som på en telefon, och då kommer det i den egna TV-apparaten. Under nära nog överskådlig tid kommer ju stadsbebyggelsens ofantliga expansion att göra det nästan otänkbart för människorna att, när de en gång tagit sig hem till bostaden efter arbetstidens slut, fara in i stan igen med de avstånd och de trafikproblem, som råder. I stället kommer man att koppla in de här programmen. Apparaturen kommer att utvecklas. Jag har sett försök, där en hel vägg upptogs av en bildruta – det innebär nästan naturlig storlek. Vi kommer att få möjligheter, att nå en publik av en storleksordning, som vi inte skulle ha vågat hoppas på ens i drömmen. Om ni tänker på, att en konsert i Japan i dag kan ha en TV-publik på åtta miljoner människor – jag skulle behöva dirigera varenda kväll tio år i sträck i ett normalstort konserthus för att nå så många. När jag var barn, anordnade man ännu konserter med symfonisk musik »för Kenner und Liebhaber» med ett par hundra åhörare per gång – och det bara i de större städerna.

Kommer inte den privata tillgången till TV-kassettspelade toppföreställningar att ta död på många operainstitutioner och framkalla arbetslöshet?

– Traktorn har tagit död på hästen. Vi kan inte vrida tiden tillbaka. Jag tror inte alls att utvecklingen leder till någon arbetslöshet – tänk på den enorma industri, som kommer att bli nödvändig för att täcka produktionsbehovet. Om ni jämför med skivindustrin: det är inte bara de tre eller fyra topporkestrarna som ssyselsätts. Det finns ju mycket mer att göra än de kan klara av. De minsta operateatrarna i landsorten kommer antagligen att försvinna, därför att de inte kan motsvara kraven på standard.

Vilken inställning har ni till den elektroniska musiken? Där finns ju inte det levande partnerskap som betyder så mycket i er egen verksamhet?

– Elektronisk musik är något annat. Det är fel att spela ut det ena mot det andra. Vi kan ännu inte veta vad dessa hörupplevelser leder fram till, om de öppnar vägar till nya insikter, om människor genom den elektroniska musiken kan finna vägen tillbaka till symfonierna – det ena är kanske mer för intellektet, det andra för hjärtat, jag vet det inte men det vore fel att avvisa företeelser, som bryter fram ur »tiden» med så stor kraft. Själv upplever jag den kanske som på något sätt fattig i förhållande till t. ex. den afrikanska musiken, där vi också möter en – för oss – nästan outforskad hörvärld.

De utvecklingstendenser som von Karajan beskriver kommer sannolikt att inom en snar framtid leda till en radikalt förändrad situation inom berörda områden. Det är emellertid uppenbart att snabbheten i utvecklingen gör det omöjligt att i dag förutse vad som kommer att inträffa på något längre sikt. Utvecklingen kan exempelvis mycket väl komma att leda till att den »levande» musiken uppenbarar sig i nya former och i ett nytt förhållande till högtalar-musiken. I detta sammanhang bör också noteras, att de av von Karajan angivna tendenserna inte enbart utgör en ur musiklivet organiskt framsprungen utveckling. De är också betingade av strävanden, som inte primärt syftar till att berika musiklivet. Det gör dem inte mindre värda att uppmärksammas.

von Karajan har, upplyses det, numera kontrakt med ett japanskt elektronikbolag, som lägger alla hans stora instuderingar på TV-kassetband. Detta belyser den beredskap att möta de nya förutsättningar för musikdistributionen som industrin själv bidrar till att skapa, men inte i första hand för att tillgodose musiklivets intressen.

7.2 Principiella överväganden

Med tanke på hur svårt det är att på längre sikt överblicka förändringarna i musiklivets institutionella förutsättningar vore det olyckligt om de resurser det allmänna tillför musiklivet genom en tidsmässigt långt syftande

styrning mer definitivt nu skulle låsas till vissa områden. Det bör i stället ankomma på de organ, som handlägger frågor inom detta fält, att noga följa utvecklingen och analysera de nya möjligheter som efter hand uppkommer och på denna grundval fortlöpande föreslå och genomföra de omDispositioner av resurserna som vid varje tidpunkt synes lämpliga.

Det finns säkert all anledning att redan i dag uppmärksamma von Karajans tidigare citerade värdering av möjligheterna att verkligen nå den mycket stora publiken i de moderna samhällena liksom hans breda bedömning av fonogrammens musikpolitiska täckningsområde.

För rikskonsertorganisationens informationsverksamhet gentemot skolpubliken har det varit naturligt att efter begränsad förmåga söka visa upp musikens värld med en sådan bredd. Det är givetvis inte möjligt utan fonogrammens hjälp.

När det gäller de mycket större krav som den samlade musikpubliken i vårt land ställer, och har rätt att ställa, i detta avseende synes beroendet av en väl utvecklad fonogramservice bli av stor betydelse. Som tidigare framgått fungerar den kommersiellt arbetande branschen från många allmänkulturella synpunkter mindre väl. Produktionen är för ensidigt inriktad på den typ av musik som kan förutses ge vinst. Distributionsnätet är för gles. Informationen är otillräcklig och osystematisk. På alla de användningsområden som här tidigare berörts synes det uppenbart att man måste räkna med ständigt ökade krav på att det allmänna träder in med bidrag till produktion och distribution av fonogram liksom till att informationen om dem fungerar allt bättre och anordnas i funktionell samverkan med etermedierna och institutioner och organisationer inom musiklivet i övrigt.

Redan under försökstiden uppdrogs det åt rikskonsertorganisationen att bedriva viss försöksverksamhet med fonogramframställning. Detta har sedan förblivit en tills vidare starkt begränsad del av organisationens verksamhet.

Med hänsyn till de tendenser som är tyd-

ligt skönjbara beträffande fonogramutvecklingen och fonogrammets roll i det totala musiklivet, med hänsyn till vad som hänt inom det svenska musiklivet efter framläggandet av vårt huvudbetänkande och med hänsyn till den framträdande roll i gestaltandet av den statliga musikpolitiken som getts åt rikskonsertstiftelsen synes det oss önskvärt att i första hand stiftelsen anförtros jämväl uppgiften att fortlöpande bedöma vikten av de önskemål om åtgärder som framkommer på fonogramområdet. Detta synes så mycket mer naturligt som en angelägenhetsavvägning måste göras mellan dessa önskemål och anspråk på ytterligare resurser som föreligger och framkommer för det konsertgivande och amatörmusicerande musiklivets del. Rikskonsertorganisationen har möjligheter att överblicka hela musiklivets behov och kan göra de avvägningar, som krävs med hänsyn till tillgängliga organisatoriska, ekonomiska och konstnärliga resurser.

Vid remissbehandlingen av vårt huvudbetänkande framfördes från flera håll beklaganden av att inte fonogramfrågorna samtidigt belysts och av att en sådan avvägning redan i det skedet ej kunnat göras. Utan att bestrida det principiellt riktiga i denna kritik eller dessa önskemål vill vi i detta sammanhang understryka två inbördes sammanhängande faktorer. De förändringar i fråga om tekniska möjligheter och musikpolitiska förutsättningar som skett under 1960-talets senare del samt den opinionsförskjutning som ägt rum har utan tvivel gett andra perspektiv än dem, som gällde år 1967. Det är inte orimligt att förutsätta fortsatta förskjutningar i perspektivet. Därför kommer situationen och avvägningen i ett visst ögonblick när en kommitté avger sitt förslag att underordnas de kontinuerliga omprövningar, som ankommer på regeringens och olika organ för kulturpolitisk planering. Det viktigaste för en kommitté blir därför att skapa en sådan utgångspunkt att den fortsatta planeringen underlättas. Den perspektivförskjutning som här antytts gör att vi i dag bedömer insatser på fonogramområdet som mycket angelägna och centrala

och av sådan vikt för de övergripande mål för vilka rikskonsertorganisationen skapats att de bör vägas samman med övriga delmål i denna organisations planerade expansion.

Vi utgår i detta betänkande från den situation som i dag gäller med en världsmarknadsanknuten kommersiell fonogramproduktion, som i hög grad kan utnyttja radio och TV för sin marknadsföring. Man kan konstatera att ett sådant utnyttjande inte heller i vårt land har kunnat hindras eller tillräckligt balanseras trots de principer för etermediernas verksamhet som fastställts av statsmakterna. Längre fram på 1970-talet måste man troligen allvarligt överväga ett mer styrande inflytande från det allmännas sida inom fonogramområdet. Detta gäller såväl lagstiftning som samhälleligt subventionerad verksamhet på såväl produktions- som distributionssidan.

Frågan om marknadsföringen av den samhällssubventionerade produktion vi föreslår i det följande kan troligen inte på sikt effektivt lösas utan stöd av ett inom statsföretaggruppen etablerat företag med resurser att verka över hela fältet fonogram, film, TV och angränsande medier. Det ligger nära till hands att också ta till vara de gynnsamma förutsättningar som finns till insatser på nordisk bas inom bl. a. några av de områden som berörts i avsnitt 4.8. Här kan man bl. a. peka på att Institutet för rikskonserter har en systerorganisation i Norge med vilken institutet redan upprättat kontakter på flera områden och på det nordiska kulturtraktat som nyligen har upprättats.

Med hänvisning till vad som anförts här vill vi i det följande begränsa oss till en bedömning av de för stunden föreliggande mest angelägna reformbehoven på fonogramområdet och till förslag om ett antal näraliggande åtgärder. Syftet med dessa förslag är att komplettera de vittgående samhälleliga insatser som under senare år gjorts inom andra områden av musiklivet – framför allt i fråga om den »levande» musiken – och därmed åstadkomma en bättre balans mellan olika vägar att nå musiklyssnaren.

8.1 Allmänt

I detta kapitel pekar vi på behovet av reformer inom fonogramsektorn och redovisar vissa förslag till åtgärder. Förhållandena är sådana att ökade insatser från statens sida är en förutsättning för en påtaglig förbättring av situationen. De förslag vi för fram gäller de omedelbara statliga åtaganden som enligt vår mening är nödvändiga för att tillgodose reformbehoven. Som vi tidigare påpekat i beskrivningen av de långsiktiga behoven kan andra åtgärder senare bli aktuella.

Förslagen kan hänföras till fyra huvudområden. Dessa är *produktion av fonogram, distribution av fonogram, konsumentinformation om fonogram och fonogramapparat* samt *dokumentation av ljudande material och musikforskning*. Innan vi i detalj går in på reformförslagen vill vi beröra dem översiktligt.

De åtgärder som föreslås inom de angivna områdena bör ses i ett sammanhang. För att reformerna inom resp. sektor skall få full effekt bör de samordnas. Detta förutsätter en nära kontakt mellan de instanser som direkt ansvarar för det praktiska genomförandet av reformerna inbördes och med andra organ i musiklivet. Därigenom kan också landets samlade konstnärliga och ekonomiska resurser inom berörda områden disponeras rationellt och den önskvärda samordningen mellan de samhälleliga insatserna

för »levande» musik och musik på fonogram åstadkommas.

Vi har övervägt inrättandet av ett fristående statligt institut eller företag med huvudsaklig uppgift att svara för den statligt stödda fonogramproduktionen. Det skulle också kunna handha andra uppgifter inom fonogramområdet. Vi har emellertid funnit att övervägande skäl talar mot ett sådant organ. Den verksamhet vi syftar på kommer även efter inledningsskedet att fortlöpande kräva tillskott på medel eftersom den fonogramproduktion det här är fråga om måste antas bli ekonomiskt förlustbringande. Även åtgärderna inom övriga angivna områden kommer fortlöpande att behöva tillföras nya anslag. Detta talar mot tanken på att verksamheten organiseras i form av ett statligt företag.

Av allmänna kulturpolitiska skäl bör statens insatser inom fonogramsektorn i stället anordnas på likartat sätt som statens stöd till näraliggande områden. För att den önskvärda samordningen mellan åtgärderna inom fonogramsektorn inbördes och med åtgärderna för den »levande» musiken skall komma till stånd är det lämpligt att dessa kanaliseras genom redan förefintliga organ för den statliga musikpolitiken. Därigenom kan ett samlat grepp över hela det berörda fältet lättast tas. Initialkostnaderna blir lägre än om ett nytt organ inrättas. Vidare undviks en överdimensionering av den nödvändiga organisatoriska ramen för verksamhe-

ten.

Det synes naturligt att de ökade statliga insatserna i första hand knyts till det redan existerande Institut för rikskonserter. Vi föreslår att institutets arbetsområde vidgas, framför allt genom en ökad och permanentad fonogramproduktion och en intensifierad konsumentinformation om fonogram. Vi föreslår vidare att institutet ges större möjligheter att bidra till en förbättrad fonogramdistribution i landet. Institutet föreslås även få resurser att komplettera sin egen musikforskning genom att kunna initiera och bekosta sådan forskning vid andra institutioner.

Statens engagemang inom *fonogramproduktionen* skall tills vidare syfta till

att berika repertoaren av musik på fonogram,

att framställa fonogram särskilt lämpade som läromedel inom musikutbildningen,

att ta till vara de speciella möjligheter fonogrammet har att sprida kännedom om svensk musik och svenska musiker inom och utom landet samt

att genom inspelningar dokumentera olika musikaliska företeelser på fonogram.

Fonogramproduktionen faller in som ett naturligt led i institutets övriga verksamhet. Institutets erfarenheter som producent av »levande» musik och från dess redan inledda försöksverksamhet med fonogram kan därmed komma också den framtida fonogramproduktionen till godo. Den samverkan mellan insatser inom »levande» musik och musik på fonogram som därmed kan åvägbringas blir en mycket viktig faktor i samhällets stöd till musiklivet. Vidare visar erfarenheterna från institutets hittillsvarande icke permanenta fonogramproduktion att institutet är väl lämpat även för denna verksamhet.

Genom att förlägga den statligt stödda fonogramframställningen till Institutet för rikskonserter görs även vissa kostnadsbesparingar i förhållande till alternativet med en ny, självständig produktionsenhet. Vissa produktionsresurser inom institutet kan utnyttjas även för fonogramproduktionen, t. ex. i fråga om framställning av trycksaker

och annat informationsmaterial i samband med utgivningen. Liknande kostnadsbesparingar görs även genom att institutets organisatoriska, administrativa och kamerala resurser också tilldelas uppgifter sammanhängande med institutets utökade fonogramverksamhet.

Vi har angett fyra huvudsyften för den statliga fonogramproduktionen. Vi anser att Institutet för rikskonserter i framtiden skall svara för tre av dessa. Det gäller den repertoarkompletterande produktionen, produktionen av fonogram som läromedel inom musikutbildningen och produktionen av fonogram som informationsmedel om svensk musik och svenska musiker inom och utom landet. Detta innebär varken på kortare eller längre sikt att det statliga stödet till fonogramproduktion inom de tre nämnda områdena enbart skall kanaliseras genom Institutet för rikskonserter. Övriga institutioner som handhar dylik produktion bör även i fortsättningen på sedvanligt sätt tillföras medel för sådan verksamhet.

Vi föreslår även åtgärder för ett intensifierat insamlande och bevarande av ljudande material. Det är här fråga om inspelningar från exempelvis konserter och operaföreställningar som inte är avsedda att genom utgivning spridas till en större allmänhet. Sådan dokumentation är inte en primär uppgift för Institutet för rikskonserter och bör heller inte vara det i framtiden. Ansvaret för inspelningar av denna karaktär bör vila på andra organ som också skall bestrida kostnaderna för denna verksamhet. Vi anser oss inte böra gå in på frågan om hur de dokumenterande inspelningarna framledes skall organiseras och vilka organ som skall svara för bevarandet. Vi vill emellertid peka på att Institutets för rikskonserter produktionsresurser lämpligen kan komma att användas vid av andra instanser beslutade inspelningar. Dessutom kan utgivning av dokumentärt material ske genom institutet i de fall man finner sådana inspelningar ha ett mer allmänt intresse.

Till förslagen om den statliga fonogramproduktionen, dess syften och inriktning

återkommer vi i avsnitt 8.2 och 8.5.1.

Statliga åtgärder är också angelägna inom *fonogramdistributionen*. Utanför storstadsområdena är det tillgängliga urvalet mycket begränsat. För att ge allmänheten tillgång till ett breddat sortiment skall biblioteken användas som förmedlare. Biblioteken skall dock inte fungera som inköpsställen. De skall stå till tjänst med material som kan ligga till underlag för en postorderförsäljning som handhas av AB Bibliotekstjänst och Institutet för rikskonserter i samarbete. En närmare redogörelse för våra överväganden och förslag rörande förbättringar i fonogramdistributionen återfinns i avsnitt 8.3.

Vi föreslår även ökade insatser inom *konsumentinformationen*. Denna skall i första hand röra fonogramrepertoar, i andra hand fonogramapparatur. Uppgifterna inom informationen skall bestå i

att kontinuerligt karaktärisera och kvalitetsbedöma fonogram som finns tillgängliga på svensk marknad,

att ställa varje nyutgåva i relation till tidigare jämförbara utgåvor som ännu finns på marknaden (vilket i praktiken innebär att man vägleder konsumenten i valet mellan dessa utgåvor),

att vägleda enskilda och institutioner, exempelvis skolor och bibliotek, i upprättandet av fonotek för speciella ändamål,

att tillhandahålla viss information om fonogramapparatur,

att publicera resultaten av denna verksamhet på sådant sätt att den når största möjliga läsekrets och att genom annonser sprida kännedom om resultaten av bedömningarna,

att också genom andra åtgärder öka informationen till fonogramkonsumenterna.

En verksamhet av angivet slag bör uppenbarligen vara obunden av berörda producentintressen. Konsumentinformation av föreslagen omfattning förutsätter emellertid statliga insatser. Detta kan innebära vissa svårigheter att säkerställa ett förtroende för objektiviteten i bedömningarna bland konsumenterna och producenter eftersom staten via Institutet för rikskonserter redan förekommer – och enligt vårt förslag ytterligare

kommer att engagera sig – som producent på fonogrammarknaden. Detta förhållande skulle delvis kunna motverkas genom att informationsverksamheten förläggs till en från institutet organisatoriskt helt skild instans.

Trots de ovan anförda synpunkterna synes det lämpligt att informationsverksamheten organisatoriskt sammanknyts med Institutet för rikskonserter. Vi förslår därför att institutet skall administrera konsumentinformation av berört slag. Det innebär att den av institutet redan inledda verksamheten på detta område utvidgas och utvecklas. Förslaget förutsätter dock att de bedömningar som innefattas i informationsverksamheten görs av personer som står oberoende i förhållande till institutet så att institutet endast bildar en administrativ ram kring verksamheten. Vi återkommer till våra förslag rörande konsumentinformationen i avsnitt 8.4 och dess organisation i avsnitt 8.6.

Vi föreslår slutligen åtgärder för att tillgodose behovet av *dokumentation och forskning*. Dessa åtgärder rör inspelning och bevarande av ljudande material, katalogisering av fonogramrepertoaren samt forskning inom ett vitt musikvetenskapligt fält. Inspelning och bevarande av ljudande material har vi berört tidigare. Katalogisering av fonogramrepertoaren är en förutsättning för en rationell inspelningsverksamhet med dokumentär inriktning och är också av betydelse för annan fonogramproduktion. Vidare är en sådan katalogisering – när det gäller den aktuella repertoaren – av vikt vid den tidigare berörda informationsverksamheten. Musikforskning är av ett allmänt intresse för musiklivet och dessutom ett medel att samla underlag för musikpolitiska åtgärder. Verkställigheten av de nu berörda åtgärderna skall emellertid inte i första hand vila på Institutet för rikskonserter. Den dokumenterande inspelningsverksamheten bör – som tidigare framhållits – knytas till andra organ. Det gäller även katalogiseringen. Forskning inom det musikvetenskapliga fältet skall som nu bedrivas vid ett flertal institutioner. Institutet för rikskonserter skall

emellertid fortsätta med den forskning – främst med beteendevetenskaplig inriktning – som redan bedrivs vid institutet. Dessutom skall institutet ges ökade möjligheter att genom bidrag stödja forskning vid andra institutioner. Vi återkommer till dessa frågor i avsnitt 8.5.

Inom ramen för sin ökade verksamhet kan Institutet för rikskonserter också bidra till en önskvärd intensifiering av det nordiska samarbetet inom musikens område. Vi har i avsnitt 4.8 redogjort för vissa initiativ på nordisk bas. Bl. a. har Nordiska rådet antagit en rekommendation enligt vilken regeringarna bör utreda möjligheterna för ett ökat samarbete de nordiska länderna emellan vad gäller information och distribution av nordisk musik på grammofonskiva. Det informationsutbyte som här åsyftas, liksom nordiskt samarbete av annat slag, bör för Sveriges del kunna förverkligas i samarbete mellan nämnderna för nordiskt musiksamarbete och Institutet för rikskonserter.

I detta sammanhang vill vi slutligen framhålla att vi inte anser oss närmare böra gå in på i vilka former Institutet för rikskonserter bör organisera de vidgade uppgifter, som det enligt våra förslag skall handha i framtiden. Vi har funnit att de föreslagna uppgifterna i stort kan rymmas inom ramen för institutets nuvarande organisation. Det vore dessutom olyckligt att låsa verksamhetsformerna innan erfarenheter från verksamheten har vunnits. Uppgifternas karaktär, och den smidighet som betingas därav, fordrar att organisationen samtidigt kan anpassas efter den riktning utvecklingen tar. Till de punkter där vi trots vad som ovan anförts berör organisationen återkommer vi i avsnitt 8.6.

8.2 Produktion

8.2.1 Inledning

Av kapitel 5 torde ha framgått att den svenska fonogrammarknaden genom sin struktur inte ger konsumenten ett tillräckligt allsidigt urval av fonogram. Vidare har framgått att

möjligheterna för svenska tonsättare och musiker att exponera sin verksamhet inför lyssnare är alltför begränsade. Samhällets stöd till fonogramproduktion bör därför utökas. En genom statliga åtgärder initierad produktion bör tills vidare ha till syfte att tillgodose de delar av repertoaren, som kvantitativt eller kvalitetsmässigt är underrepresenterade eller inte alls representerade på marknaden. Ett förstahandsintresse blir att spela in svenska verk och svenska artister som tidigare inte finns tillgängliga på fonogram. Vidare skall produktion av fonogram tillrättalagda för vissa speciella ändamål främjas, exempelvis pedagogiskt material.

Som tidigare framgått föreslår vi att de ökade statliga insatserna på fonogramproduktionens område i första hand kanaliseras genom Institutet för rikskonserter. Av det nyss anförda framgår att produktionen skall utgöra ett komplement till övrig produktion av kvantitativt sett relativt blygsam omfattning. Huvudsakligen blir det fråga om utgivningar som inte är kommersiellt attraktiva för övriga producenter. Så länge inte initiativ tagits för att etablera staten som en marknadskompletterande företagare också inom den rent kommersiella fonogramsektorn bör emellertid Institutet för rikskonserter ges möjlighet att försöksvis arbeta även med kommersiell syftning.

Institutets för rikskonserter utgivning skall vidare i första hand bestämmas med tanke på den svenska marknaden. Det är naturligt att exempelvis läromedelsproduktionen måste anpassas till svenska behov och avnämaren. Det hindrar inte att fonogramproduktionen i mesta möjliga utsträckning skall lanseras på den internationella marknaden. Utgivningar med svensk musik och/eller svenska musiker torde i vissa fall ha goda möjligheter att vinna avsättning utanför Sverige. En del av produktionen skall dessutom speciellt ha till syfte att sprida kunskap om och väcka intresse för svensk musik och svenska musiker i utlandet.

Den produktion som blir aktuell kan i huvudsak antas falla inom fyra huvudkategorier. Dessa är *repertoarkompletterande*, *pedagogisk*, *informerande* och *dokumente-*

rande produktion. Den sistnämnda avser inspelning och bevarande av ljudande material av musikhistoriskt eller annat intresse. De nämnda kategorierna är delvis övertäckande och kan inte ses isolerade från varandra. Produktionen inom de olika kategorierna måste därför samordnas. Produktionen måste också ske i samverkan med andra organ och institutioner inom musiklivet.

Vi är således medvetna om att de angivna kategorierna har många beröringspunkter och att de måste ses i ett sammanhang. Vidare kan sägas att de inte ger en fullständig bild av de uppgifter en statlig fonogramproduktion kan fylla. I den fortsatta framställningen följer vi dock den angivna kategoriindelningen. Den repertoarkompletterande, pedagogiska och informerande produktionen behandlas i de närmast följande avsnitten (8.2.2–8.2.4). Till den dokumenterande produktionen återkommer vi i avsnitt 8.5.1.

8.2.2 Repertoarkompletterande produktion

Med repertoarkompletterande produktion avser vi dels utgivning av (svensk) musik som är orepresenterad eller ofullständigt representerad på fonogram, dels utgivning av fonogram med (svenska) artister vars konstnärskap inte kan anses vara tillräckligt dokumenterad på fonogram.

Liksom tonsättarna behöver också de utövande musikerna få sina prestationer inspelade. Det är dels rent allmänt stimulerande för dessa att bli representerade på fonogram, dels är det av stor betydelse för möjligheten att få engagemang som estradartist inom och utom landet. Fonogrammet har blivit ett viktigare informationsmedel än recensionen: den engagerande parten kräver ofta att få höra en artist eller ensemble på fonogram innan han tar ställning till ett engagemangserbjudande. Det är alltså angeläget att de många framstående svenska musiker och sångare vars prestationer inte är tillgängliga via fonogram får tillfälle att göra inspelningar. Inte minst är det av intresse att ett ökat antal debuter på fonogram kom-

mer till stånd.

I detta sammanhang bör också framhållas att musikernas möjligheter att nå ut via radion till stor del är beroende av att de är representerade på fonogram. Som framgår av avsnitt 3.5.2 dominerar radions musiksändningar av fonogrammusik.

Vidare bör beaktas att många äldre inspelningar inte längre är tillgängliga på marknaden. Behovet av repertoarkomplettering gäller således inte enbart nyinspelningar, utan även återutgivning av äldre inspelningar.

Ett ökat och breddat musikutbud på fonogrammarknaden skulle bidra till vitaliteten inom det svenska musiklivet över huvud. Det finns ett behov av en sådan breddning inom alla genrer. Det krävs insatser som möjliggör kontinuerliga tillskott av udda produktioner och andra produktioner som annars inte skulle komma till stånd.

Den statligt stödda produktionen av repertoarkompletterande karaktär skall inriktas på att täcka de behov i fonogramutgivningen som nyss angivits. Den skall avse såväl produktion av tidigare inte inspelade verk som nya tolkningar av redan tillgängliga verk och återutgivning av äldre utgåvor som inte längre är tillgängliga i handeln. Utgivningen skall ha höga konstnärliga krav på verk och exekution och på den tekniska återgivningen. Produktionen skall givetvis inte enbart gälla musik som är avsedd att uppföras från estrad utan även den musik som i ökad utsträckning skrivs direkt för återgivning i högtalare.

Fältet för insatser för att komplettera den kommersiella utgivningen är stort. Tidigare har givits exempel på svenska tonsättare och svenska verk som det borde vara angeläget att få representerade på fonogram. Det är emellertid inte vår uppgift att närmare och konkret gå in på frågan om vilka verk som skall inspelas. Målet bör vara att genom samplanering med olika berörda organ och institutioner utan onödiga dubbelutgivning bidra till en allsidig, balanserad och högklassig svensk fonogramrepertoar.

Den nödvändiga samplaneringen med and-

ra berörda instanser får inte innebära ett hinder för en subjektivt engagerad repertoarplanering hos de enskilda producenter- na. Utgivningen måste garanteras en viss självständighet visavi t. ex. de organisationer som företräder tonsättare och musiker – även om önskemål från dessa organisationer är förståeliga och berättigade med tanke på de intressen dessa organisationer har att bevaka. Följden av ett alltför stort hänsynstagande till olika organisationers önskemål skulle lätt bli att den samlade utgivningen blir präglad av ett i detta sammanhang inte alltid önskvärt kompromisstänkande. Till frågan om fonogramproduktionens ställning i förhållande till olika intressenter i musiklivet återkommer vi i samband med förslag om inrättandet av ett rådgivande fonogramråd (avsnitt 8.6.2).

Beträffande de musiker som skall medverka vid inspelningarna vill vi framhålla, att företrädesvis svenska musiker skall engageras. Med engagemanget av svenska musiker följer en stimulans av musiklivet som helhet, liksom det innebär en stimulans för de musiker eller orkestrar som medverkar. Att huvudprincipen skall vara, att svenska musiker engageras, får dock inte innebära att utländska musiker utestängs från medverkan. Det kan ibland vara berättigat att musiken framförs av utländska exekutörer. Exempelvis kan detta ha en viss betydelse för att genom fonogram väcka intresse för svensk musik utom landet.

8.2.3 Pedagogisk produktion

Den moderna pedagogiken och de nya tekniska hjälpmedel, som numera kommer till användning i skolorna fordrar för musik- ämnet bl. a. särskilda för undervisningsän- damål avsedda inspelningar. I den interna- tionella repertoaren finns en del sådant ma- terial på fonogram. Däremot föreligger svenska verk endast sporadiskt i för ändamålet lämpliga utgåvor. Nedan skall en kortfattad översikt över föreliggande behov ges.

Man kan mycket sällan, då det är fråga om större verk, spela hela kompositioner i

undervisningssammanhang. Det finns där- för behov bl. a. av antologier, t. ex. så ut- formade, att de belyser karakteristiska drag hos en tonsättare eller en komposition. Vi- dare behövs fonogram som belyser musi- kens kulturgeografiska särart genom att ge möjligheter till jämförelser mellan musik- kulturer i olika kulturområden, exempelvis avseende instrument- och röst användning.

Ett annat slag av pedagogiskt inriktade inspelningar som saknas, är sådana som vi- sar kompositörens och exekutörens arbete fram till det färdiga resultatet och därmed bidrar till ökat intresse och bättre förståelse för skapande verksamhet inom musikens område.

Det internationella kultursamarbetet fordrar ibland inspelat material. Sålunda plane- ras en samnordisk sångbok, vilken bör kompletteras med ljudande material. Skolämne- nas integrering ger också möjlighet till nya infallsvinklar i fråga om ämnet musik. Mu- sikens utveckling i samhället kan belysas på ett mindre traditionellt sätt än vad som oftast förekommer f. n. Som exempel kan nämnas musikens funktion i industrialis- mens och folkrörelsernas framväxt och dess eventuella samband med körers och blås- och andra orkestrars uppkomst och utveck- ling. Variationerna kan vara oändliga på integreringsteman, exempelvis musiken och arbetet, musiken och fritiden, musiken och politiken, musiken och ekonomin. En förut- sättning är emellertid, att det finns lämpligt ljudande material och pedagogiskt riktigt utformade kommentarer.

Fonogram har sedan länge använts i stu- diedförbundens verksamhet. De traditionella musiklyssnarcirklarna lockar emellertid rela- tivt få deltagare. Nya former för denna sor- tens musikbildningsverksamhet måste prö- vas. Studieförbunden efterlyser liksom sko- lan särskilt utformat studiematerial, bl. a. antologier och speciellt arbetsmaterial i an- slutning till inspelningar. Man vill även för- söka utöka lyssnarverksamheten i anslutning till instrumentalcirklarna. Rikskonsertverk- samheten ger också ökad möjlighet att blanda upp fonogramlyssnande med artistfram- trädande och att genom studiecirklar eller

i andra former förbereda och följa upp konserter och liknande estradframträdanden.

I en del fall finns redan inspelningar, som kan användas för denna verksamhet, i andra fall behövs speciella inspelningar. Detta gäller som tidigare nämnts antologier för jämförande musikhistoriska, kulturhistoriska, politiska, sociala och andra studier. Musik kan även studeras som en del i den lokala miljön. Även här finns behov av nyinspelningar. Dessa kan helt naturligt inte alltid ha lokal anknytning till kompositörer och exekutörer. Däremot finns det säkert möjlighet att göra ett antal produktioner, som tids- eller miljömässigt kan passa in i ett ämne med lokal anknytning.

Musikhögskolorna, andra yrkesinriktade musikskolor samt musikvetenskapliga institutioner har behov av särskilda fonogram för sin undervisning. Gehörsundervisningen har fått en allt större betydelse i den yrkesmässiga musikutbildningen. Under senare år har utmärkt svenskt undervisningsmaterial utkommit. Ännu är emellertid de därför särskilt anpassade ljudande hjälpmedlen otillräckliga. Såväl för den elementära som för den högre gehörsundervisningen finns lämpliga fonogram endast sparsamt. Fonogram är vidare utmärkta hjälpmedel vid demonstration av hur instrument används för att åstadkomma olika effekter. Härvid kan bl. a. termer som pizzicato, legato och glissando åskådliggöras. På liknande sätt kan visas hur människorösten används under olika epoker. Sådant inspelat demonstrationsmaterial är särskilt intressant och angeläget för att belysa den moderna musikens sökande efter nya uttrycksmedel genom okonventionell användning av musikinstrument och människoröst. F. n. finns fonogram av denna typ tillgängliga endast i ringa omfattning.

Av största intresse är aktivitetsbetonat material, t. ex. fonogram som vid uppspelning kan kompletteras med »levande» instrumental eller vokal musik, utförd av enskilda artister eller av ensembler. På detta område synes många insatser återstå att göra. Över huvud bör nya möjligheter inom musikpedagogiken prövas efter hand som

den tekniska utvecklingen erbjuder sådana.

Vi vill i detta sammanhang även peka på de lovande och lovvärda insatser som görs i samband med skolkonserter. En önskvärd komplettering och utveckling av denna verksamhet kräver emellertid särskilda pedagogiskt utformade fonogram. Såväl vid förberedelse för som vid uppföljning av skolkonserter är fonogrammet ett nödvändigt hjälpmedel. Här finns också möjligheter att använda »levande» musik och fonogram i kombination. Institutet för rikskonserter har för sin skolkonsertverksamhet aviserat ett betydande behov av fonogram. Det har bl. a. planer på produktion av pedagogiskt utformade fonogram innehållande såväl musik som analys.

Det har emellertid visat sig att då fonogram används som läromedel i samband med skolturnéer endast en liten upplaga erfordras, f. n. några tiotal till några hundratal skivor. Visserligen kan antalet lyssnare uppskattas till det mångdubbla men det måste bedömas som oekonomiskt att genomföra en hel produktion med en så liten upplaga. Fonogram avsedda att tjäna som läromedel bör därför i fortsättningen utformas så, att de i största möjliga utsträckning kan komma till användning också i anslutning till andra studieformer (studiecirkel osv.) samt vid verksamhet av den art som bedrivs av Musik för ungdom. I experiment-syfte bör någon produktion prövas där fonogrammet inte anpassas till en skolturné utan tvärtom en turné byggs upp kring ett visst studiematerial i fonogramform. Erfarenheterna av ett sådant försök kan utnyttjas då man söker den kostnadsfälliga fördelning mellan turné och tillhörande läromedel, som ger största möjliga pedagogiska effekt inom en given ekonomisk ram.

Med hänvisning till de stora, delvis utnyttjade, möjligheter fonogrammet har som läromedel anser vi att fonogrammet bör användas som läromedel i betydligt större utsträckning än vad som nu sker. De statliga insatserna på fonogramområdet bör bl. a. ta fasta på behovet av ljudande läromedel. Produktionen bör till en början främst inriktas på att täcka de behov som nyss angivits.

Efter hand synes i samråd med företrädare för utbildningsväsende och studieförbund utgivningen böra vidgas till andra områden. Det kan då finnas anledning att uppmärksamma handikappgruppernas behov; musiken kan inte minst för de psykiskt utvecklingsstörda spela en mycket stor roll. Det bör vidare betonas att den repertoarkompletterande utgivningen, inte speciellt redigerad med tanke på undervisningsändamål, givetvis kommer att ha en betydelsefull uppgift i utbildningssammanhang – musikundervisningen hämmas givetvis av den föga allsidiga utgivning som nu karaktäriserar fonogramproduktionen.

8.2.4 Informerande produktion

Allmänt

Detta avsnitt behandlar fonogrammet som informationsgivande medium. Konsumentinformation om fonogram och fonogramapparaturl behandlas i avsnitt 8.4.

Varje fonogram är givetvis i något hänseende informerande om den musik och de musiker som är återgivna på fonogrammet. Denna informerande funktion kan emellertid vara mer eller mindre medvetet utnyttjad. När det gäller konventionellt redigerade fonogram hänger det speciella informationsvärdet nära samman med snabbheten i utgivningen. När det gäller fonogram, som är särskilt utformade med tanke på att de skall vara informerande, kan åtminstone två områden urskiljas där fonogrammet kan och bör användas i större utsträckning än i dag, nämligen för det första som information inom och utom landet om svensk musik och svenska musiker samt för det andra som information om musik-evenemang före och i omedelbar anslutning till sådana evenemang.

I detta sammanhang får man inte glömma att fonogrammet förutom att vara ett ljudbärande medium också ger goda möjligheter att genom skrivet material som mapp-text eller bilagda folders, noter etc. ge information om musiken. Sådan text är i själva verket en förutsättning för att möjlighe-

terna att informera skall kunna utnyttjas till fullo: de ljudande och skrivna inslagen bör bringas att stödja varandra.

Några skarpa skiljelinjer mellan fonogrammets informativa funktion och andra funktioner kan – som tidigare framhållits – inte dras, inte heller mellan de olika informativa funktionerna inbördes. En skiva som har till syfte att presentera en artist i samband med en konsert kan t.ex. innehålla ett uruppförande av ett verk som inte ingår i konserten, men som ändå bidrar till att väcka intresse för denna. Vi är således medvetna om att den ovan gjorda indelningen delvis är konstlad, men den bidrar till att klarlägga de problem som hänger samman med användandet av fonogrammet som informationsmedel och följs därför nedan. Först behandlas det konventionellt utformade fonogrammets informerande roll under rubriken snabbutgivning, därefter fonogrammet som informationsmedium för svensk musik inom och utom landet och slutligen fonogrammets användande som information i anslutning till estradevenemang.

Snabbutgivning

Inte sällan har fonograminspelningar ett direkt samband med evenemang i det offentliga konsertlivet (så att t.ex. en lovordad interpretation i konsertsammanhang leder till inspelning av samma verk med samma artister). Vanligen har då så lång tid förflutit mellan den offentliga »musikhändelsen» och utgivningen av fonogrammet (i allmänhet mer än ett halvår), att estradevenemanget och fonogrammet från marknadsföringssynpunkt måste betraktas som skilda produkter. Detta är en klar svaghet hos fonogrammet som massmedium och innebär ett svårt underläge i förhållande till etermedierna så länge de senare kan prestera direktöverföring av musikevenemang. I viss mån intar fonogrammet i fråga om uppmärksamhetsvärde en svagare ställning gentemot pressen än vad estradevenemanget gör. I Sverige har skivan endast i fråga om pop och schlager hittills visat sig kunna presenteras i tidsmässigt nära anslutning till be-

rört estradevenemang. Vinnande bidrag till internationella schlagertävlingar har exempelvis kunnat saluföras några få dagar efter tävlingen.

Utomlands har man på sina håll prövat att snabbt presentera inspelningar från konserter med mer krävande musik. Mest uppmärksammade är de inspelningar, som det statliga polska skivbolaget Muza gör vid den årliga Warszawafestivalen för ny musik. Skivan föreligger inom några få dagar efter konserttillfället som dokument över konserten och kan bilda underlag för den debatt, som ofta följer med ett uruppförande. I Sverige har Institutet för rikskonserter gjort liknande försök och bl. a. påbörjat en LP-serie kallad »Reportage».

Det finns goda skäl för att differentiera utgivningen av musik på skiva och andra fonogram genom att använda snabbutgivning vid sidan av den konventionella utgivningen för att därmed stimulera musikalivet. För det första kan det intresse som är knutet till ett visst musikevenemang tillvaratas medan det är som störst. För det andra utnyttjas snabbfonogrammens förutsättningar att fungera som underlag för den aktuella debatten på ett sätt som inte är möjligt vid konventionell utgivning på grund av den långa tid som i det senare fallet i regel hinners förflyta innan ett musikaliskt evenemang manifesteras på fonogram.

Snabbfonogrammens förutsättningar att tjäna som underlag för den aktuella musikdebatten grundar sig på de möjligheter skivan ger till upprepat åhörande av en kontroversiell komposition eller interpretation och vidare möjligheten att komplettera en given musikalisk produkt med klingande material, som förtydligar, förstärker eller differentierar upplevelsen och intrycken. Därmed kan dels åhörarna av det »levande» musikevenemanget fördjupa sin upplevelse, dels också andra få underlag för en bedömning av verket och framförandet. Det är önskvärt och naturligt att ta tillvara snabbfonogrammens möjligheter att verka som ett slags pamflett i den musikaliska debatten. Ett behov av en sådan stimulans föreligger, bl. a. för att därmed ge en större geografisk

spridning av möjligheterna att aktivt ta del i den aktuella musikdebatten.

Det bör betonas att dessa användningsmöjligheter av snabbproducerade fonogram ingalunda är att betrakta som service för en exklusiv publik. Bästa exemplet på en brett populär funktion är naturligtvis de nämnda kommersiella utgåvorna i anslutning till schlagertävlingar och liknande. Motsvarande borde ofta kunna förekomma inom andra musikformer, t. ex. vid en bemärkt debutkonsert eller en internationell svensk musikframgång.

Vi är medvetna om att utgivning av snabbproducerade fonogram är förenad med vissa komplikationer. Mot tanken på snabbutgivning av fonogram brukar invändas att sådana ofta för med sig konstnärliga och framför allt tekniska kompromisser. Sådana kompromisser är givetvis oönskade av såväl tonsättare, musiker som konsumenter. Detta markeras bl. a. av att avtal slutits innebärande att medverkande musiker skall godkänna det inspelade bandet innan det används i den fortsatta produktionskedjan.

Vi vill emellertid som vår mening hävda, att det i sig förståeliga kravet på högsta möjliga konstnärliga halt inte får medföra att de stora fördelar som är förknippade med snabbutgivning kommer att bli outnyttjade även i framtiden. Enstaka felspelningar bör inte hindra att inspelningen ges ut på marknaden. Kravet på perfektionen i utförandet skall i dessa fall inte vara högre än brukligt vid estradframträdanden.

I fråga om den tekniska kvalitén vill vi påpeka att produktionskedjan vid skivutgivning ingalunda i sig är mycket tidskrävande. En inspelning gjord vid en offentlig konsert föreligger redan omedelbart efter konserten på band som kan ligga till grund för gravering. Graveringsproceduren är icke tidskrävande, inte heller matriseringen eller pressningen, förutsatt att teknisk utrustning finns omedelbart tillgänglig. Något mera tidsödande är efterkontrollen av gravering, matrisering och pressning. Tekniska svagheter i snabbutgivna skivor torde alltså snarast kunna hänföras till att felprocenten i dessa tekniska procedurer är hög och snabb-

utgivningen nödvändiggör att man kan tvingas acceptera produkter som eljest skulle ha kasserats.

Svårigheterna med snabbutgivning i dagens läge accentueras av att de fonogram som här avses knappast är kommersiellt attraktiva för nuvarande producenter. I dagens situation är det alltså inte realistiskt att räkna med att grammofonindustrin skall hålla tekniska resurser i beredskap (eller ställa andra utgivningar åt sidan) för att kunna prestera en snabbutgivning inom de här avsedda musikformerna.

Med hänvisning till vad som nyss anförts vill vi framhålla det angelägna i att den statliga fonogramproduktionen kommer att innefatta också snabbutgivning. Självfallet bör denna verksamhet anordnas så, att ovan berörda olägenheter blir så små som möjligt. Detta förutsätter för det första att det för konsumenten klart framgår under vilka betingelser och med vilka syften utgåvan tillkommit. Detta kan – åtminstone delvis – åstadkommas med information på konvolutet och på annat sätt. Vi är emellertid medvetna om att man inte kan antaga att informationen om det snabbproducerade fonogrammets speciella karaktär når alla köpare: snabbfonogrammet kan av några komma att uppfattas som ett fonogram i konventionell mening. Trots de alldeles speciella syften som motiverar snabbproduktion kan man alltså inte bortse från en fortsatt obenägenhet att acceptera de brister som snabbfonogrammet nu vanligen är behäftat med. För en framtida snabbutgivning krävs därför för det andra tillgång till mer tillförlitlig teknisk utrustning än vad som står till buds i dag (samt högre kompetens hos de personer som handhar produktions tekniska sida). Detta gäller framför allt den del av framställningsprocessen, som kommer efter inspelningen. Genom ett ökat samhälleligt engagemang på fonogrammarknaden med en produktion, vars mål inte primärt dikteras av kommersiella hänsyn, kan förutsättningarna för en tekniskt god snabbutgivning antas komma att förbättras. Den planerade stora musikstudion vid Sveriges Radio kan också få betydelse

i detta sammanhang (se avsnitt 3.5.1 och 8.2.5). Man bör dock inte blunda för att snabbutgivna fonogram även i framtiden kan antas komma att ha en genomsnittligt lägre teknisk kvalitet än annan utgivning.

Information om svensk musik

Fonogrammet är ett ovärderligt hjälpmedel då det gäller att få svensk musik känd och uppförd och svenska artister lanserade inom- och utomlands. Det föreligger emellertid här ett stort behov av insatser utöver den konventionellt redigerade utgivningen, eftersom den reguljära utgivningen inte täcker och heller inte i framtiden kan antas komma att täcka hela det svenska musikspektrat. De insatser det här kan bli fråga om är t. ex. att till in- och utländska musikinstitutioner sända inspelningar av svensk musik gjorda vid estradframträdanden i Sverige. Detta skulle verksamt bidra till att ge t. ex. orkesterledare och konsertinstitutioner i utlandet en bättre uppfattning om svenska musikverk än vad enbart partitur kan ge. På motsvarande sätt skulle den interna informationen inom det svenska musiklivet förbättras och stimulera till uppförande av svenska musikverk och engagerande av svenska artister inom landet. Det ligger i sakens natur att högsta möjliga tekniska kvalitet på återgivningen inte är ett primärt krav vid produktion av fonogram med dessa syften.

I utlandet har dessa former för fonogramutgivning redan prövats. Exempel är det tjeckoslovakiska musikinformationscentrets serie av tonsättarporträtt och den holländska Donemus-stiftelsens serie LP-skivor som utges i kombination med partitur. I Sverige saknas – med något undantag – liknande insatser. Vi vill betona betydelsen av att sådan verksamhet utvecklas och finner det vara en uppgift för den statligt stödda fonogramproduktionen.

Vi vill i detta sammanhang erinra om den distribution av band med svensk musik till utländska radiostationer som handhas av Sveriges Radios utlandsprogram (avsnitt 3.5.2).

Fonogrammet som information kring estradevenemang

Snabbfonogrammet är ett medel att ge information och fånga upp ett intresse kring ett estradevenemang. Fonogrammet kan också användas som ett medel att före och i omedelbar anslutning till exempelvis en konsert skapa intresse för denna. Fonogrammet har alltså här en uppgift att fylla i marknadsföringen av publika musikevenemang. Fonogrammens möjligheter härvidlag är stora genom att dess relativa pris har sjunkit. Kostnaderna för ett fonogram behöver i dag inte vara större än för en trycksak. Detta har konsekvenser för fonogrammet som informationsmedel, framför allt i ett initialskede då den psykologiska effekten av en sådan innovation i användandet kan förväntas vara stor.

Institutet för rikskonserter har försöksvis använt fonogrammet på ovan angivet sätt genom förhandsutdelade materialsatser till press och andra intresserade och genom gratisutdelning av foldrar innehållande fonogram till närvarande publik. Vi finner det önskvärt att sådan verksamhet ytterligare utvecklas i landet. Detta skall dock inte innefattas i de uppgifter som den fonogramproducerande enheten inom Institutet för rikskonserter skall ansvara för. En sådan verksamhet är i stället en angelägenhet för de konsertgivande institutioner som finner det lämpligt att använda fonogrammet på nu angivet sätt. De bör då också belastas kostnaderna. För Institutets för rikskonserter del skulle det således här bli de konsertproducerande enheterna som skulle komma i fråga. Det förefaller dock naturligt att eventuell fonogramproduktion av detta slag sker i samarbete med institutets enhet för fonogramproduktion även i de fall det konsertgivande organet inte är institutet självt.

8.2.5 Produktionens tekniska förutsättningar

Den statligt organiserade fonogramproduktionen skall självklart stå på en hög teknisk nivå. Anspråken på inspelnings- och åter-

givningsteknik kan dock variera med fonogrammens huvudsakliga inriktning. Det repertoarkompletterande fonogrammet och fonogrammet som läromedel bör ges högsta möjliga kvalitet. I fråga om fonogrammet som dokumenterande och informerande media kan det vara motiverat att ha något lägre anspråk på den tekniska kvaliteten. Vad gäller snabbfonogrammet har denna ståndpunkt utvecklats tidigare i betänkandet (avsnitt 8.2.4). Liknande synpunkter kan anläggas på fonogrammens övriga informerande funktioner (information utom och inom landet om det svenska musiklivet och som marknadsföringsled kring estradevenemang) samt fonogrammet som dokument. Detta sammanhänger delvis med de förhållanden under vilka en betydande andel av dessa fonogram antas komma att spelas in, nämligen vid framträdanden inför publik. Uppagningskvaliteten blir klart lidande av att inspelningen inte görs i studio på grund av mindre gynnsam akustik, minskade tekniska kontrollmöjligheter som t. ex. mikrofonplacering, störningar från åhörarna osv.

Den återgivningstekniska kvaliteten är även beroende av den typ av fonogram som utgivningen gäller. F. n. framstår fortfarande grammofonskivan som det återgivningstekniskt mest avancerade fonogrammet. Men hela den statliga fonogramproduktionen skall inte utgöras av grammofonskivor. Valet av fonogramtyp måste vara beroende av bl. a. den mottagande partens utrustning. Det förefaller sålunda som om en stor del av skolväsendet och den huvudsakliga delen av studieförbunden i dag har sin uppspelningsapparat koncentrerad till bandspelare. Även om en välredigerad skiva med tydliga nålnedsättningsspeglar ger möjlighet till snabbare och exaktare omtagningar av enstaka avsnitt torde ovannämnda förhållande innebära att läromedelsproduktionen huvudsakligen bör komma på band.

I fråga om mono- resp. stereoteknik för grammofonskiveproduktionen är vi inte övertygade om att stereotekniken är den i alla avseenden överlägsna. Utvecklingen har emellertid, som tidigare framhållits, kommit att gå därhän att stereoskivan helt domi-

nerar produktionen. Genom bristande underhåll och nyanskaffning av monoapparatur har möjligheterna att med tillfredsställande kvalitet gravera, matrisera och pressa monoskivor i Sverige – och i Europa över huvud – försämrats på ett avgörande sätt. Även den dominerande delen av uppspelningsapparaturen är numera anpassad för stereoutgivning.

Med hänsyn till vad som anförts synes det realistiskt att inrikta också den statligt organiserade grammofonskiveproduktionen på stereo.

I fråga om bandkassetten finner vi att denna kanske ännu inte nått ett utvecklingsstadium som motiverar någon omfattande statligt stödd utgivning på denna typ av fonogram under den allra närmaste framtiden, men att det givetvis på sikt kan bli mer aktuellt med en relativt stor statlig produktion också av sådana.

Vi har i våra överväganden betraktat TV-kassetten, i den mån den bär fram musik, som fonogram. TV-kassetten är under ett intensivt utvecklingsarbete inom olika företag världen över. En kommande statlig utgivning av TV-kassetter inom det område varom här är fråga kan ännu inte överblickas och inte heller de lämpliga organisatoriska formerna därför. Initiativ till viss försöksverksamhet på detta område från de statliga musikinstitutionernas sida bör emellertid uppmuntras.

Produktion av mer krävande musik på fonogram fordrar i allmänhet en högre teknisk kvalitet i tillverkningsledet än vad som är standard för den dominerande delen av produktionen. Detta kvalitetskrav betingas bl. a. av att den krävande musiken till skillnad från exempelvis underhållningsmusiken har ett mycket stort dynamiskt omfång.

Nyss nämnda förhållande innebär att gravering av mer krävande musik fordrar en större noggrannhet och en mer långtgående planering än vad som annars vanligen är fallet. För att kunna utföra sådana graveringar behövs därför speciellt avpassad utrustning samt för uppgiften utbildad personal. På grund av den mycket ringa produktion i Sverige som sker inom denna sektor

saknas i stor utsträckning utrustning och personal för sådan kvalitetsgravering. En gravering med kvalitetskrav utöver standarden blir därför tidsödande och ständiga kontroller måste göras för att inte felaktigheter i form av plötsliga nivåförändringar, svaj, beskärning av diskant eller bas, ändring av »mittintrycket» när det gäller stereo m. m. skall uppstå. Att utföra graveringen utomlands är ofta opraktiskt då det i många fall med nuvarande inspelningsmetoder visat sig fördelaktigt att den ansvarige producenten själv övervakar graveringen.

När det gäller pressning av kvalitetsskivor är den inhemska produktionen av sådana inte tillräckligt stor för att ge ekonomiskt underlag för en process med kontroll av de enskilda skivorna. De flesta pressningar av »seriös» musik utförs utom landet.

Det föreligger alltså svårigheter att i Sverige uppnå den tekniska kvalitetsnivå på grammofonskivor som utgivning av återgivningstekniskt krävande musik förutsätter. När det gäller sådan musik har därför den tekniska framställningsprocessen i de delar som följer efter inspelningen (gravering, matrisering och pressning) i viss utsträckning förlagts utom landet. Detta är ett klart otillfredsställande förhållande med tanke på den fördyrande och tidskrävande administration som följer med de utländska kontakterna. Behov av förbättringar föreligger alltså även i fråga om den tekniska produktionsprocessen.

Vi har tidigare framhållit att ett ökat samhälleligt engagemang på fonogrammarknaden kan antas komma att förbättra förutsättningarna för en tekniskt god snabbutgivning (avsnitt 8.2.4). Denna förbättring kan naturligtvis antas komma att gälla också andra typer av fonogram. En större produktion inom Institutet för rikskonserter bör rimligen leda till att institutets krav på teknisk kvalitet bättre kan drivas genom hos de företag vars tjänster tas i anspråk.

Behovet att inom landet kunna kontrollera hela den tekniska framställningsprocessen synes dock även böra tillmötesgås genom aktiva statliga insatser. Det förefaller naturligt att detta sker i samband med byg-

gande av en musikstudio vid Sveriges Radio i enlighet med ett av Sveriges Radio år 1968 i skrivelse till utbildningsdepartementet framfört förslag (se avsnitt 3.5.1).

Vid remissbehandlingen av Sveriges Radios skrivelse förordade ett flertal instanser att den ifrågavarande musikstudion bör organiseras så, att den med sin utrustning kan betjäna hela musiklivet. Därmed skulle ett tekniskt standardförsvar ha upprättats mot den föga ambitiösa inställning till de återgivningstekniska problemen som en stor del av de kommersiellt inriktade fonogramproducenterna företräder. Man kan också hoppas på att en intensifierad konsumentupplysning på det fonogramtekniska området för med sig ökade krav på ljudtekniken från allmänhetens sida.

Det synes lämpligt att i första hand en enhet för gravering knyts till en kommande med allmänna medel finansierad musikstudio. Vid en dimensionering av denna enhet bör beaktas att motsvarande behov på fullgod teknisk utrustning också finns i de övriga nordiska länderna. Vidare bör uppmärksammas att den kommersiellt arbetande fonogramindustrin kan komma att förlägga delar av sin produktion till ifrågavarande enhet.

Vi föreslår inte att Institutet för rikskonserter tilldelas medel för egen teknisk utrustning eller teknisk personal för fonogramproduktion. Det synes tills vidare tillräckligt att institutet som nu använder teknisk apparatur och teknisk personal som finns på andra håll. På längre sikt kan det bli aktuellt för institutet att investera i egen utrustning och anställa tekniker för att kunna möjliggöra inspelningar på kort varsel och utanför musikstudios. Frågan om den tekniska utrustningen och den tekniska personalen hänger dock samman med hur frågan om den föreslagna stora musikstudion vid Sveriges Radio löses och den inspelningsapparatur som kommer att vara tillgänglig där.

8.2.6 Produktionens avtalsmässiga förutsättningar

Den statligt organiserade fonogramproduktionen torde i fråga om villkoren för musikernas medverkan komma att ansluta till gällande avtal mellan Svenska musikerförbundet och IFPL:s svenska grupp. Vi har tidigare pekat på önskvärdheten av att Institutets för rikskonserter utgivning i ökad utsträckning skall avse inspelningar från estradevenemang. I den mån orkestermusiker anställda vid till Teatrarnas riksförbund anslutna orkesterföretag anlitas i samband med musikernas ordinarie tjänstgöring vid dessa orkesterföretag torde därvid gällande riksavtal komma att tillämpas. (En redogörelse för de nämnda avtalen finns i avsnitt 3.2.2.)

Vissa delar av den inspelningsverksamhet som vi förutsätter komma till stånd är f. n. oreglerade i fråga om ersättning till medverkande musiker. Det gäller främst ickekommersiella inspelningar av dokumentär art. Vidare är t. ex. ersättning till deltagande musiker vid inspelning av TV-kassetter inte reglerade genom avtal. Vi har ingen anledning att närmare beröra dessa förhållanden. Det ankommer på berörda parter att i sedvanlig ordning sluta avtal rörande de fackliga frågor som hänger samman med den vidgade inspelningsverksamhet och utgivning som kan föranledas av våra nu framlagda förslag.

Frågan om ersättning till tonsättare och exekutörer för utlåning av musikalien från bibliotek har aktualiserats i flera sammanhang. Som framgår av vår bilagda skrivelse till litteraturutredningen, anser vi det lämpligt att Kungl. Maj:t vidtar åtgärder för att provisoriskt tillmötesgå kravet på ersättning för utlåning via bibliotek av musikalien.

8.3 Distribution

8.3.1 Allmänt

Omständigheten att fyra distributionsbolag svarar för 90 % av grossistverksamheten och att inget av dessa står fritt från producentintressen får i sig anses olyckligt. Som fram-

hållits under 5.3.1 har vissa mindre producenter vägrats möjlighet att utnyttja de stora bolagens distributionstjänster. Bland producenter som fått denna möjlighet finns åter ett missnöje med det sätt på vilket deras produkter marknadsförs. Vi finner denna situation vara otillfredsställande.

Som en följd av ovannämnda missnöje har ett mindre antal producenter diskuterat möjligheten att finna en alternativ distributionsväg. Man har därvid haft kontakter med AB Seelig & Co, som är bokhandels grossistföretag. Företaget har således en betydande rutin då det gäller distribution av med fonogram närbesläktade produkter. En nyligen införd datarutin medför att såväl katalogproduktion som den fysiska distributionen med lätthet skulle kunna utvidgas till fonogrammets område. De enskilda producenterna tvingas emellertid själva sköta en mera intensiv bearbetning av detaljisterna.

Vi finner det också vara otillfredsställande att en rad skivmärken, utan anknäring till svenska grossistföretag, endast med svårighet kan erhållas av svenska konsumenter. Vi ser ingen möjlighet att nu, genom statliga insatser, råda bot på detta. Om läget längre fram är detsamma och Institutet för rikskonserter i denna situation självt eller genom kontakter utåt kan svara för att en större del av det internationella skivutbudet görs tillgängligt för svenska konsumenter finner vi detta vara värt att stödja.

8.3.2 Reguljär handel

På detaljhandelssidan minskar det totala antalet försäljningsställen och de på fonogram specialiserade försäljningsställena tenderar att försvinna. Fullsorterad handel existerar således endast i de allra största städerna och i vissa universitetsorter, medan fonogramförsäljningen i övriga städer och orter – om det över huvud taget förekommer sådan – endast utgör ett underordnat komplement till annan försäljning. Det är förklarligt att sådana inköpsställen endast kan hålla ett begränsat sortiment – oftast det för dagen gångbara modesortimentet – och att man inte heller kan anställa den kvalificerade

personal som behövs i samband med rekvisitioner och i synnerhet kundinformation. Vi finner nyss nämnda förhållanden vara otillfredsställande och oroväckande med hänsyn till den effekt detta har fått på den rumsliga spridningen av inköpsmöjligheterna och de minskade möjligheterna till rekvisition och information via handeln som har inträtt.

Vi måste av ekonomiska skäl avvisa möjligheten att genom statliga subventioner till detaljhandeln eller genom statlig etablering söka komma till rätta med ovannämnda problem.

En viss förbättring av situationen kan emellertid komma till stånd om AB Seelig & Co utvidgar sin grossistfunktion till att även omfatta fonogramsidan. Bokhandeln saluför nämligen – till skillnad mot vad som är vanligt i utlandet – endast i undantagsfall fonogram. Om dess eget grossistföretag etablerade sig på denna marknad, och om ett begränsat kvalitetsurval av det totala skivutbudet skulle ställas till förfogande är det sannolikt att åtskilliga boklädor skulle visa sig villiga att sprida fonogram. Vi finner en sådan utveckling vara tilltalande, inte minst på grund av att bokhandeln geografiskt är väsentligt mycket mera spridd än vad fallet är med den specialiserade skivhandeln. I fall av att behov skulle uppstå är utvecklandet av en alternativ grossistkanal värt att aktivt stödja.

8.3.3 Postorder

Den förbättring av detaljhandelsutbudet, som införandet av en selektiv försäljning via bokhandeln skulle kunna medföra, är emellertid inte tillräcklig. De uppgifter om fonogramförsäljningen i olika ortstyper som lämnats i avsnitt 6.1.1 avslöjar en ansevärd skillnad i konsumtionen per invånare mellan ifrågakvarande orter. Denna iakttagelse bekräftas av de sociologiska undersökningar som redovisats under 6.2. Det är härvid att märka, att de stora skillnaderna inte återfinns mellan städer och andra orter och inte heller mellan normalstora städer och små sådana; den mest markanta skillnaden

existerar i stället mellan de tre största städerna och övriga orter. Två så stora städer som Örebro och Växjö, båda högskoleorter, har således bara ca hälften resp. en tredjedel av Stockholms per capitakonsumtion. Vi finner således att det på samtliga platser – utom möjligen i de tre största städerna – krävs betydande förbättringar av inköpsmöjligheterna.

I avsnittet 6.1.2 påpekades att det enda postorderföretag, som lämnat uppgifter om sina kunders rumsliga spridning, funnit att storstädernas invånare är överrepresenterade. Detta kan synas paradoxalt; denna distributionskanal borde ju rimligen utnyttjas av de personer som inte har tillgång till detaljhandelns tjänster, dvs. personer utanför storstäderna. Denna företeelse är emellertid inte unik för fonogramsektorn; liknande tendenser kan urskiljas på t. ex. litteraturens område. Någon enkel förklaring till denna utveckling är svår att ge. En bidragande orsak torde emellertid vara att köpvanor lättare etableras i det fall man kontinuerligt kommer i kontakt med ett utbud och samtidigt erhåller information kring detsamma.

Vi presenterar i det följande ett förslag om inrättandet av en kraftigt utökad postorderverksamhet. Detta bör ses i ljuset av att vi utgår ifrån att denna verksamhet får en fast förankring på den enskilda orten och att den kompletteras med ett rikhaltigt och pedagogiskt informationsmaterial.

De fasta punkterna i postordersystemet bör vara biblioteken. Inga till kulturlivet hörande institutioner är så jämnt spridda över landet. Biblioteken kan i en framtid väntas få en allt bredare kulturambition och som ett led i denna strävan har åtskilliga bibliotek – som påtalats i avsnittet 6.1.3 – redan nu en utvecklad service på fonogramsidan. Dessa utlånings- och avlyssningsmöjligheter kommer troligtvis – inte minst som en följd av den nya kommunindelningen – kraftigt att ökas. Det förefaller naturligt att sådana former för musikutnyttjande kompletteras med köpmöjligheter.

Biblioteken skulle härvid enbart tjäna som förmedlingsställen. Informationsmaterial och de för rekvisition nödvändiga blanketterna

bör därvid finnas väl exponerade i bibliotekslokalen. I det fall annan fonogramservice redan ges på biblioteket torde den för denna ansvarige kunna ge upplysningar och även – i det fall möjlighet finns – ge köparen chans till avlyssning.

En postorderförsäljning med sådan lokal anknytning kräver naturligtvis en central varifrån informationsmaterial utsändes, till vilken rekvisitioner sändes, och som handhar den slutliga distributionen av beställda fonogram. Som redovisats under 6.1.3 handhar Bibliotekstjänst AB i Lund dessa funktioner i bibliotekens nuvarande ordning för intern fonogramanskaffning. Det skulle inte bjuda på några större problem att utvidga denna verksamhet till att också omfatta de beställningar som kan komma från allmänheten.

Vi har haft kontakt med Bibliotekstjänst och man har från detta företag visat stort intresse för en sådan utvidgning. I samband med dessa diskussioner har också kostnadskonsekvenserna vid olika ambitionsnivåer diskuterats.

Bibliotekstjänsts verksamhet på fonogramområdet är inte gammal och man har så sent som den 1 mars 1971 själv övertagit den fysiska distributionen av fonogrammen. Detta tillsammans med den omständighet att utfallet av en postorderförsäljning enligt ovan beskrivna mall är svårt att uppskatta gör att man även vad kostnadskonsekvenserna anbelangar måste vara försiktig i sina beräkningar. Försök har dock gjorts. Vi har därvid utgått ifrån att det fonogramurval – med standardurval och månatligt tillskott – som Bibliotekstjänst nu har, och att den information som ges kring detta skall räcka. Vi har vidare antagit att verksamheten skulle omfatta samtliga 700 kommunbibliotek samt att varje sådant i genomsnitt erhåller 50 exemplar av informationsmaterialet. Vi har vidare utgått ifrån att köparen av fonogrammen skall betala det pris som är vanligt i handeln samt att han får vänta en à två veckor innan beställningen kan lösas ut via postförskott. Vi har slutligen antagit att de enda kostnader som uppstår på biblioteken är de som är förbundna med skyltställ

etc. i och för exponering av informations- och rekvisitionsmaterial. Det sammanlagda kravet på statliga subventioner skulle därvid bli ca 550 000 kr. fördelat på: produktion och distribution av informationsmaterial 150 000 kr., ersättning till Bibliotekstjänst för förlorade abonnemangsinträder plus omlagda datarutiner i samband med nedskärningen av väntetiden mellan beställning och erhållande av fonogrammet 160 000 kr., fraktkostnader 200 000 kr. samt skyltställ etc. 40 000 kr. Därtill kommer kostnaderna för en informationskampanj enligt nedan.

Man kan diskutera om det fonogramurval Bibliotekstjänst håller för bibliotekens räkning och det informationsmaterial som presenteras i anslutning till detta också är lämpat för en allmän publik. Av kostnadsskäl måste troligen detta problem skjutas på framtiden. Däremot framstår det som klart att man – åtminstone i inledningskedet – med en vitt upplagd kampanj måste upplysa allmänheten om existensen av postorderförsäljningen om denna skall nå åsyftad omfattning. Sådana insatser är mycket kostnadskrävande och vi räknar med att 250 000 kr. för det första verksamhetsåret är ett minimum.

Institutet för rikskonserter har erfarenhet från flera av de områden som nyss berörts. Som redovisats i avsnitt 3.3.4 har det för avsikt att presentera ett kvalitetsurval fonogram. Det har vidare – främst med sin egen produktion som bas – erfarenhet av postorder- och skivklubbsverksamhet. Slutligen skall institutet enligt de planer som närmare presenteras i avsnitt 8.4 stå för de informationsåtgärder som vi föreslår. Vi finner det därför vara naturligt att Institutet för rikskonserter blir ansvarigt för nyss föreslagna postorderverksamhet. Institutet bör därvid samordna sin egen verksamhet på området med den som ovan föreslagits och så långt som möjligt utnyttja den distributionsapparat etc. som redan är uppbyggd på Bibliotekstjänst. En omedelbar total satsning är därvid inte tvungen; en successiv utveckling med tillhörande experiment är snarare att föredra med tanke på de osäkerhetsmoment som redovisats.

De ovan angivna kostnaderna för de föreslagna åtgärderna på distributionssidan uppgår sammanlagt till 800 000 kr. Vi har funnit att detta är ett minimum för det första verksamhetsåret om åtgärderna skall ha en rimlig chans att bli effektiva. Institutet har sedan att årligen – utifrån de erfarenheter man vinner – i sin anslagsframställning söka fortsatta anslag för postorderverksamheten.

8.4 Konsumentinformation

8.4.1 Information om fonogram

Vi har tidigare framhållit att den svenska och internationella fonogrammarknaden är svår att överblicka. Till detta bidrar starkt att distributionen i allt större utsträckning övertas av varuhus och andra icke sakkunniga detaljförsäljare. Specialaffärerna med sakkunnig personal och möjligheter till kundrådgivning tenderar att försvinna. Viss vägledning om den internationella repertoaren kan hämtas i utländska facktidsskrifter, men dessa kan naturligt nog inte speciellt beakta den svenska marknaden. Dessa tidskrifter når dessutom endast ett försvinnande antal svenska läsare. I fråga om den svenska marknaden bör man visserligen inte bortse från den kvantitativt sett inte oväsentliga konsumentupplysning som sker i facktidsskrifter och dagspress. Denna konsumentinformation är dock mestadels sporadisk och/eller slumpartad. Även de organ som bedriver en mer metodisk övervakning av fonogramproduktionen förfelar en teoretiskt tänkbar sammanlagd täckning av hela fältet därigenom att ingen som helst samordning dem emellan existerar. Konsumenten famlar på fonogrammarknaden delvis i blindo.

Av det sagda torde framgå att det finns ett behov av en väsentligt utökad information om den kommersiella marknaden och på annat sätt tillgängliga fonogram. Behovet hänför sig dels till information om vilka fonogram som över huvud är tillgängliga, dels till information som underlättar val mellan olika tillgängliga inspelningar. I det senare fallet är det fråga om en karaktäristik av

det aktuella verket, dess framförande och skivans redigering, exempelvis om den lämpar sig för användning i pedagogiska sammanhang. Vidare finns behov av konsumentupplysning rörande olika fonogramens tekniska kvalitet.

Åtgärder i syfte att täcka nyss angivna informationsbehov skulle vara av väsentligt värde för den musikintresserade allmänheten, för skolor, studiecirklar och bibliotek, för musiker och tonsättare, för tidningar och tidskrifter. Sådana åtgärder ligger också i gramfonbolagens och musikhandels intresse. En effektiv information skulle också bidra till att fonogrammens ställning som musikförmedlare över huvud stärks. En vederhäftig och systematisk information om tillgängliga inspelningar är ett allmänt intresse för musiklivet och musikkulturen.

Konsumentinformation om fonogram bör stödjas genom statliga insatser. Vi finner att detta lämpligen bör ske genom en utveckling av det arbete inom denna sektor som redan inletts av Institutet för rikskonserter (se avsnitt 3.3.4).

Den statliga konsumentupplysningen bör inte begränsas till den statligt stödda produktionen. Den existerande kommersiella repertoaren rymmer stora värden. Informationen skall självfallet innefatta även denna repertoar. Informationen skall gälla fonogram – också utländska – som finns tillgängliga i Sverige. Den skall inte enbart gälla svårtillgänglig musik utan även röra musik som har omedelbar genklang hos en större allmänhet. Situationen torde vara jämförbar med den som gäller konsumtionsvaror av annat slag om vilka staten genom förmedling av varudata vägleder allmänheten och därmed stimulerar en kvalitetsinriktad produktion.

Syftet med informationen skall i första hand vara att bidra till att marknaden blir mer överskådlig. Det är fråga om att förse allmänheten och andra berörda intressenter med förteckningar över i handeln och på annat sätt tillgängliga fonogram, med uppgifter om inspelningar, musikverk, exekutörer etc. Den bör också ange i vilka sammanhang inspelningen bäst låter sig användas.

Denna information kan grundas på en registrering och katalogisering av tämligen summarisk karaktär, eftersom de nämnda bedömningarna utan svårighet kan göras.

Informationen måste emellertid även gå in på mer subtila – och delvis subjektivt färgade – bedömningar om den skall få ett verkligt värde som vägledning åt köparna. Information skall exempelvis gå in på karaktäriseringar av den framförda musiken och av hur den framförs. Jämförelser mellan olika inspelningar av samma verk skall således göras. Det är här fråga om en systematisk bedömning av olika inspelningars konstnärliga kvaliteter. En bedömning av detta slag bör anordnas på ett sådant sätt, att den inte blir beroende av en enda persons uppfattning. Bedömningen föreslås göras inom en grupp kvalificerade personer, som deltar ställning till den enskilda produktens musikaliska och tekniska värde, dels ställer detta i relation till andra utgåvor av samma verk och interpretens övriga produktion. Bedömningsmetodiken i de största internationella gramfontidskrifterna (t. ex. engelska *The Gramophone* eller amerikanska *High Fidelity*) kan anses vägledande för denna verksamhet, men den bör om möjligt justeras mot större objektivitet i slutomdömena och dessutom göras bättre tillämpbara i utbildningssammanhang (t. ex. genom att man konsekvent också bedömer utgåvornas pedagogiska värde).

Resultaten av bedömningen bör publiceras i form av korta »recensioner» av varje enskilt fonogram, varvid självfallet skall eftersträvas att presentationen i möjligaste mån skall gälla objektivt fastställbara fakta medan de subjektiva »kritiska» inslagen skall vara klart utskilda ur bedömningens helhet. Varje bedömning förses med mesta möjliga diskografiska dokumentation (artister, verk, inspelningstillfälle, lokal, teknik m. m.) samt med en jämförande översikt över alternativa inspelningar.

Informationen bör vidare ta sig uttryck i rekommenderade basurval för diskotek av olika storlek och med olika inriktning. Sådana rekommendationer skulle ge vägledning för såväl enskilda som institutioner,

exempelvis skolor och bibliotek.

Urvalet av fonogram som skall bli föremål för bedömningar bör så långt möjligt sammanfalla med de fonogram som är tillgängliga i Sverige, eller kan rekvireras från utlandet utan större besvär.

Bedömningarna sammanställs lämpligen inom Institutet för rikskonserter och publiceras regelbundet i en enkel tryckt bulletin, som om möjligt utdelas gratis. Den kan läggas ut i konsertinstitutioner och musikaffärer samt distribueras till enskilda abonnenter mot täckning endast av porto- och expeditionskostnader. Bulletinernas innehåll redigeras till en årsbok, som säljes till ett om möjligt subventionerat pris. Bulletiner och årsbok kan utöver fonogrambedömningar även publicera den tekniska information, som närmare berörs i avsnitt 8.4.2.

Det är av avgörande betydelse för konsumentinformationen att den verkligen når ut till konsumenterna. Med det nyss föreslagna förfarandet kan informationen ställas till allmänhetens förfogande gratis eller till låg kostnad. Det är dock inte tillräckligt att resultatet av bedömargruppens arbete publiceras i den ovan nämnda bulletinen. Det är givetvis viktigt att informationen får största möjliga spridning i massmedierna. Institutet för rikskonserter bör därför få särskilda medel för att komplettera informationsspridningen med annonser i pressen. Om så bedöms lämpligt kan annonserna publiceras i musiktidskrifter men de bör i första hand placeras i dagspress. Därigenom når man inte enbart personer som kan antas redan vara relativt välinformerade. Annonserna bör utformas på så sätt att de väcker intresse för de inspelningar som rekommenderas. Det är värt att understryka att genom annonserna ges även ett stöd till de produktioner man anser värdefulla och att det därmed också kan komma annan produktion än den statligt initierade till godo. Vi föreslår att det årliga beloppet för annonsering skall uppgå till 90 000 kr.

Vi har framhållit att ett initiativ inom konsumentinformationen skulle ha stor betydelse för enskilda och för ett bättre utnyttjande av fonogrammet inom bibliotek,

skolor och folkbildning. Omfattningen av de statliga och kommunala medel som anslås till fonogramapparatur är betydande, och skulle med en fungerande information kunna utnyttjas bättre. I fråga om de effekter ett statligt konsumentupplysningsinitiativ skulle ha för de organ som nu handhar sådan upplysning, vill vi framhålla, att ett sådant initiativ förmodligen skulle leda till att fackpressens betydelse minskades inom detta fält medan dagspressen stimulerades dels att betona nyhetsaspekten dels att i högre grad än hittills beakta fonogrammens roll som element i musiklivets helhet; ett betraktelsesätt som inte med samma lätthet kan tillgodoses inom en detaljinriktad granskningsverksamhet av det slag som föreslås inrättad med Institutet för rikskonserter som huvudman. Med detta vill vi uttrycka en förmodan att dagspressens musikkritiker och musikjournalister å ena sidan och den statliga konsumentinformationen å den andra bör kunna komplettera varandra och ge ömsesidig stimulans. Däremot kan ett initiativ på detta område förmodas få negativ effekt på musiklivets periodiska fackpress. Att kompensera denna negativa effekt genom att annonsera bedömargruppens rapporter i någon av de nu existerande musiktidskrifterna finner vi – som ovan nämnts – inte böra vara en förstahandsåtgärd eftersom de endast har en begränsad och selekterad publik. Ingenting hindrar naturligtvis dessa tidskrifter eller andra massmedier att återge rapporterna. Formerna för det statliga stöd åt dessa tidskrifter som av många skäl kan anses vara motiverat bör prövas i annat sammanhang.

Vi har övervägt införandet av någon form av premiering av kvalitetsinriktade fonogramproduktioner samordnad med den bedömning, som ovan berörts. Erfarenheten visar att en produktion av det slag som förekommer inom fonogramfältet stimuleras kraftigt av utmärkelser av ett eller annat slag. Detta gäller i synnerhet sådana typer av produktioner, som normalt inte bedömes som ekonomiskt bärkraftiga, dvs. i regel svenska produktioner av mer krävande musik. En sådan premiering kan tyckas ha

föga att skaffa med informationsfunktionen. För att få avsedd effekt bör en eventuell premiering emellertid vara kopplad till denna funktion. Premieringen skulle på ett dramatiskt sätt fästa uppmärksamheten vid vissa produktioner varvid information om denna effektivt skulle nå ut. Vidare förefaller det lämpligt att valet av skivor skulle göras av den instans som kontinuerligt bedömer produktionen.

Förmodligen kommer dock redan bedömningarna som sådana att verka kvalitetsstimulerande och goda resultat vid dessa utnyttjas i reklamen. Den ytterligare effekt som inrättandet av en utmärkelse skulle medföra är troligen försumbar åtminstone om utmärkelsen inte är förenad med ett större penningpris. Dessutom utdelas genom branschens egen försorg årligen redan nu utmärkelser till förtjänta produktioner.

Som framhållits ovan bör dock senare ytterligare övervägas om en utmärkelse av något slag skall kopplas samman med bedömningen av tillgängliga fonogram. Om ett fonogrampris inrättas bör vinnaren tillkännages bl. a. genom annonsering i dagspress.

Institutet för rikskonserter bör givetvis efter hand som erfarenheter vinnes även på andra sätt än de ovan nämnda söka bidra till en förbättrad information till fonogramkonsumenterna.

En verksamhet av ovan berörd art förutsätter att den svenska produktionen och övriga i Sverige tillgängliga fonogram fortlöpande katalogiseras. En sådan katalogisering skulle ske i samband med den dokumentationsverksamhet som skall handhas av andra organ än Institutet för rikskonserter (se avsnitt 8.5.1). En nära kontakt mellan IRK och dessa organ måste alltså förutsättas.

8.4.2 Information om fonogramapparatur

Tidigare har information om fonogramreperatoar behandlats. En annan sida av konsumentupplysningen är den tekniska informationen. Under 1960-talet har intresset för ljudåtergivning starkt ökat bland allmänheten. Sedan ett antal år tillhandahåller de-

taljhandeln ett brett, kvalitetsmässigt skiftande sortiment, som snabbt förnyas. Allmänheten har stora svårigheter att orientera sig på denna marknad därför att rationella köp förutsätter tämligen ingående tekniska kunskaper. De fakta som meddelas av fabrikanterna är i regel ofullständiga och svårtolkade. För fackmannen finns det emellertid möjlighet att få vederhäftig information i svenska och framför allt utländska tidsskrifter.

En orsak till bristen på information är att ett brett underlag för upplysning saknas. På många områden inom ljudtekniken saknas objektiva undersökningar som skulle kunna tjäna som grund för konsumentupplysning. De punktinsatser i fråga om testning av apparatur som görs är inte tillräckliga för en önskvärd täckning av området och vidare finns inte någon samordning av de olika undersökningar, som sporadiskt görs på olika håll.

Det torde ha framgått, att det föreligger ett uppenbart behov av teknisk konsumentupplysning inom fonogramområdet, dels för att öka konsumenternas möjligheter att göra ett rationellt val i det rådande utbudet, dels – på längre sikt – för att genom de ökade kunskaperna hos kunderna åstadkomma en sanering av marknaden. Bristen på information gäller bl. a. orientering om förekommande tekniker för ljudåtergivning, de olika komponenterna i ljudåtergivningskedjan samt en lämplig anpassning mellan dessa komponenter och anvisningar rörande val av apparatur med hänsyn till dess användning. Det senare är viktigt eftersom apparaturen måste anpassas till sitt ändamål och sin miljö. Det gäller särskilt högtalare eftersom olika krav ställs på sådana i bostadsrum, samlings-salar, utomhusmiljöer etc. Det krävs här mer än tekniska fakta som endast kan tolkas av ett fåtal. Genomsnittskonsumenten behöver information som jämför olika fabrikat och som utmynnar i konkreta köpråd för olika användningsområden, ambitionsnivåer och kostnadslägen. Det är vidare av vikt att anvisningar ges om hur man rätt handhar och underhåller apparatur och fonogram.

Vi föreslår att viss information av nyss berört slag skall bedrivas i samband med den upplysande verksamhet om fonogram-repertoaren som skall handhas av Institutet för rikskonserter. Det synes dock inte realistiskt att räkna med att informationen på det tekniska området kan bli lika omfattande som den, som gäller repertoaren, eftersom den forskning som är en förutsättning för en vittsyftande konsumentinformation saknas i dag inom landet. Som framgår av avsnitt 8.5.3 anser vi oss inte kunna gå närmare in på frågan om på vilka områden inom återgivningstekniken ökade forskningsinsatser är mest angelägna. Vi föreslår heller inte att Institutet för rikskonserter som föreslås handha konsumentinformationen själv skall forska eller genomföra testningar av i marknaden förekommande anordningar för ljudåtergivning. Däremot skall institutet tilldelas medel vilka delvis skall kunna användas till att hos andra institutioner beställa sådan forskning och sådana testningar. Därmed måste den tekniska konsumentinformationen begränsas till att gälla sammanställningar av resultat från den forskning som bedrivs vid andra institutioner inom landet samt av utländska forskningsrapporter.

Med tanke på den allmänt låga kunskapsnivån som nu råder bland allmänheten, kan jämförelsevis blygsamma insatser få en beaktansvärd effekt. Det bör i detta sammanhang också framhållas, att det är förenat med avsevärda svårigheter att på ett meningsfullt sätt förmedla mer djupgående information inom detta område. Det är inte alldeles lätt att klart åskådliggöra det invecklade samspelet mellan akustiska, mekaniska och elektro-magnetiska faktorer, materialbeskaffenhet etc. vid inspelning och återgivning av ljud. Konsumentinformationen om fonogramapparatur bör dock resultera i konkreta köpråd vid olika ekonomiska och andra förutsättningar.

Institutet för rikskonserter bör vidare undersöka möjligheterna att i samarbete med skolor och studieförbund anordna kurser i apparaturens rätta handhavande och i samband därmed låta utarbета lämpligt informationsmaterial.

8.5 Dokumentation och forskning

8.5.1 Inspelning och bevarande av ljudande material

Vi behandlar i detta avsnitt sådan produktion som vi i avsnitt 8.2.1 kallat dokumenterande.

Fonogrammet kan kanske huvudsakligen ses som en effektiv kanal för att tillfredsställa ett behov att lyssna till musik och att sprida kunskap om musik. Men det kan också betraktas som ett historiskt dokument. Varje tids inspelningar får efter hand ett stort intresse för senare generationer som prov på rådande praxis i fråga om spel och röstbehandling, liksom i fråga om de stora artisternas musicerande, och anknyter därmed till den pedagogiska funktion som berörts ovan.

Ur en strikt musikhistorisk aspekt är fonogrammet som ljuddokument i första hand av intresse för musikhistorikare, musikstudierande och andra grupper som är professionellt verksamma inom musiklivet. Med de ständigt förbättrade tekniska förutsättningarna får emellertid inspelningar från tidigare epoker ett ökat intresse för den musikintresserade allmänheten. När både musikaliska och tekniska kvaliteter står på en hög nivå har tidigare inspelningar såväl musikhistoriskt som allmänmusikaliskt intresse, varvid den ovan gjorda distinktionen inte strikt låter sig göras.

De tekniska förutsättningar som nu finns ger möjlighet – och även skyldighet – att bevara ljudande dokument åt framtiden. F. n. är den överväldigande mängden inspelningar gjorda med tanke speciellt på att musiken skall spridas genom fonogram och får därmed ofta en speciell karaktär, bl. a. genom de möjligheter till ingrepp i inspelningarna som erbjuds för att uppnå största möjliga perfektion. På grund av fonogrambranschens förutsättningar blir också vissa typer av musik orepresenterade på skiva. Vidare saknas en systematisk dokumentation av musik vid estradframträdanden; de inspelningar som finns gjorda vid sådana tillfällen är främst gjorda på konsertinstitutionens egna initiativ eller tillkomna i sam-

band med radio- eller TV-utsändningar. Det är angeläget att en mer allmän och systematisk dokumentation av konserter och liknande evenemang kommer till stånd, bl. a. omfattande upptagningar av operaföreställningar och av sällan eller endast någon gång instuderad och framförd musik, framför allt svensk. Detsamma gäller rekonstruktioner av äldre musik. Också den icke professionella musikkulturen bör dokumenteras på fonogram. Detta område är emellertid delvis väl tillgodosett, framför allt vad gäller folkmusiken, genom de inspelningar som bl. a. görs av svenskt visarkiv.

Sannolikt kan endast en ringa del av det material som anses böra dokumenteras genom inspelningar dessutom ha ett tillräckligt allmänt intresse för att motivera utgivning på skiva eller annat fonogram. Även om utgivningen kan förutsättas bli av tämligen blygsam omfattning vill vi anföra, att en inventering av de förekommande fonogramsamlingarna visar, att det redan nu finns en mängd intressant material spritt på olika håll. Vi har tagit del av en lista över ljuddokument, sammanställd av Carl-Gunnar Ahlén, som omfattar exempelvis inspelningar av Ture Rangström som berättare och som dirigent, av Wilhelm Peterson-Berger och Natanael Berg, av svensk folkmusik på Runö (Estland), av sångare som John Forsell, Ellen Gulbranson, av äldre operaföreställningar etc. Mycket av detta skulle utan tvekan vara värt att publicera på fonogram, t. ex. i en särskild serie med äldre ljuddokument.

Som framgått av avsnitt 5.2.4 finns fonogramarkiv i Sverige vid ett flertal institutioner. Det största arkivet – Sveriges Radios – är emellertid i regel inte tillgängligt för allmänheten. I övrigt är samlingarna inte tillräckligt omfattande, eller övriga resurser inte tillräckligt stora, för att täcka de insatser som krävs på de inspelande och arkiverande områdena. Något allmänt fonogramarkiv med service för allmänheten finns således inte i Sverige. Den splittring inom området, som f. n. finns synes inte rationell. Vissa av de arkiv som finns inom olika statliga institutioner bör därför föras sam-

man till ett statligt centralarkiv. Vi finner oss emellertid inte kunna gå in på frågan om vilka förefintliga arkiv som skulle inordnas under detta centralarkiv och hur dess verksamhet lämpligen skulle organiseras. Organisationens av och verksamheten vid ett centralt fonogramarkiv är också delvis beroende av resultatet av dataarkiveringskommitténs pågående arbete. Denna kommitté kommer bl. a. att lägga fram förslag om arkivering av Sveriges Radios produktion och om grammofonarkivets vid Sveriges Radio framtida ställning. När detta skett bör frågan om de organisatoriska lösningarna tas upp på nytt liksom frågan om den lagstiftning som kan vara erforderlig.

Det centrala arkivet bör samarbeta med de olika specialarkiv som redan finns, liksom med konsertinstitutioner, teatrar etc. Arkivet bör också ha möjlighet att själv göra inspelningar eller beställa sådana. Vidare bör folkbiblioteken ha möjlighet att rekvidrera vissa inspelningar från detta arkiv. Det är här närmast fråga om sådana inspelningar som är av mera speciellt slag eller av intresse för vissa forskare.

Arkivet bör fortlöpande tillföras alla i Sverige producerade fonogram. Detta bör säkerställas genom att berörda fonogramproducenter ges lagstadgad skyldighet att leverera ett exemplar till det centrala fonogramarkivet efter det mönster som tillämpas för leverans till kungl. biblioteket och vissa forskningsbibliotek i fråga om tryckalster. Som framgått av avsnitt 5.2.4 har den frivilliga överenskommelse, som träffats i denna riktning visavi nationalfonoteket inte fungerat tillfredsställande.

Vi har tidigare framhållit att vissa dokumentära inspelningar kan förutsättas vara av ett så allmänt intresse att en utgivning på fonogram är motiverad. Vi finner emellertid inte skäl att det centrala fonogramarkivet självt handhar fonogramutgivning, då det inte synes rationellt att administrativa, tekniska och andra resurser för utgivning förläggs till detta organ. Fonogramarkivet bör i stället i sådana frågor samarbeta med institutioner som regelmässigt och i större omfattning handhar fonogramutgivning, i

första hand Institutet för rikskonserter. Institutet kan antas komma att bli väl förtroget med de problem, som sammanhänger med fonogramutgivning, bl. a. de komplicerade ersättningsfrågor till exekutörer som i vissa fall kan komma att bli aktuella samt även förfoga över väl fungerande distributionskanaler.

8.5.2 Katalogisering

Tidigare har behovet av ett systematiskt insamlande och bevarande av ljudande material berörts. Bedömningar av dokumentationsbehovet på olika områden förutsätter en systematisk och kontinuerlig katalogisering av redan förefintliga inspelningar. Först därmed kan en inspelningsverksamhet av dokumentär natur bedrivas rationellt. Ett sådant katalogiseringsarbete kan närmast betraktas som en form av forskning, som har betydelse också ur andra än rent musikhistoriska aspekter. En dylik katalogisering är också en förutsättning för en effektiv konsumentinformation om på marknaden tillgängliga fonogram. Det föreligger alltså ett behov av en kartläggning av förefintligt inspelat material; historiskt och aktuellt, utgivet och icke utgivet.

En katalogisering av angivet slag – sporadiskt påbörjad på vissa håll – föreslås bli en uppgift för det centrala fonogramarkivet. Arkivet skall inte endast förteckna det material som insamlas genom arkivets egen försorg utan gälla allt material av intresse, även utländskt. Det torde i första hand bli fråga om diskografier, ordnade enligt samma grunder som gäller inom biblioteksväsendet, t. ex. efter kompositörer och exekutörer. På längre sikt bör man syfta till färdigställandet av en svensk nationaldiskografi.

Genom en sådan katalogisering ges möjligheter att tillhandahålla informationer angående inspelningar av olika slag. En vederhäftig information förutsätter tillgång till bibliotek, tidskrifter, arkiverade inspelningar, samarbete med andra institutioner och självständiga efterforskningar och måste handhas av en relativt kvalificerad personal.

Det synes inte möjligt att bygga upp ett bibliotek av någon mer betydande omfattning vid fonogramarkivet utan mycket stora kostnader. Vi förutsätter att arkivet – utöver ett mindre referensbibliotek omfattande i första hand handböcker, diskografier i böcker och tidskrifter – i bibliotekshänseende replierar på redan förefintliga bibliotek. Däremot förutsätter vi att arkivet kommer att samla programblad, recensioner och liknande material.

Det katalogiseringsbehov som ovan berörts gäller i första hand forskningsändamål. Ett liknande behov finns också bland den musikintresserade allmänheten bl. a. på grund av att fonogrammarknaden är svåröverskådlig. Insatser krävs alltså även på det sistnämnda området, men är delvis av annan och inte så djupgående natur. Vi har behandlat denna senare fråga i avsnittet om konsumentinformation (8.4.1). I nämnda avsnitt föreslår vi att Institutets för rikskonserter informationsavdelning handhar den information, som främst riktar sig till allmänhet, skolor, studieförbund, bibliotek etc. Denna information skall bl. a. grunda sig på den katalogisering som skall göras inom fonogramarkivet och förutsätter alltså ett nära samarbete mellan arkivet och institutet.

8.5.3 Forskning

Vi har tidigare initierat forskningsinsatser angående attityderna till musik i olika befolkningsskikt och i fråga om olika musiktyper – se Göran Nylöfs »Musikvanor i Sverige» (bilaga till vårt huvudbetänkande Rikskonserter, SOU 1967: 9). Vissa delar av undersökningen refereras i det nu framlagda betänkandets avsnitt 6.2. Denna och några följande musiksociologiska undersökningar av liknande typ har väckt stort intresse. Göran Nylöf har sedermera engagerats inom Institutet för rikskonserter för speciella uppdrag av musiksociologisk art. Det är angeläget att ytterligare forskning inom detta område kommer till stånd men också att den hittillsvarande – främst musiksociologiskt orienterade – forskningen

kompletteras med musikpsykologiskt inriktade undersökningar. Det kan här t. ex. vara fråga om undersökningar där man tar mera hänsyn till de rent musikaliska synpunkterna och försöker undersöka sambandet mellan bestämda musikformer (musiktyper) och bestämda lyssnargrupper. Det finns också ett behov av insatser inom det musikpedagogiska fältet, exempelvis försöks-serier rörande individens musikupplevelse varav slutsatser av musikpedagogisk art kan dras. Forskning av denna art planlades på sin tid av Musikhögskolans förre rektor, Bengt Franzén, som dock aldrig hann fullfölja den.

En svårighet med den typ av undersökningar som nyss berörts är att de tre komponenterna miljö (samhälle), individ och musik är ytterst mångskiftande. Miljö och samhälle skiftar. Individerna är också olika i fråga om begåvning, receptivitet och fantasi. Musiken är inte heller någon enhetlig företeelse utan uppträder i de mest varierande former, från populära till esoteriska. Emellertid är det just på grund av denna mångfald av stort intresse att försöka analysera relationerna mellan musik och miljö liksom mellan musik och individ – med hänsyn till olika musikformer. Därigenom skulle en ökad kännedom vinnas om en rad frågor som har betydelse för utformningen av den framtida musikpolitiken, dels i fråga om problem som sammanhänger med musikpedagogik i begränsad mening, dels i ett mer vittsyftande perspektiv som är länkat till strävandena att utanför ramen för verksamhet inom skolor, studiecirkel o. d. öka kännedomen om och vidga förståelsen och uppskattningen av olika slags musik.

Utöver musikforskning i traditionell mening och perceptions- och beteendevetenskapligt inriktad forskning finns det anledning att uppmärksamma behovet av intensifierade insatser i fråga om produktutveckling och provning av ljudteknisk apparatur. Visserligen bedriver i varje fall de större bolagen forskning för att åstadkomma en förbättrad ljudåtergivning men de resultat, som denna forskning når, utnyttjas många gånger ej på grund av att de från industrins

synpunkt är svårexploaterade. Med tanke på den undermåliga tekniska kvalitet som kännetecknar en stor del av i handeln förekommande apparatur är det uppenbart att ytterligare forskning rörande ljudåtergivning är önskvärd och att de nya möjligheterna att kombinera ljud och bild uppmärksammas i detta sammanhang. Detta fält hänger nära samman med produktutveckling och bevakning av tekniska nyheter. Det finns ett stort behov av en av kommersiella intressen oberoende forskning på detta område med uppgift att bevaka konsumenternas intressen genom att initiera och/eller bedriva forskning som publiceras löpande. F. n. saknas en sådan verksamhet med undantag för viss verksamhet som bedrivs vid statens provningsanstalt. I övrigt är den forskning rörande ljudåtergivning som bedrivs utanför företagen inte fast etablerad utan helt beroende av det intresse som enskilda forskare eller forskningsinstitutioner spontant visar för sådan verksamhet. Det bör understrykas att en ändamålsenlig testning av i handeln förekommande apparatur och en därpå grundad konsumentupplysning måste baseras på forskningsresultat.

Med hänvisning till vad vi nyss anfört vill vi framhålla att den forskningsverksamhet – huvudsakligen med musiksociologisk orientering – som redan nu bedrivs inom Institutet för rikskonserter bör fortsätta och att institutet bör få ökade möjligheter att initiera forskning inom det musikvetenskapliga fältet.

Vi vill något beröra formerna för Institutets för rikskonserter framtida engagemang för forskningssidan. Statsmakterna har för några år sedan (prop. 1969:1 s. 274, SU 1969: 46, rskr 1969: 137), efter ett planeringsförslag från universitetskanslersämbetet, dragit upp riktlinjer för en forskningssamverkan mellan å ena sidan statliga, kommunala och enskilda intressenter och å andra sidan universitetens och fackhögskolornas institutioner. En huvudtanke i dessa riktlinjer är att berörda intressenter skall stimuleras att på basis av kontraktbundna uppdrag söka lösa centrala vetenskapliga problem av grundläggande karak-

tär eller på tillämpningssidan – inom skiftande områden av verksamhet i samhället, t. ex. industriellt arbete, miljöskydd och social planering – i samarbete med universitetens och högskolornas forskare och forskargrupper. Den tvärvetenskapliga aspekten spelar en framträdande roll i förarbetena till här i korthet angivna riktlinjer. Det är vår uppfattning att de av oss tidigare berörda problemområdena – de musiksociologiska, -psykologiska och -pedagogiska liksom också vissa rent musiktekniska frågeställningar – bör vara väl ägnade för denna typ av uppdragsverksamhet, i vilken således Institutet för rikskonserter med stöd av egna driftmedel eller i samarbete med annan eller andra intressenter på musiklivets område kan stå som beställare. Vi vill i fråga om bakgrund, villkor m. m. avseende uppdragsverksamhet av denna karaktär hänvisa till universitetskanslersämbetets publikation med anvisningar m. m., daterad den 18 november 1969.

Vi finner ingen anledning att närmare gå in på vilka områden som i första hand bör bli föremål för forskningsinsatser. Institutet för rikskonserter bör upprätta samarbete med berörda universitets- och andra institutioner som kan bidra till arbetet och bedöma angelägenheten av de redovisade behoven. Härvid måste givetvis tillgängliga personella, ekonomiska och andra resurser beaktas. I fråga om den ljudtekniska forskningen vill vi emellertid tillägga, att institutet inte bör anskaffa egen teknisk apparatur och personal som möjliggör undersökningar i institutets egen regi. Institutets insatser härvidlag skall alltså begränsas till beställning och ekonomiska bidrag till undersökningar vid andra institutioner. Det torde här i första hand bli fråga om statens provningsanstalt, som redan nu företar liknande undersökningar.

Institutet för rikskonserter föreslås årligen få ett särskilt anslag om 100 000 kr. för beställningsforskning. Det synes lämpligt att detta anslag i första hand används till projekt som är av direkt intresse för institutet. Det är här fråga om sådana musiksociologiska projekt, som ger vägled-

ning för bestämmande av institutets allmänna policy samt om tekniska undersökningar av fonogramapparat, som kan ligga till grund för konsumentinformation på detta område. Medel skall emellertid också kunna anslås till projekt av mera allmänt musikvetenskapligt intresse.

8.6 *Vissa organisatoriska frågor*

8.6.1 Inledning

Våra förslag innebär en utvidgning av Institutets för rikskonserter verksamhet. Denna utvidgning synes i huvudsak kunna rymmas inom ramen för institutets nuvarande organisation. De förändringar i institutets organisatoriska uppbyggnad som kan komma att föranledas av utökningen av institutets arbetsuppgifter finner vi oss inte ha någon anledning att närmare gå in på. Det ankommer på institutet att självt finna former för de ökade insatser inom fonogramområdet som det skall svara för. Det gäller även samarbetet med andra instanser inom musiklivet.

På ett par punkter vill vi dock mer detaljerat beröra organisatoriska frågor. Det gäller repertoarvalet för fonogramproduktionen och arbetet inom den bedömningsgrupp som skall svara för informationen om fonogram.

8.6.2 Fonogramråd

Vi har tidigare framhållit att fonogramproduktionen vid Institutet för rikskonserter skall inriktas på repertoarkompletterande fonogram, fonogram anpassade som läromedel och fonogram som informationsmedel om svensk musik och svenska musiker inom och utom landet. Vi förutsätter att fonogrammen ges ut under institutets egen etikett, Expo Norr. Det bör dock inte uteslutas att samproduktioner med t. ex. kommersiellt arbetande skivbolag kan komma till stånd. Samarbete med STIM och andra liknande organ kan också bli aktuellt. I fråga om utgivningar av dokumentär art, läromedels- och informationsproduktioner kan samproduktioner komma att ske regelmäs-

sigt. Över huvud skall institutet arbeta i de former som i det enskilda fallet är mest lämpliga och träffa de överenskommelser med andra organ som kan föränledas härav.

En del av fonogramutgivningen vid Institutet för rikskonserter kommer att direkt hänga samman med institutets övriga verksamhet. Det kan här vara fråga om t. ex. läromedelsproduktion i samband med skolkonserter. Sådan utgivning kan handhas av institutet utan några särskilda organisatoriska anordningar. Det är emellertid av vikt att fonogramproduktionen inte enbart bestäms av institutets omedelbara intressen. Utgivningen måste ses i ett vidare perspektiv. Vi föreslår därför att ett särskilt *fonogramråd* tillsätts. I fonogramrådet skall representanter för olika intressenter i det svenska musiklivet ingå.

Fonogramrådet skall vara rådgivande i fråga om inriktningen av den repertoarkomplexerande produktionen och den informerande utgivning som inte har direkt samband med institutets övriga verksamhet. Det slutliga ansvaret över repertoarens sammansättning, medverkande musiker etc. skall dock vila på institutets styrelse och ledning. Därigenom kan den önskvärda flexibiliteten i administrationen av produktionen uppnås. Som vi tidigare framhållit bör en subjektivt engagerad repertoarpolitik från de enskilda producenternas sida inte hindras. Med inrättandet av ett fonogramråd uppnås emellertid en önskvärd balans mot institutets ledning och dess medhjälpare varigenom en allsidig bedömning av inspelningsbehoven underlättas.

Fonogramrådet skall fortlöpande följa utvecklingen inom berörda områden. Det bör ha en allsidig utblick och en nära kontakt med det svenska musiklivet i övrigt. Det bör fånga upp önskemål och idéer från olika håll. Det skall vara öppet för initiativ från det lokala planet. Det bör även beakta initiativ som tas på nordisk bas. Det skall också upprätthålla kontakt med de kommersiella fonogramproducenterna för att söka åstadkomma en samordning med deras utgivning.

Vi föreslår att fonogramrådet skall bestå av tio ledamöter. Sju av dessa utses av teater- och musikrådet på förslag av Folkbildningsförbundet, Föreningen Svenska populärauktorer (SKAP), Föreningen Svenska tonsättare, Musikaliska akademien, skolöverstyrelsen och Svenska musikerförbundet. Svenska musikerförbundet föreslår två ledamöter, övriga organ en ledamot. Dessutom skall Institutet för rikskonserter tillsätta tre ledamöter. Dessa skall väljas så att bl. a. konsumentintressena blir tillgodosedda. Ledamöterna skall kontinuerligt bytas ut.

Fonogramrådet bör ha ett permanent, relativt självständigt sekretariat som inte är bundet av lojalitet gentemot Institutet för rikskonserter. Det är nödvändigt för att rådet skall arbeta effektivt och kontinuerligt och kunna erhålla tillräckligt underlag för sina rekommendationer.

Arvodena till fonogramrådets ledamöter kan beräknas uppgå till ca 25 000 kr. per år. Kostnaderna för sekretariatet kan beräknas uppgå till samma belopp. Den sammanlagda kostnaden för fonogramrådet skulle således årligen bli ca 50 000 kr.

8.6.3 Bedömargrupp för konsumentinformation

Vi har föreslagit att Institutet för rikskonserter skall handha konsumentinformation rörande fonogramrepertoar och fonogramapparatur (avsnitt 8.4).

De bedömningar som informationen om repertoaren skall grunda sig på skall utföras av arvodesanställda personer. Dessa skall utses för relativt kort tid, förslagsvis ett år, av styrelsen för Institutet för rikskonserter. Bedömarnas uppgifter inom institutet skall strikt begränsas till att gälla ifrågasvarande bedömningsprocedur. Genom att bedömarna på detta sätt knyts till verksamheten på arvodesbas med utpräglat specialiserade uppgifter av begränsad kvantitet och på kort tid motverkas en annars svår bemästrad läsning av åsikter och bedömningspolitik. Vidare kringgås svårigheten att på heltid engagera sakkunniga bedömare.

På ovan angivna grunder torde det vara möjligt att anlita såväl dags- och fackpressens kritiker som specialister inom skilda fack (t. ex. musikforskare och pedagoger), så långt dessa är obundna av branschintressen.

Riktpunkten bör vara att varje fonogram granskas av mer än en person. Individuella bedömningar av subjektiv natur bör redovisas offentligt. En mer allmän beskrivning av resp. fonogram (musikens karaktär o. d.) bör avfattas av bedömarna tillsammans. I övrigt ankommer det på de bedömare som vid varje enskilt tillfälle är engagerade av institutet att själva besluta om sina arbetsformer.

Som tidigare framhållits förutsätter konsumentupplysning av den typ vi föreslår en kontinuerlig katalogisering av det aktuella utbudet av fonogram. Det ankommer på Institutet för rikskonsorter att tillhandahålla bedömgargruppen uppgifter som inspelningsdata av olika slag om de fonogram som kan antas bli föremål för bedömning. Den erforderliga katalogiseringen av det aktuella fonogramutbudet skall i samband därmed handhas av institutet i samarbete med det centrala fonogramarkiv som vi förutsätter kommer att bli inrättat.

Den informationsverksamhet i tekniska frågor varom talats i avsnitt 8.4.2 organiseras på liknande sätt, dvs. genom anlitan av tillfälligt anställda experter. Även dessa experter tillsätts av institutets styrelse.

Informationsverksamheten bör bedrivas i intimt samarbete med övriga statliga och andra organ inom näralliggande områden. Speciellt angeläget synes det vara att etablera nära kontakt med det centrala fonogramarkivet eller eljest med de organ som handhar dokumentation av fonogram. Vidare krävs samarbete med institutioner som förfogar över teknisk apparatur för mätningar och övrig utrustning som krävs för informationen om fonogramapparatur. Vi skall inte närmare beröra inriktningen av, eller formerna för, de kontakter med andra instanser som kommer att krävas för informationsarbetets bedrivande men vill dock

peka på möjligheten av att organisera instruktionskurser i fonogramapparaturens rätta handhavande i samarbete med studieförbunden.

8.7 Kostnader

Medel till Institutets för rikskonsorter fonogramproduktion bör ges genom en anslagsmässig konstruktion som möjliggör en stabil produktion och flerårsplanering av verksamheten. Detta låter sig bäst göras genom att medel tilldelas i form av reservationsanslag. Dessa bör specialdestineras till verksamhet med fonogramproduktion så att de inte tas i anspråk för andra ändamål. I den mån fonogramproduktion ingår som ett led i andra av institutets verksamhetsgrenar bör kostnaderna belasta dessa. Detta system tillämpas redan inom institutet. Vad som ovan anförts om fonogramproduktionen bör även gälla medeltilldelningen till institutets övriga insatser inom fonogramområdet.

Som tidigare framhållits anser vi oss inte närmare böra gå in på formerna för föreslagen verksamhet. Vi redovisar därför endast översiktliga förslag till medelsförstärkning. Institutet för rikskonsorter har att självt finna den fördelning av tillgängliga medel inom de olika områdena som ger störst utbyte. Vi har därför inte gått in på frågan om de förstärkningar av institutets personalorganisation som kan bli aktuella. Dessa förstärkningar antas rymmas inom den föreslagna kostnadsramen. Vi vill i detta sammanhang dock framhålla att vi inte anser det lämpligt att i första hand öka antalet fast anställda fonogramproducenter vid institutet. Av flera skäl synes det i stället ändamålsenligt att i stället anlita freelance-producenter i ökad utsträckning. Detta kan bidra till goda kontakter med de institutioner med vilka samarbete skall upprättas genom att producenter från dessa kan anlitas. Dessutom kan man i varje särskilt fall lättare få tillgång till den producent som är mest lämpad för uppdraget. På längre sikt kan det dock givetvis bli aktuellt att öka antalet fast anställda producenter. Vi

vill i detta sammanhang erinra om att liknande synpunkter framförts i fråga om teknisk personal (avsnitt 8.2.5).

För budgetåret 1971/72 har institutet beviljats ett anslag av statsmedel om ca 12,6 milj. kr. Därtill kommer intäkter från institutets verksamhet. Dessa uppgick budgetåret 1969/70 till drygt 1 milj. kr. För fonogramproduktionen har i regel avsatts ca 200 000 kr. per år.

Vi föreslår att institutet för det första året av sin utökade fonogramverksamhet tilldelas ytterligare statsmedel om 1 860 000 kr. Vi förutsätter att fonogramverksamheten kontinuerligt kommer att ges ökade resurser så att medelförstärkningen efter en femårsperiod kommer att vara det dubbla i förhållande till startnivån.

Av det ovan angivna beloppet om 1 860 000 kr. skall fonogramproduktionen tilldelas ca 550 000 kr. Ca 500 000 kr. gäller kostnader för produktionen som sådan medan ca 50 000 kr. – som tidigare angivits – utgör de beräknade kostnaderna för fonogramrådet. Förstärkningen av produktionsresurserna skulle möjliggöra åtta produktioner årligen av den storleksordning för vilken en kalkyl redovisats i avsnitt 5.1.3, intäkterna tillgodoräknade. Emellertid kan produktionen förutsättas även avse mindre kostnadskrävande projekt värdet i det föreslagna beloppet inryms omkring 15–20 produktioner per år.

Kostnaderna för de föreslagna distributionsåtgärderna har vi redovisat i avsnitt 8.3.3. De uppgår till 800 000 kr.

I fråga om konsumentinformationen kan kostnaderna för trycksaksframställning beräknas uppgå till ca 200 000 kr. årligen. Till annonsering avsätts – som tidigare angivits – ett belopp om ca 90 000 kr. årligen. Arvodena till bedömargruppens medlemmar kan beräknas uppgå till ca 50 000 kr. per år. För inköp av fonogram för bedömning avsätts ävenledes ca 50 000 kr. För bedömningarna krävs också uppspelningsapparat. För inköp av sådan beräknas ett anslag om ca 20 000 kr. första året. Denna apparatur kan givetvis användas en följd av år. Totalt uppgår kostnaderna för de

föreslagna åtgärderna inom informationsområdet till 410 000 kr.

Slutligen föreslår vi – som tidigare angivits – att 100 000 kr. per år avsätts för den forskning Institutet för rixskonserter skall initiera och lägga ut på andra organ.

Vi har i övervägandena om kostnaderna bortsett från de medel som kan komma att krävas vid en upprustning av resurserna för inspelning och bevarande av dokumentärt material. Dessa kostnader är avhängiga av de organisatoriska frågor som vi inte anser oss böra närmare beröra. Vi har heller inte beaktat den investering som skulle följa med inrättandet av en graverstudio i samband med byggande av en stor musikstudio vid Sveriges Radio. Kostnaderna för en sådan studio kan beräknas uppgå till storleksordningen 400 000 kr. Därtill kommer kostnader för personal och andra driftkostnader.

I följande uppställning har vi sammanfattat de anslagsförstärkningar till Institutet för rixskonserter som föreslås för det första året med utökad fonogramverksamhet. Till de angivna beloppen kommer de medel som institutet redan nu tilldelar sin fonogramverksamhet. Dessa ca 200 000 kr. synes i första hand – som nu – böra falla på fonogramproduktion, men de kan också tas i anspråk för de eventuella personalförstärkningar som efter hand kan bli aktuella. Det ankommer på institutet att efter vunnna erfarenheter redovisa de eventuella omfördelningar i kostnaderna för de olika grenarna av fonogramverksamheten som kan bli önskvärda och i vanlig ordning i anslagsframställning söka få dessa till stånd. Institutets intäkter från fonogramverksamheten tas i beaktande vid den fortsatta medelsanvisningen.

Sammanställning av föreslagen medelsförstärkning till Institutets för rixskonserter fonogramverksamhet. Angivna belopp avser inledningsåret.

Produktion

Fonogramframställning	500 000 kr.
Fonogramrådet	50 000 kr.
	<hr/> 550 000 kr.

Distribution

Ersättning till Bibliotekstjänst AB	160 000 kr.
Informationsmaterial	150 000 kr.
Skyltställ m. m.	40 000 kr.
Frakt	200 000 kr.
Informationskampanj	250 000 kr.
	<hr/> 800 000 kr.

Konsumentinformation

Trycksaker	200 000 kr.
Annonsering	90 000 kr.
Arvode till bedömaregrupp	50 000 kr.
Fonogram för bedömning	50 000 kr.
Apparatur	20 000 kr.
	<hr/> 410 000 kr.

Forskning 100 000 kr.

Totalt 1 860 000 kr.

9.1 Allmänt

De förslag vi fört fram i våra tidigare betänkanden har främst rört statliga insatser för den »levande» musiken. De har bl. a. lett till inrättandet av Institutet för rikskonserter. I det betänkande vi nu lägger fram föreslår vi att de statliga insatserna inom musiklivet kompletteras med åtgärder inom fonogramområdet. Förslagen berör främst grammofonskivor och andra musikbärande fonogram som är avsedda för massdistribution. TV-kassetter – som från kulturpolitisk synpunkt är att betrakta som fonogram – berör vi endast perifert.

De förslag vi nu för fram gäller åtgärder på relativt kort sikt. De begränsas till ett antal näraliggande initiativ i syfte att täcka de för stunden föreliggande mest angelägna reformbehoven. Senare kan frågan om ytterligare statliga insatser inom fonogramområdet bli aktuella.

Förslagen kan hänföras till fyra huvudområden. Dessa är

*fonogramproduktion,
fonogramdistribution,
konsumentinformation om fonogramre-
pertoar och fonogramapparatur samt
dokumentation av ljudande material och
musikforskning.*

Åtgärderna inom de angivna områdena bör samordnas sinsemellan och med övriga statliga insatser inom musiklivet. Bl. a. av detta skäl skall de av oss föreslagna ökade

statliga engagemanget inom fonogramområdet i huvudsak kanaliseras genom Institutet för rikskonserter. Dess pågående försöksverksamhet får därmed en permanent karaktär och större bredd.

9.2 Fonogramproduktion

Den statligt stödda fonogramproduktionen skall genom att komplettera övrig produktion berika den tillgängliga repertoaren av svensk musik på fonogram och ge svenska musiker ökade möjligheter att bli representerade på fonogram. Ett kontinuerligt tillskott av udda produktioner och andra produktioner som annars inte skulle komma till stånd medför ett ökat och breddat musikutbud på fonogram som bidrar till vitaliteten inom musiklivet över huvud.

I den statligt stödda fonogramproduktionen skall också behovet av ljudande läromedel inom musikutbildningen beaktas. Den skall vidare bidra till att sprida kännedom om svensk musik och svenska musiker inom och utom landet. Slutligen skall stöd ges till inspelningar av olika musikaliska företeelser som har historiskt eller annat dokumentärt intresse. Det sistnämnda skall dock inte vara en primär uppgift för Institutet för rikskonserter. Denna funktion skall handhas av andra organ.

Fonogramutgivningen vid Institutet för rikskonserter måste ses i ett vitt perspektiv och får inte ensidigt styras av institutets

egna intressen. Vi föreslår därför att ett *fonogramråd* tillsätts som skall vara rådgivande i fråga om inriktningen av den reper-toarkompletterande produktionen och den informerande utgivning, som inte har direkt samband med institutets övriga verksamhet. Därigenom erhålls en önskvärd balans mot institutets ledning och dess medhjälpare varvid en allsidig bedömning av inspelningsbehoven underlättas.

Fonogramrådet skall bestå av tio ledamöter. De skall kontinuerligt bytas ut. Sju av ledamöterna utses av teater- och musikrådet på förslag av olika institutioner och organisationer inom musiklivet. Övriga tre ledamöter utses av Institutet för rikskonserter. Dessa skall väljas så att bl. a. konsumentintressena tillgodoses.

Inom de tre ovan angivna områden på vilka Institutets för rikskonserter fonogramproduktion skall inriktas, förekommer redan viss statligt stödd utgivning. De institutioner, som med statligt stöd producerar fonogram, skall även i fortsättningen på sedvanligt sätt tillföras medel för denna verksamhet. Våra förslag innebär således inte att Institutet för rikskonserter får en monopolställning inom den statligt stödda fonogramutgivningen.

9.3 *Fonogramdistribution*

Fonogrambranschens försäljningsnät når i fråga om framför allt kvalificerad musik i begränsad omfattning ut till befolkningen utanför storstäderna. Vi föreslår att postorderförsäljningen intensifieras som ett medel att förbättra fonogramdistributionen. I postordersystemet skall biblioteken inpassas. Dessa täcker i förhållande till andra institutioner i kulturlivet en mycket stor del av landet. De har dessutom redan i stor utsträckning en utvecklad service på fonogramsidan. Biblioteken skall förmedla köpen, men inte själva fungera som inköpställen. De skall tillhandahålla informations- och rekvisitionsmaterial. I övrigt skall verksamheten handhas i samarbete mellan Institutet för rikskonserter och Bibliotekstjänst AB.

9.4 *Konsumentinformation*

Institutet för rikskonserter skall svara för en utökad konsumentinformation om i första hand fonogramrepertoar, i andra hand om fonogramapparatur. Informationen om fonogramrepertoaren skall gälla en kvalitetsbedömning och karaktäristik av fonogram som görs tillgängliga på svensk marknad. Den skall också ge vägledning åt enskilda och institutioner, exempelvis skolor och bibliotek, vid upprättandet av fonotek för speciella ändamål.

Bedömningarna skall göras av en *bedö-margrupp* som utses av styrelsen för Institutet för rikskonserter. Ledamöterna skall utses för relativt kort tid. Deras uppgifter i förhållande till institutet skall strikt begränsas till att gälla ifrågavarande bedömningsprocedur.

Institutet för rikskonserter skall också handha viss konsumentinformation inom det ljudåtergivningstekniska området.

9.5 *Dokumentation och forskning*

Ökade resurser bör ställas till förfogande för inspelning av ljudande material som har musikhistoriskt intresse eller av andra skäl är värda att dokumenteras. Uppgifter inom detta område skall emellertid inte ingå i Institutets för rikskonserter primära verksamhetsfält. De bör handhas av andra organ.

Vissa av de fonogramarkiv som nu finns bör sammanföras till ett statligt fonogramarkiv. Berörda producenter bör ges lagstadgad skyldighet att till det centrala arkivet leverera ett exemplar av alla i Sverige gjorda fonogramproduktioner. Arkivet bör också ges möjligheter att göra egna inspelningar. Det bör också kontinuerligt och systematiskt katalogisera utgivna och på annat sätt tillgängliga fonogram. På längre sikt bör arkivet färdigställa en svensk nationaldiskografi.

Vi framför emellertid inte några konkreta förslag om upprättandet av ett statligt fonogramarkiv då organisationen av och verksamheten vid ett sådant arkiv delvis är beroende av resultatet av pågående utred-

ningsarbete inom dataarkiveringskommittén.

Institutet för rikskonserter skall ges möjlighet att komplettera sin egen – i huvudsak beteendevetenskapligt inriktade – musikforskning genom att initiera och ge bidrag till forskning inom musikområdet vid andra institutioner. Den på detta sätt stödda musikforskningen skall gälla ett vitt fält. Det finns bl. a. anledning att uppmärksamma behovet av intensifierade insatser i fråga om produktutveckling och provning av apparatur inom det ljudåtergivningstekniska området.

9.6 Övriga förslag

Institutet för rikskonserter skall inom ramen för sin ökade verksamhet bidra till en önskvärd intensifiering av det nordiska musik-samarbetet.

Sveriges Radios planerade stora musikstudio skall organiseras så, att den med sin utrustning kan betjäna hela musiklivet. Det synes lämpligt att en enhet för gravering av grammofonskivor knyts till denna.

Kungl. Maj:t föreslås vidtaga åtgärder för att provisoriskt tillmötesgå kravet på ersättning till upphovsmännen för utlåning av musikalier via bibliotek.

9.7 Organisatoriska frågor

Den föreslagna utvidgningen av Institutets för rikskonserter verksamhet synes i huvudsak kunna rymmas inom institutets nuvarande organisation. Med undantag för fonogramrådet, som skall vara rådgivande vid fonogramutgivningen, och bedömargruppen, som skall ha uppgifter i samband med konsumentinformationen, föreslår vi inga organisatoriska föranstaltningar med anledning av institutets ökade verksamhet. Det ankommer på institutet självt att finna former för dess nya uppgifter och kontinuerligt anpassa dessa efter utvecklingen. Därmed undviks också att organisationen låses innan erfarenheter av verksamheten vunnits.

9.8 Kostnader

För institutets försöksverksamhet med fonogramutgivning och andra åtgärder inom

fonogramområdet har hittills i regel avsatts 0,2 milj. kr. per år. För budgetåret 1971/72 har Institutet för rikskonserter beviljats ett anslag av statsmedel om totalt ca 12,6 milj. kr.

Vi föreslår att – utöver det belopp som redan nu disponeras för fonogramverksamhet – Institutet för rikskonserter för det första året av sin permanentade och utökade fonogramverksamhet tilldelas ett anslag om 1,86 milj. kr. Vi förutsätter att institutet för detta ändamål kommer att tilldelas ytterligare resurser så att medelsförstärkningen efter en femårsperiod kommer att vara fördubblad i förhållande till startnivån.

Medelsförstärkningen om 1,86 milj. kr. föreslås fördelas enligt följande.

Produktion	550 000 kr.
Distribution	800 000 kr.
Konsumentinformation	410 000 kr.
Forskning	100 000 kr.
Totalt	1 860 000 kr.

Skrivelse från konsertbyråutredningen till litteraturutredningen rörande ersättning vid utlåning av musikalier från bibliotek

Stockholm den 26 april 1971

Med anledning av det samråd mellan litteraturutredningen och konsertbyråutredningen i frågan om ersättning till upphovsman vid offentlig utlåning av musikalier, som förutsatts i skrivelse till konsertbyråutredningen den 8 november 1968 från utbildningsdepartementet och i skrivelse till litteraturutredningen den 20 februari 1970 från Kungl. Maj:t vill jag på konsertbyråutredningens vägnar framföra följande.

Vid sammanträde mellan representanter för utredningarna den 23 april 1971 har framgått att litteraturutredningen vid denna tidpunkt inte tagit ställning till de juridiska och organisatoriska frågor som är förbundna med författarnas och eventuellt även musikaliska upphovsmäns krav på ersättning för bibliotekens fria disposition av deras verk för utlåning. Det konstaterades att inom båda kommittéerna den åsikten rådde att ersättningsproblemet för båda kategorierna av upphovsmän var av principiellt samma slag och att en likartad lösning på sikt borde eftersträvas. Den omständigheten att utlåningen av musikalier inom överskådlig framtid kunde förväntas vara av ringa omfattning menades dock kunna motivera en delvis annan konstruktion och andra fördelningsregler för ersättningen till de musikaliska upphovsmännen.

Upphovsrättslagens 23 § föreskriver att »sedan litterärt eller musikaliskt verk utgivits, må exemplar, som omfattas av utgivningen, spridas vidare ävensom visas of-

fentligt; dock må noter till musikaliskt verk ej utan upphovsmännens samtycke uthyras till allmänheten». Denna bestämmelse innebär att utlåning av böcker och fonogram som ett bibliotek förvärvat är fri. Författarna erhåller ersättning av staten för biblioteksutlåning genom Sveriges författarfond. I förarbetena till gällande upphovslag påpekades att biblioteksutlåning av musikalier hade mycket liten omfattning. Det hävdades dock att principiellt och med hänsyn till möjligheten att verksamheten framledes samma regler som beträffande böcker också borde gälla musikalier (SOU 1956: 25).

Vi har den uppfattningen att upphovsmännen – såväl tonsättare som musiker – till musikalier som lånas ut vid biblioteken bör erhålla ersättning. Det gäller såväl ljudande material som notmaterial o. d.

Vi anser emellertid inte att de berättigade anspråk på ersättning som upphovsmännen till musikalier kan ställa vid offentlig utlåning från bibliotek av deras verk bör föranleda ändringar i lagtexten. Denna fråga bör i stället tills vidare regleras efter i stort sett samma principer som gäller för biblioteksersättningen till författare. Bibliotekens huvudmän bör därför inleda överläggningar om dessa frågor med företrädare för berörda upphovsmän. Eftersom staten i fråga om bokutlåningen hittills svarat för hela ersättningen förefaller det dock rimligt att staten också i fråga om denna ersättning – som är betydligt mind-

re till sin omfattning och ekonomiska betydelse – i avvaktan på de eventuella förändringar som litteraturutredningens senare förslag kan föranleda ensam svarar för en ersättningsuppgörelse med de berörda upphovsmännen. En sådan uppgörelse skulle då kunna betraktas som en kombination av allmänt biblioteksstöd och ersättning till upphovsmännen.

Nu ifrågavarande problem synes ha viss anknytning till de upphovsrättsliga frågorna inom undervisningsområdet. Dessa har utretts av professor Svante Bergström vilken i sammanfattningen av sina förslag bl. a. anför följande:

»Man bör undersöka två ersättningsalternativ: ersättning till upphovsmännen enligt taxa och ersättning till upphovsmannaorganisationen genom en klumpsumma, som denna sedan fördelar mellan sina medlemmar på grundval av rapportering i någon form om vilka verk som utnyttjats.» (Visa upphovsrättsliga frågor i samband med undervisning. SÖ-förlaget 1966, stencil.)

Vi finner att ett motsvarande betraktelsesätt kunde anläggas även i fråga om fastställandet av biblioteksersättning för musikalier. När det gäller formerna för ersättningen finner vi det emellertid uppenbart att det senare alternativet, ersättning till upphovsmannaorganisation genom en klumpsumma, synes att föredra p. g. a. att det medför avgjort lägre administrationskostnader än det förra. Beloppets storlek bör även om det till slut ensidigt fastställs av statsmakterna först bli föremål för överläggningar. Frågan hur beloppen skall disponeras bör likaledes inbegripas i dessa. Det är inte givet att de bör fördelas till enskilda uphovsmän i proportion till utlåningsfrekvensen eller på liknande grund, i synnerhet inte om ersättningen till organisationerna från biblioteken i förväg fastställs som en bestämd summa.

Konsertbyråutredningen som nu avger sitt slutbetänkande avser att i detta rekommendera Kungl. Maj:t att vidtaga åtgärder som avsetts i STIM:s framställning för att provisoriskt tillmötesgå kravet på ersättning för utlåning via biblioteken av mu-

sikalier.

I betänkandet kommer vi att återge denna skrivelse som dokumentation av det begärda samrådsförfarandet mellan kommittéerna.

För konsertbyråutredningen

Roland Pålsson

Kronologisk förteckning

1. SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. Beckman. Fi.
2. Post- och Inrikes Tidningar. Norstedt & Söner. Ju.
3. Veterinärdistriktsindelningen, m m. Svenska Reproduktions AB. Jo.
4. Kommunala val. Esselte. C.
5. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. Esselte. Fi.
6. Ny sjömanslag. Esselte. K.
7. Finansiella tillväxtaspekter 1960-1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 4. Esselte. Fi.
8. Arbetskraftsresurserna 1965-1990. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 1. Esselte. Fi.
9. Större företags offentliga redovisning. Esselte. Fi.
10. Snatteri. Berlingska Boktryckeriet, Lund. Ju.
11. Ett nytt bilregister. Göteborgs Offsettryckeri AB. K.
12. Miljövärden i Sverige under 70-talet. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 8. Esselte. Fi.
13. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 6. Esselte. Fi.
14. Varuhandeln fram till 1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 3. Esselte. Fi.
15. Förslag till aktiebolagslag m.m. Tryckeribolaget. Ju.
16. Regional utveckling och planering. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 7. Esselte. Fi.
17. Malm - Jord - Vatten. Svenska Reproduktions AB. I.
18. Mätt och vikt. Norstedt & Söner. Fi.
19. Familjepensionsfrågor m.m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. S.
20. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. Norstedt & Söner. K.
21. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. Norstedt & Söner. K.
22. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. Norstedt & Söner. K.
23. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m.m. Norstedt & Söner. K.
24. Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. Berlingska Boktryckeriet, Lund. U.
25. Boendeservice 3. Kommunstudien. Esselte. In.
26. Boendeservice 4. Projektstudien. Esselte. In.
27. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. Esselte. In.
28. Boendeservice 6. Strukturstudien. Esselte. In.
29. Kyrkan kostar. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
30. Sjömanspension. Göteborgs Offsettryckeri AB. K.
31. Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
32. Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga till Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
33. Fri affärstid. Göteborgs Offsettryckeri AB. H.
34. Lastbil och Taxi. Beckman. K.
35. Den fria rörligheten för personer inom EEC. Esselte. In.
36. Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen. Esselte. U.
37. Konsumentpolitik-riktlinjer och organisation. Tryckeribolaget. H.
38. Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. Göteborgs Offsettryckeri AB. S.
39. Den svenska köpkraftsfördelningen 1967. Berlingska Boktryckeriet, Lund. In.
40. Export och import 1971-1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 5. Esselte. Fi.
41. Ny domstolsadministration. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
42. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. Esselte. In.
43. Arbetskraftens struktur och dimensioner. Esselte. In.
44. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. Esselte. In.
45. Utsökningsrätt XI. Norstedt & Söner. Ju.
46. Teknisk översyn av kapitalbeskatningen. Norstedt & Söner. Fi.
47. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
48. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
49. Unga lagöverträdare I. Esselte. Ju.
50. Räddningstjänst. Göteborgs Offsettryckeri AB. C.
51. Invandrarutredningen I. Göteborgs Offsettryckeri AB. In.
52. Byggandets industrialisering. Beckman. In.
53. Lärarnas arbete. En statistisk arbetsstudie. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
54. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
55. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
56. Handräckning inom försvaret. Esselte. Fö.
57. Utbildning av vissa värnpliktiga i stabstjänst. Esselte. Fö.
58. Rätten till abort. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
59. Högsta domstolens kansli. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
60. Universitetsstudier utan examen. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
61. Val av utbildning och yrke. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
62. Högre utbildning och arbetsmarknad. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
63. Vintersjöfart. Beckman. K.
64. Sanering I. Esselte. In.
65. Sanering II. Bilagor. Esselte. In.
66. Mellanölsfrågan. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
67. Råntoemfördelning och vinstutdelning. Göteborgs Offsettryckeri AB. In.
68. Läkartjänster. Göteborgs Offsettryckeri AB. S.
69. Näringspolitiken - ny verksamhetsorganisation. Göteborgs Offsettryckeri AB. H.
70. Plan och prognos. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 9. Esselte. Fi.
71. Bokskogens bevarande. Svenska Reproduktions AB. Jo.
72. Maskinell teknik vid de allmänna valen. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
73. Fonogrammen i musiklivet. Esselte. U.

Anm. Om särskild tryckort ej anges är tryckorten Stockholm.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Post- och Inrikes Tidningar. [2]
 Snatteri. [10]
 Förslag till aktiebolagslag m.m. [15]
 Ny domstolsadministration. [41]
 Utsökningsrätt XI. [45]
 Unga lagöverträdare I. [49]
 Rätten till abort. [58]
 Högsta domstolens kansli. [59]
 Maskinell teknik vid de allmänna valen. [72]

Socialdepartementet

Familjepensionsfrågor m.m. [19]
 Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. [38]
 Läkartjänster. [68]

Försvarsdepartementet

Utredningen om handräckningsvärnpliktiga. 1. Handräckning inom försvaret. [56] 2. Utbildning av vissa värnpliktiga i stabstjänst. [57]

Kommunikationsdepartementet

Ny sjömanslag. [6]
 Ett nytt bilregister. [11]
 Utredningen angående befordran av farligt gods på väg m.m. 1. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. [20] 2. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. [21] 3. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. [22] 4. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m.m. [23]
 Sjömanspension. [30]
 Lastbil och Taxi. [34]
 Vintersjöfart. [63]

Finansdepartementet

SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. [1]
 1970 års långtidsutredning. 1. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. [5]
 2. Finansiella tillväxtaspekter 1960-1975. Bilaga 4. [7]
 3. Arbetskraftsresurserna 1965-1990. Bilaga 1. [8]
 4. Miljövärdet i Sverige under 70-talet. Bilaga 8. [12]
 5. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. Bilaga 6. [13] 6. Varuhandeln fram till 1975. Bilaga 3. [14]
 7. Regional utveckling och planering. Bilaga 7. [16]
 8. Export och import 1971-1975. Bilaga 5. [40] 9. Plan och prognos. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 9. [70]
 Större företags offentliga redovisning. [9]
 Mått och vikt. [18]
 Betalningsbalansutredningen. 1. Den svenska betalningsbalansstatistiken. [31] 2. Valutarenserv och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga. [32]

Teknisk översyn av kapitalbeskattningen. [46]
 Testutredningen. 1. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. [47] 2. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. [48]
 Mellanölsfrågan. [66]

Utbildningsdepartementet

Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. [24]
 Kyrkan kostar. [29]
 Produktionsresurser för tv och radio I utbildningen. [36]
 Utredningen rörande lärarnas arbetsförhållanden. 1. Lärarnas arbete. En statistisk arbetstidsstudie [53] 2. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. [54] 3. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. [55]
 1968 års utbildningsutredning. 1. Universitetsstudier utan examen. [60] 2. Val av utbildning och yrke. [61] 3. Högre utbildning och arbetsmarknad. [62]
 Fonogrammen i musiklivet. [73]

Jordbruksdepartementet

Veterinärdistriktindelningen, m m. [3]
 Bokskogens bevarande. [71]

Handelsdepartementet

Fri affärstid. [33]
 Konsumentpolitik — riktlinjer och organisation. [37]
 Näringspolitiken — ny verksorganisation. [69]

Inrikesdepartementet

Servicekommittén. 1. Boendeservice 3. Kommunstudien. [25] 2. Boendeservice 4. Projektstudien. [26] 3. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. [27] 4. Boendeservice 6. Strukturstudien. [28]
 Den fria rörligheten för personer inom EEC. [35]
 Den svenska köpkraftsfördelningen 1967. [39]
 KSA-utredningen. 1. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. [42] 2. Arbetskraftens struktur och dimensioner. [43] 3. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. [44]
 Invandrarutredningen I. [51]
 Byggandets industrialisering. [52]
 Saneringsutredningen. 1. Sanering I. [64] 2. Sanering II. Bilagor. [65]
 Räntheomfördelning. och vinstutdelning. [67]

Civildepartementet

Kommunala val. [4]
 Räddningstjänst. [50]

Industridepartementet

Malm — Jord — Vatten. [17]

Kronologisk förteckning

---

1. Forskning med relation till utbildning för åldersklasserna 16–19 år.
2. Harmonisering av matematikundervisningen i årskurs 1–6 i de nordiska länderna.
3. Konsument- och marknadsföringsfrågor.
4. Nordiska transportproblem.
5. Nordiska ministerrådets arbetsformer.

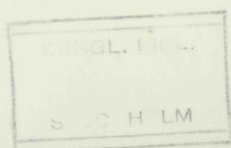
Kronologisk förteckning

1. Förordning om tillstånd för utövning av yrket som kronologisk förteckningsförman
2. Utvärdering av kronologiska förteckningar
3. Utvärdering av kronologiska förteckningar
4. Utvärdering av kronologiska förteckningar
5. Utvärdering av kronologiska förteckningar
6. Utvärdering av kronologiska förteckningar

KUNGL. BIBL.
STOCKHOLM

Allmänna Förlaget

ALLF 238 71 073
ESSELTE TRYCK 712127